

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Měnová reforma roku 1953 a plzeňské povstání

Jana Křivancová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Měnová reforma roku 1953 a plzeňské povstání

Jana Křivancová

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

Touto cestou bych ráda poděkovala PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce.

Obsah

1. ÚVOD	1
2. UDÁLOSTI A PŘÍČINY PŘEDCHÁZEJÍCÍ MĚNOVÉ TRANSFORMACI PADESÁTÝCH LET	6
3. MĚNOVÁ REFORMA	18
3.1 Příčiny měnové reformy	18
3.2 Vývoj měnové reformy: Odstranění lístkového systému a přípravy měnové reformy.....	22
3.3 Realizace a implikace měnové reformy	33
4. DĚLNICKÉ POVSTÁNÍ V PLZNI	48
4.1 Situace na Plzeňsku před vyhlášením reformy	48
4.2 Vyhlášení měnové reformy.....	52
4.3 Plzeňské demonstrace	55
4.4 Bezpečnostní a stranický aparát v průběhu plzeňských demonstrací a hlášení KS VB.....	75
4.5 Perzekuce a následky plzeňského vzdoru	79
5. ZÁVĚR	86
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	91
7. SEZNAM ZKRATEK.....	96
8. PŘÍLOHY	98
9. RESUMÉ	108

1. ÚVOD

Příčiny měnové reformy roku 1953 lze spatřovat v hospodářském vývoji nastoleném po únorovém převratu paralelně s ideologickými vizemi komunistického režimu, kdy započala přestavba hospodářské struktury Československa uplatňující principy direktivně plánovaného řízení národního hospodářství po vzoru Sovětského svazu. Tato násilná přestavba představovala zanevření na tradiční výrobní odvětví spotřebního průmyslu a naopak se primárně zaměřila na oblast průmyslu těžkého, zejména strojírenskou a zbrojní výrobu, kam putovala převážná část investic i pracovních sil. Z Československa byla budována strojírenská velmoc, jež na jedné straně vyvolávala potřeby občanů, k čemuž jim dávala prostředky, avšak na straně druhé nebyla schopna nasytit trh službami ani zbožím. Jinými slovy československá ekonomika ztrácela schopnost realizovat svou společenskou roli a uspokojovat tak potřeby obyvatelstva.

Důsledky amatérské ekonomické politiky komunistického režimu spolu s ignorací základních ekonomických pravidel, přivedly v průběhu pěti let československé hospodářství do hluboké krize, které si bylo vědomo i stranické vedení, jež za pomoci sovětských poradců hledalo východiska, která by zemi z obtíží vyvedla. Nakonec byla vhodným opatřením uznána měnová reforma, která měla být realizována současně s eliminací lístkového systému. Takto všeobecná nespokojenost spolu s alarmujícím nedostatkem spotřebního zboží, jehož výroba byla omezena produkcí prioritního těžkého strojírenství, vyvrcholila vládním opatřením 1. června 1953, kdy byla podle usnesení vlády ze dne 30. května 1953 č. 41/1953 Sb. vyhlášena v pořadí již třetí měnová reforma samostatného Československa.

Měnová reforma zasáhla široké vrstvy obyvatelstva a znehodnotila životní úspory mnoha lidí. K nejvíce postiženým patřili senioři, kteří v důsledku měnové reformy přišli o své pojistky. Obdobně na tom byli invalidé a rodiny s dětmi. Životní úroveň se snížila a spolu s ní i reálná hodnota příjmů. Většina pracujících se cítila okradena a podvedena. Ačkoliv oficiální propaganda hlásala, že bylo

„zatočeno“ s „třídními nepřáteli“, pravdou bylo, že vládní opatření ublížila zejména těm, jež přinejmenším doté doby režim podporovali.

Nelze se tedy divit, že se reforma stala bezprostředním podmětem nespokojenosti zejména u dělnického obyvatelstva a na mnoha místech republiky vyvolala rozsáhlé projevy kritiky a nevole vůči komunistickému režimu. Demonstrace probíhaly například v Praze (zejména v okrajových částech), na Ostravsku, v Třinci anebo Strakonících. Avšak k nejostřejším stávkám došlo na Plzeňsku, kde antipatie k měnové reformě přerostly v odpor několika tisíců občanů vůči samotné straně.

Cílem předkládané diplomové práce je analýza komplexního zpracování tématu měnové reformy a následného dělnického povstání československého obyvatelstva s důrazem na Plzeňsko. Účelem práce je postihnout klíčové události měnové transformace roku 1953, které předcházely její realizaci, od příčin, návrhů i příprav po vyhlášení, včetně analýzy implikací a dopadů, jež měla na československou veřejnost i ekonomiku. Významná část práce je věnována plzeňskému dělnickému povstání, jež bylo podrobně zkoumáno. Rovněž tak studiím výpovědí několika pamětníků, kteří se dne 1. června roku 1953 účastnili protikomunistických demonstrací, za něž byli nejprve zatčeni, později odsouzeni a následně internováni zpravidla do jáchymovských uranových dolů, především do lágru Barbora nebo do trestaneckých táborů severozápadních Čech, kde mnozí z nich prožili i několik let.

Diplomová práce je tematicky rozložena do tří základních kapitol, které jsou chronologicky členěny na další podkapitoly. První kapitola uvádí čtenáře do dobového kontextu. V průběhu osmi poválečných let mapuje hospodářské, sociální a politické skutečnosti, které Československo zavedly do krizového stavu, jež eskaloval na přelomu let 1952–1953 a vyvrcholil vládními opatřeními koncem května a začátkem června roku 1953.

Druhá kapitola se věnuje problematice měnové reformy. Zde jsou zohledněny faktory vedoucí nejvyšší představitele státu k realizaci měnové reformy a rovněž ke zrušení přidělového systému, po téměř čtrnácti letech. Klíčová část kapitoly věnuje prostor analýze samotného vývoje, od příprav

po průběh a důsledky, jejichž zásluhou byla znehodnocena československá měna, ožebračena veřejnost a Československo hospodářsky připoutáno k Sovětskému svazu.

Třetí, závěrečná kapitola a zároveň stěžejní část práce chronologicky zkoumá průběh dělnického povstání proti komunistickému režimu v Plzni, uskutečněnému dne 1. června 1953. Pozornost je věnována plzeňskému dění před svoláním vládních opatření, jež způsobily tolik nevole, například stavu zásobování spotřebním zbožím a základními potravinami, šuškaně a strachu Plzeňanů z nejistoty v důsledku šířených pomluv stále více se utvrzujících vládním opatřením z 25. května, vyhlášením reformy na Plzeňsku či bezpečnostními a stranickými opatřeními akce v kraji. Kapitola podrobně mapuje průběh plzeňských demonstrací, jenž je prolínán vzpomínkami přímých účastníků stávek. Závěrečná část je zaměřena na následnou perzekuci plzeňského obyvatelstva, která měla různé formy – od ztráty zaměstnání, po vystěhování celých rodin či zatčení a následnou internaci do pracovních táborů v Československu.

Téma diplomové práce bylo zvoleno na základě dlouhotrvajícího zájmu o toto historické období, konkrétně o tuto problematiku československých dějin v éře totalitního režimu a zájmu o regionální historii města Plzně v období moderních dějin 20. století, nejen z perspektivy „velkých“ politických dějin, ale i z pohledu mikrohistorického přístupu zkoumaných otázek. V práci byla využita metoda analýzy, sondy a orální historie, uplatněn byl taktéž synchronní přístup.

Diplomová práce byla zpracována na základě nevydaných pramenů, dobových periodik, dostupné odborné literatury, vzpomínek pamětníků i přímých účastníků plzeňského dělnického povstání a několika doplňujících internetových zdrojů. Jako dodatek ke studii dané problematiky posloužily televizní dokumenty a rozhlasové pořady.

Ve Státním oblastním archivu v Plzni byly prostudovány fondy ZKNV Plzeň a ZVIL, přičemž pro studium daného tématu byly z fondu ZKNV velice přínosné především zprávy o průběhu zvláštní tajné akce a demonstraci v Plzni

a to, jak z hlášení předsedy jednotného národního výboru, tak náčelníka krajské správy VB. Z fondu ZVIL pak výpovědi některých zaměstnanců, dopisy s žádostmi o amnestie, ať již s kladnými či zápornými odpověďmi, rezoluce jednotlivých podniků či seznamy potrestaných zaměstnanců za účast při demonstraci 1. června 1953.

Velmi užitečné byly podklady z dobových periodik zejména *Rudého práva* a regionálního deníku *Pravda*, jež byly prozkoumány od ledna do prosince 1953, přičemž zvláštní pozornost byla věnována pochopitelně časovému úseku od května do června, který byl z pohledu studia dané problematiky klíčovým. Zásadním zdrojem informací dále byly Sbírky zákonů republiky Československé, konkrétně zákon č. 241/1948 Sb. ze dne 27. října 1948, zákon č. 22/1953 ze dne 18. dubna 1953 či zákon č. 41/1953 Sb. ze dne 30. května 1953, které byly využity při zpracování první a druhé kapitoly.

Pro úvod do historického kontextu předkládané diplomové práce byly podstatné publikace od Karla Kaplana například *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956* nebo *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu v letech 1953–1957 a 1968–1975*. Taktéž dílo *Dějiny českých zemí* od autorů Jaroslava Pánka, Oldřicha Tůmy a kol., které posloužilo jakožto komplexní dějinný přehled pro dané období či *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století* od Jiřího Pernese.

K zpracování témata měnové reformy byly z odborných publikací přínosné práce od Františka Vencovského například *Měnová politika v české historii* spolu se *Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých měnových poměrů 1918–1992*. Dále *Papírová platidla Československa 1919–1993, České republiky, Slovenské republiky 1993–2003* od Jana Bajera, *Peníze v proměnách moderní doby. Tvorba československých bankovek v letech 1945–1989* od autorů Jiřího Šouši a Jaroslava Šůly či *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990* (I. a II. díl) od Karla Půlpána. Jednou z klíčových publikací byla *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1* od Zdeňka Jiráska a Jaroslava Šůly, která byla námětem částečně i pro zpracování dělnického povstání.

Významným zdrojem informací nejen pro měnovou reformu, ale i plzeňské demonstrace byly: publikace Ústavu pro studium totalitních režimů – *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, rovněž odborné recenzované periodikum *Securitas imperii* (01/2014), nebo *Revue pro studium totalitních režimů – Paměť a dějiny* (2013/3). Ze sborníků byl nejvíce využíván sborník *Minulostí západočeského kraje*, jenž je prací odborných historických a materiálových statí vydávaný Archivem města Plzně, ve kterém podstatnými zdroji byla studie od Kevina McDermotta – *Lidový odpor v komunistickém Československu: plzeňské povstání v červnu 1953*, spolu se studií Adama Skály – *Měnová reforma 1. června 1953 v Plzni v hlášení mocenských orgánů*. Užitečným byl taktéž sborník *Fenomén Stalin: náhoda, nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy* či časopis *Historie a vojenství*, konkrétně studie Jiřího Bílka – *Československá armáda a měnová reforma v roce 1953* anebo kniha od Zdeňka Štěpánka – *Utajené povstání 1953*.

Z hlediska makrohistorické perspektivy obohacují práci zaznamenané rozhovory s pamětníky, které byly povětšinou čerpány z webové stránky *Memory of Nations*, přičemž rozhovor s pamětníkem Josefem Hájkem byl zpracován na základě osobního setkání v červenci roku 2014. Mezi nejvyužívanější internetové zdroje, sloužící zpravidla coby úložiště dokumentů, zvukových stop či videozáznamů patřily: Digitální repozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. Digitalizovaný archiv časopisů, již zmiňovaná *Memory of Nations*, ivysílání České televize nebo audio archiv Českého rozhlasu.

2. UDÁLOSTI A PŘÍČINY PŘEDCHÁZEJÍCÍ MĚNOVÉ TRANSFORMACI PADESÁTÝCH LET

Před únorovým převratem lze poválečné období tzv. třetí republiky v Československu charakterizovat krátkou etapou svobody a zároveň zápasem o demokracii. Nejsilnější postavení v rámci všech institucí získávali postupně komunisté. Tradiční demokratický model dělby moci, typický pro první republiku, byl eliminován a postupně modifikován. Opozice politických stran prakticky neexistovala a pozice vlády byla konsolidována v neomezenou moc a to nejen na politické úrovni. Prezident byl stále více odsouván do pozadí a lidově demokratická republika se výrazně odchylovala od prvorepublikové tržní ekonomiky, která byla hodnocena negativně prostřednictvím hospodářských krizí či masové nezaměstnanosti a nastolila direktivní systém. Na základě Košického vládního programu bylo rozhodnuto o prvořadě roli státu na poli ekonomickém, bylo zahájeno plánování a současně přípravy k zestátnění prozatím omezené na majetek kolaborantů, Němců a Maďarů, později dalších.

Z hlediska nastávajících let je nezbytné zohlednit ideu objemného zestátnění, která byla v Československu velmi populární. Lidé v ní spatřovali především zvýšení životní úrovně a životního stylu, rozvoj ve výrobě anebo sociální spravedlnost. Znárodnění bylo uskutečněno na podkladě čtyř prezidentských dekretů z 24. října 1945 – první dekret zestátnil klíčové průmyslové podniky, další dekrety průmysl potravinářský, pojišťovny a banky. Zcela znárodněné byly hutě, zbrojovky, cementárny, válcovny, elektrárny, plynárny a některé chemické obory. Zestátnění se nevyhnul ani filmový průmysl. V ostatních odvětvích se znárodnění vztahovalo dočasně na závody nad 150 až 500 zaměstnanců.¹ V soukromém vlastnictví zůstávalo prozatím stavebnictví, malý a střední průmysl či velkoobchod.

Významnou změnou v rámci hospodářské obměny byla pozemková reforma, která byla realizována ve třech etapách, z nichž dvě byly legalizovány před únorem 1948. Ve své první etapě rozdělila zkonfiskovanou půdu

¹ RATAJ, Jan, *KSČ a Československo I. (1945–1960)*, Praha 2003, s. 39–40.

PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich (a kol.), *Dějiny českých zemí*, Praha 2008, s. 373.

kolaborantů, Maďarů a Němců českým a slovenským zájemcům: „*Půdu získalo 303 tisíc osob v celkové výměře 1241 hektarů; ostatní převážně lesní půda, připadla státu, obcím nebo družstvům.*“² Ve druhé etapě v letech 1946–1947 měly být zredukovány církevní a soukromé velkostatky nad 150 hektarů půdy zemědělské a 250 hektarů celkově. Druhý zábor půdy se částečně uskutečnil před únorem 1948, zčásti po únorové revoluci.

Jedním z dalších záměrů nové vlády bylo odstranění hospodářských důsledků války. Byl vypracován dvouletý plán, jenž měl tyto dopady postupně eliminovat. Nejprve bylo zapotřebí přeorientovat válečnou ekonomiku Československa na mírovou a obnovit měnu, což se částečně podařilo 1. listopadu 1945 první měnovou reformou, dle které bylo zavedeno jednotné oběživo – koruna československá, čímž byla de facto zastavena inflace a nadbytečná měna zlikvidována. Avšak ani to hospodářskou situaci zcela nevyřešilo. Československá ekonomika zápolila s nedostatkem surovin, paliv i pracovních sil, který vláda řešila zvýšeným zaměstnáváním žen či pořádáním brigád.³

Každodenní realita československého obyvatelstva byla spatřována v nesnázích poválečného hospodářství. Převládal nedostatek cukru, mouky, tuků, vajec i masných výrobků, vážlo zásobování. Základní sociální zabezpečení obyvatel prakticky neexistovalo. Ačkoliv, se vládě podařilo zvýšit mzdy či zavést přídavky na děti, paralelní zvyšování mezd i cen vyvolávalo spíše napětí a nespokojenost. Navzdory všem hospodářským a politickým problémům byla v květnu 1945 obnovena svoboda náboženského vyznání a zaznamenán prudký rozvoj vědy a kultury.

Po volbách v květnu 1946 se všeobecně předpokládalo, že končí mimořádné poválečné období a bude uskutečněno budování režimu s principy parlamentní demokracie. Avšak nejen v této, ale i jiných otázkách se v průběhu roku 1947 spolupráce mezi politickými stranami zhoršovala a mnohdy nabývala až konfliktních poměrů. Střetem zájmů byly zejména ekonomické, politické

² Tamtéž, s. 374.

³ RATAJ, s. 41.

i sociální problémy. Vzhledem k tomu, že lidová demokracie z roku 1945 byla chápána spíše jako přechodné období, zásadní rozkol, jenž se rozhořel na československé politické scéně, byl prvotně shledáván v otázce nové podoby lidově demokratického režimu. Zatímco komunisté v něm spatřovali především hegemonní postavení KSČ bez možné konkurence. Nekomunisté naopak uspořádání zastupitelské parlamentní demokracie západního typu.⁴ S přibývajícimi rozpory, jež byly spíše neřešitelné, ustala spolupráce a koalice Národní fronty se pomalu, ale jistě hroutila. Situaci neulehčilo ani sucho, které postihlo Československo v létě roku 1947, v jehož důsledku byla vláda nucena snížit potravinové přiděly, čímž vznikl prostor pro černý trh, na kterém se však většina obyvatel nemohla realizovat z důvodu nízkých mezd, či vynucené odmítnutí účasti Československa na Marshallově plánu.

Od druhé poloviny roku 1947 byly stále patrnější komunistické tendence směřující k přechodu od parlamentní linie respektující zákony k mimoparlamentní, tak jako se to událo v jiných východoevropských zemích.⁵ Již od podzimu komunisté spekovali o různých alternativách, jimiž by dosáhli svého cíle a uchopili tak politickou moc v Československu jednou provždy. Se sociálním napětím sílily v řadách stoupenců komunistické strany radikální tendence, které až doposud komunisté úspěšně potlačovali, avšak nyní se naskytla vhodná příležitost k jejich uplatnění. Sociální tlak spolu s dalšími faktory ovlivňovaly vztahy jednotlivých politických stran a konfliktní momenty, tak stále přibývaly, čímž de facto pomasínila jakákoli reálná šance k možnému kompromisu koaličních partnerů. Lidově demokratický režim se otrásal v základech a komunisté pomalu a jistě přebírali iniciativu. Národní fronta se proměnila na řečnické „bojiště“, kde namísto rozhodování, byly vedeny nekonečné debaty, propukaly hádky, které se neobešly bez vzájemného obviňování či osočování, což v důsledku znamenalo ochromení chodu administrativy i zákonodárné činnosti.

⁴ Tamtéž, s. 50.

⁵ RUPNIK, Jacques, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002, s. 236.

Aktivita komunistů v rámci bezpečnostních složek se ukázala klíčovou. Pod dohledem ministra vnitra Václava Noska byli do důležitých funkcí v rámci Státní bezpečnosti a Sboru národní bezpečnosti jmenováni příslušníci komunistické strany, kteří tyto aparáty využili k realizaci svých politických cílů, což se později stalo jednou z příčin vyvrcholení vládní krize.⁶ Mimo nezákonné metody bezpečnostního aparátu se jako sporné projevily především neshody o úpravě platů veřejných i státních zaměstnanců, dohady o vlastnictví zemědělské půdy či rozepře ohledně sestavení speciální komise, do jejíchž kompetencí by spadaly pravomoci k rozdělování zemědělských usedlostí. A tak zatímco se komunisté drželi přesvědčení o nutnosti sociálních reforem s cílem odvést pozornost od skutečných tendencí, nekomunisté zaměřili svoji pozornost na otázky čistě politického rázu ve smyslu povahy samotného režimu jakožto debat o Ústavě, předčasných voleb a nejzávažnějšímu problému týkajícího se policejního aparátu nechtěně svěřeného výlučně do rukou komunistů.⁷

Intenzivní boj o moc vyvrcholil v únoru 1948 posledním vládním zasedáním v pátek 13. února, poté co bylo na základě rozhodnutí ministra vnitra Václava Noska bez vědomí vlády zbaveno funkce osm nekomunistických divizních policejních komisařů a na jejich místo jmenováni komunisté s platností od 14. února. Avšak tato skutečnost byla spíše již „poslední kapkou“ než rozhodujícím činitelem. Vládní krize zmítající republiku řadu dní byla ukončena 25. února přijetím demise prezidentem Edvardem Benešem a následným jmenováním nové vlády v čele s Klementem Gottwaldem. Tento akt demokratických představitelů neúmyslně zapříčinil pád demokracie a nastolení totalitního direktivního systému, který přetrval více než čtyřicet let.⁸

Po únorovém převzetí moci, nastala éra nové doby oficiálně označována ad hoc „budování základů socialismu“, jejímž primárním stavebním prvkem byl mocenský monopol, který zaručoval rozhodující roli strany a jehož vláda byla ve všech aspektech nepostihnutelná. Prvních pět let režimu lze charakterizovat

⁶ VEBER, Václav, *Osudové únorové dny*, Praha 2008, s. 72–80.

⁷ RUPNIK, s. 237.

⁸ NÁLEVKA, Vladimír, *Formování mocenského sovětského bloku v Evropě*. In: DEJMEK, Jindřich, LOUŽEK, Marek (eds.), *Únor 1948. Šedesát let poté*, Příbram 2008, s. 38.

termínem masové nezákonnosti⁹, která postupně pronikala do československé společnosti. Pro uplatnění cílů společenské transformace, postupovali komunisté rázně a vytrvale. Strana pevně a nekompromisně eliminovala jakýkoliv odpor či pouhý jeho náznak, čímž de facto cíleně klasifikovala národ na vítěze a poražené.¹⁰

Vztah komunistického režimu k občanům, společenským skupinám a sociálním vrstvám lze v průběhu let 1948–1953 klasifikovat různorodě, nadmíru odlišně. Tento přístup – poměr byl shledáván hned v několika perspektivách. Zřejmě tou nejdůležitější byla příslušnost ke straně, poněvadž členství zprostředkovávalo značná privilegia. Avšak velmi důležitý byl také přístup k režimu jako takovému, respektive jeho politice, který byl spatřován hned v několika rovinách. Na základě tohoto kritéria byli občané děleni: na ty, jež měli vůči režimu negativní až kritický vztah; na ty, jejichž poměr byl kladný, avšak veřejnému životu se spíše vyhýbali; na ty, kteří se k otázkám s tím spojeným stavěli neutrálně; a neposledně na ty, jež se aktivně zapojovali do nejrůznějších činností tak, aby demonstrovali svůj postoj vůči režimu nebo plnili úkoly v mimostranických organizacích.¹¹ Vztah mezi občanem a státem, respektive stranou byl tehdy zpravidla uplatňován na principu teorie třídního boje, která zakotvila v politickém myšlení a stala se nedílnou součástí komunistické ideologie. Ztělesňovala nástroj, o nějž se opíraly politické procesy i zločiny a zároveň sloužila jakožto obhajoba represivních orgánů. V neposlední řadě odůvodňovala mocensko-administrativní výpady proti politickým odpůrcům a třídním nepřátelům, a na závěr byla uplatňována

⁹ Masová nezákonnost typická pro dané období měla dvě etapy. V průběhu první fáze byla zaměřena především na mocenskopolitickou oblast, přičemž hlavním cílem byla likvidace demokratických mechanismů, občanské společnosti a zavedení plnohodnotné diktatury. Druhou etapou pak završila ztrátu politických a občanských práv i svobod československého lidu. KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948–1953. 2. Část*, Praha 1991, s. 75.

¹⁰ Např. v první linii únozem perzekuovaných byli zaměstnanci z pravidla dělníci (zejména ti, kteří se neúčastnili generální stávkou), úředníci, příslušníci bezpečnosti či armádní důstojníci. Ani akademická půda nezůstala bez povšimnutí. Propouštění byli vysokoškolští učitelé i studenti. Rolníci, živnostníci a občané německé národnosti byli nuceně vystěhováváni z pohraničí a následně přesídlováni do vnitrozemí. Několika tisícům občanů bylo odebráno volební právo. KAPLAN, *Československo v letech 1948–1953*, s. 10–11.

¹¹ KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, Brno 2005, s. 43–44.

v politických procesech s buržoazií, inteligencí, živnostníky, středními rolníky, řemeslníky i s církví.

Paralelně s obměnou mocensko-politické struktury započala proměna sociálního uspořádání československé společnosti, přičemž hlavní oporou komunistického režimu měla být dělnická třída bez soukromých vlastníků a výrobních prostředků, drobných podnikatelů i řemeslníků. Nejprve bylo zapotřebí odstranit „staré“ tj. režimu nevyhovující odborníky a nahradit je lidmi vlastními – funkcionáři, a současně získat si náklonnost zbývající části dělnictva. Prostředkem k dosažení tohoto záměru byla třídní politika, jež fakticky zvýhodňovala postavení dělníků ve společnosti,¹² čímž jim poskytovala značná privilegia, která byla ve většině případů ochotně přijímaná.

Již v první polovině roku 1948 byla uskutečněna druhá etapa znárodnění, během níž byla zestátněna řada podniků a závodů s více než 50 zaměstnanci.¹³ Po tomto zásahu zůstávalo v soukromém vlastnictví pouhých 48 342 zaměstnanců, což představovalo 3,5 % soukromých pracovních sil v průmyslu. Avšak jejich existence neměla mít dlouhého trvání. Důležitými činiteli procesu byli již existující národní podniky, které chtěly druhého kola zestátnění využít ve svůj prospěch a zajistit si tak slibnou budoucnost likvidací potencionální konkurence, jež shledávaly v malých podnicích s hranicí pod 50 zaměstnanců.¹⁴ Řadou diskriminačních hospodářských opatření vyvíjela vláda tlak na živnostníky, čímž jejich živnosti odsoudila k rychlé likvidaci. Zvláště neblahý dopad mělo zavedení dvojího trhu (volného a vázaného) v lednu 1949.¹⁵ Zhruba ve stejný čas přišlo nařízení povinného sloučení živnostníků do Svazu československého živnostnictva, který byl zcela pod kontrolou státu.¹⁶

¹² Jedním ze způsobů zvýhodňování dělníků byla sociální nivelizace, jež probíhala v oblasti mzdové i v oblasti společenské prestiže. Příkladem je zvyšování nominální mzdy v letech 1948–1953, jež u dělníků činila 56 % (pro srovnání: u správních pracovníků pouhých 15,2 %; u technických pracovníků o 26 %). PÁNEK, TŮMA, s. 396.

¹³ Znárodněn byl např. velkoobchod, cestovní kanceláře, léčebné ústavy, dopravní a stavební podniky, polygrafické závody či firmy souseděné na zahraničí obchod.

¹⁴ PÁNEK, TŮMA, s. 395–396.

¹⁵ Z vázaného trhu, na kterém byly základní potraviny, obuv a textil k sehnání za nízké ceny, byli vyřazeni všichni živnostníci, kteří se museli realizovat na volném trhu, kde byly ceny mnohonásobně vyšší než na trhu vázaném.

¹⁶ KAPLAN, *Československo v letech 1948–1953*, s. 113.

V implikaci znárodnování roku 1948 v Československu zanikla tří-sektorová ekonomika, v jejímž kontextu podniky soukromého vlastnictví v podstatě přestaly existovat, závody byly spojovány ve strukturální celky, stát získal rozhodující postavení v rámci celého hospodářského sektoru a monopol na správu československé ekonomiky.

Velké změny se odehrávaly i v oblasti zemědělské politiky, která se zaměřila především na likvidaci soukromě hospodařícího rolnictva. Do vesnic vstoupil strach nejen z konaných kontrol z důvodu zásobovacích obtíží, ale především ze stále pravděpodobnější kolektivizace, která byla existenční zvláště pro sociální skupiny soukromě hospodařících rolníků.¹⁷ Přes mnohá ubezpečování, že kolektivizace po vzoru Sovětského svazu v Československu nehrozí, byl 23. února 1949 schválen zákon o jednotném zemědělském družstvu, předpokládající dobrovolné sdružování rolníků v družstvech charakterizovaný společným vlastnictvím půdy i výrobních prostředků.

V průběhu let 1949–1953 zanechala kolektivizace v československém zemědělství stigma s dlouhodobými společenskými a ekonomickými důsledky. Z hlediska sociálního rozdělila obyvatele venkova na příznivce a odpůrce a ke stereotypům vesnického života připojila nátlak, perzekuci, vzájemné podezírání i všudypřítomný strach. Pozitivní atmosféra občanského života byla paralyzována a dřívější dobré vztahy narušeny. Mnoho „nepřízřusobivých“ rodin bylo na základě ministerských směrnic vystěhováno bez možnosti návratu. Z ekonomické perspektivy nepřinesla kolektivizace nic pozitivního. Většina družstev se již na samém počátku své existence nalézala v katastrofálním stavu. Družstva byla ztrátová, což mělo za následek pokles pracovní morálky i disciplíny. Životní úroveň družstevníků značně klesala, zvláště pak v pohraničních oblastech a na východním Slovensku. Neutěšený stav československého zemědělství zapříčinil v letech 1950–1953 masový únik rolníků do průmyslové oblasti, díky čemuž, vzrostla průmyslová výroba i produktivita práce, ovšem za cenu vysokých a zcela zbytečných dovozů zemědělských produktů.

¹⁷ KAPLAN, *Kronika komunistického*, s. 46.

Alarmující situaci v JZD způsobenou hlubokou zemědělskou krizí zapříčinila vládní politika ekonomickou koncepcí uplatňovanou po únoru 1948, která nařizovala plánovat a rozhodovat nikoliv pragmaticky nýbrž politicky.¹⁸ V roce 1951 dospěla situace tak daleko, že veškerá produkce byla spravována úředně i přesto, že tendence vše řídit z centra a prosazovat jeden subjekt na úkor jiných, byly z dlouhodobého hlediska nereálné a pro další vývoj fatální.

V zakladatelské epoše komunistického režimu mezi léty 1948–1953 započaly procesy, které přeměnily dosavadní vývoj a stanovily nový směr československé ekonomiky. V průběhu krátkého časového úseku pěti let prodělalo československé hospodářství formou administrativních a mocensko-politických opatření největší proměnu za poslední století. Zatímco v meziválečném období si Československo vytvořilo vazby zejména na země západní Evropy, po válce naopak začalo s orientací směrem na východní a jihovýchodní část Evropy. Nicméně počítalo se i s udržením ekonomických vazeb se západem. Ještě před vyhlášením Marshallova plánu se kalkulovalo s myšlenkou, že Československo bude dovážet ze západu a vyvážet na východ. Avšak tato idea vzala za své odmítnutím účasti Československa na pařížské konferenci v červenci 1947.¹⁹

Po únorovém převratu započala přestavba hospodářské struktury Československa uplatňující principy plánovaného řízení národního hospodářství po vzoru Sovětského svazu. Po dvouletém plánu bylo rozhodnuto pokračovat v plánovaném hospodářství avšak nikoliv ve dvouletých cyklech nýbrž pětiletých – tzv. pětiletěk. První pětiletý hospodářský plán rozvoje Československé republiky byl schválen Národním shromážděním 27. října 1948 a vymezen léty 1949–1953. Hlavním cílem prvního pětiletého plánu byla: „výstavba a přestavba československého hospodářství“²⁰ a také „podstatně zvýšit životní úroveň všech vrstev pracujícího lidu měst i venkova“²¹, čímž by se podařilo upevnit „svazek dělníků, rolníků, inteligence a středních vrstev

¹⁸ KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948–1953*, s. 115–126.

¹⁹ KAPLAN, *Kronika komunistického*, s. 52.

²⁰ Zákon č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje československé republiky (zákon o pětiletém plánu). In: *Sbírka zákonů republiky československé*. 27. 10. 1948.

²¹ Tamtéž.

městských“²². Plán měl být: „*důležitým stupněm ve vývoji československé lidové demokracie k socialismu*“²³ a počítal s postupným omezením, později úplným vytlačení všech kapitalistických elementů. Předpokládal zvýšení národního důchodu o polovinu a počítal s prohloubením hospodářských vazeb se státy s plánovaným hospodářstvím.

Ctižádostivost nelze pětiletému plánu odepřít. Průmyslová výroba měla v roce 1953 dosáhnout 454 miliard Kčs oproti 288 miliardám Kčs z roku 1948, což ve finále činilo o 57 % více.²⁴ Analogický rozvoj měl být uplatňován i v oblasti zemědělské: rostlinná výroba měla vzrůst o 11 % a živočišná o 86 %. Obdobně „slibná budoucnost“ čekala i sféru stavebnictví, obchodu a dopravy. Urychleného hospodářského rozvoje se mělo dočkat taktéž Slovensko, čehož mělo být dosaženo postupným přebudováním jeho hospodářské a sociální skladby. Celkově měla být zvýšena životní úroveň obyvatelstva, zdokonalována zdravotní, kulturní a výchovná péče. Počítalo se i s rozvojem v oblasti kulturní a hmotné úrovně lidu. Avšak teorie a realizace se značně odlišovaly. Původní představy vycházející z roku 1947, dle kterých se tržní hospodářství mělo sloučit s plánovitým hospodářstvím, se nekonaly. Sovětský vliv zapříčinil vyšší centralizaci národního hospodářství, která spolu se stále větším důrazem na militarizaci vedly ke zcela jiným prioritám. Budování zbrojního průmyslu, velké armády a nové investice měly za následek úpadky nejen v hospodářské,

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

²⁴ Pro příklad v odvětví báňském měla hrubá hodnota vzrůst o 35 %, v odvětví energetickém o 52 % více, v odvětví hutnickém o 49 % více, v odvětví kovodělném o 93 % více, v odvětví chemickém o 62 % více, v odvětví sklářském o 12 % více, v odvětví stavebních hmot o 59 % více, v odvětví papírenském o 41 % více, v odvětví dřevařském o 26 % více, v odvětví textilním a oděvním o 68 % více, v odvětví kožedělném a gumárenském o 43 % více, v odvětví grafickém, gramofonovém a filmovém o 56 % více, v odvětví cukrovarnickém o 17 % více, v odvětví lihovarnickém o 6 % více, v odvětví pivovarském a sladařském o 68 % více, v odvětví mlynářském o 30 % více, v odvětví potravinářském o 79 % více a v odvětví tabákového zboží a soli o 20 % více. Zákon č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje československé republiky (zákon o pětiletém plánu). In: *Sbírka zákonu republiky československé*. 27. 10. 1948.

ale i zemědělské sféře, kterou mimo jiné výrazně zasáhla i násilná kolektivizace venkova.²⁵

Podstatný zvrat z hlediska československé orientace nastal v lednu 1949 založením obchodní instituce – Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), která významným způsobem napomohla v otázce podřizování československého hospodářství politickým a ekonomickým zájmům Moskvy. Zatímco Stalin v RVHP viděl především mocenský nástroj, jenž měl izolovat Spojené státy americké v Evropě a napomáhat v boji proti kapitalismu, ostatní představitelé členských států spíše hospodářskou spolupráci. Na základě Sofijských usnesení ze srpna 1949 byla uložena povinnost členským státům omezit obchod s kapitalistickými zeměmi a posilovat jej v rámci RVHP, což se v budoucnu dále rozvíjelo a vedlo ke vzniku dvou světových trhů. Důležitým aktem bylo také podepsání obchodní dohody se Sovětským svazem, dle které měly převažovat výrobky především strojírenského rázu, byť se doposud mnohé z nich v Československu nevyráběly.²⁶

V rozmezí pěti šesti let byla struktura československého hospodářství výrazně změněna. Z této obměny vzešlo Československo do privilegovaného postavení v oblasti strojírenství obzvláště v sektoru těžkého průmyslu i v odvětvích s ním nezbytně souvisejících včetně hutí, dolů, energetiky a těžby surovin.²⁷ Za velmi krátkou dobu byla vybudována nová průmyslová odvětví, což mělo za příčinu úpadek jiných výrobních oborů. V souvislosti se zaváděním ekonomiky studené války do praxe od konce roku 1950 zaujímaly armádní požadavky první místo v hospodářství všech členských zemí RVHP.²⁸ I to byl důvod k přestavbě národního hospodářství, který naboural původní pětiletý plán, jenž musel ustoupit prioritám armádních potřeb. V rámci doplnění plánu měly do zaměstnání nastoupit ženy v domácnosti, jež by nahradily mužskou pracovní sílu v oblasti administrativní, obchodní, dopravní či peněžní, která by byla převedena do průmyslového odvětví. Avšak zapojení většího množství

²⁵ PÁNEK, TŮMA, s. 399.

²⁶ KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického*, s. 52.

²⁷ PERNES, Jiří, *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008, s. 42–43.

²⁸ KAPLAN, Karel, *Československo v RVHP 1949–1956*, Praha 1995, s. 133.

žen do pracovního procesu nepřinášelo pouze ovoce, ale i komplikace převážně spojené s budováním zařízení, jež by převzala péči o děti po dobu přítomnosti žen v zaměstnání.²⁹

Násilná přestavba československého hospodářství preferující odvětví těžkého a zbrojního průmyslu a zanevření na tradiční výrobní odvětví, podnítila počátky hluboké ekonomické krize, jež vyvrcholila v roce 1953. Nedostatek zemědělských pracovních sil a zanedbávání investic ve spotřebním průmyslu způsobovaly hluboké mezery nejen v zásobování spotřebním zbožím, ale i v zásobování obyvatel základními potravinami. Což pochopitelně podněcovalo stále více nespokojenost lidí spolu s pochybami, zda je vůbec komunistický režim schopen vyřešit elementární problémy země.³⁰

Existenční nouze o spotřební zboží a potraviny se v každodenním životě československého obyvatelstva projevovala dlouhými frontami před obchody. Lidé byli nespokojení a v zemi přetrvávala skepse. Od roku 1951 musela vláda zavádět stále drastičtější opatření v zásobování obyvatelstva. Koncem února byly znovu zavedeny potravinové lístky na pečivo a mouku a zvýšeny i jejich ceny. Na jaře byl zaznamenán nedostatek vajec, sádla masa a másla.³¹ Na neustále se zhoršující situaci byla vláda nucena reagovat opakovaným zvyšováním cen a současně snižováním přidělů masa na potravinové lístky a převodem dalších doposud volně prodejných potravin do přidělového systému.³² Ani v následujícím roce se situace nezlepšila. Od ledna 1952 docházelo k dalšímu snižování přidělů tentokrát jen některým skupinám obyvatelstva například ženám v domácnosti či penzistům. V únoru 1953 přišla další nepopulární opatření v podobě úpravy zásobování, jež odepírala potravinové lístky: „*vesnickým boháčům, soukromým podnikatelům, osobám vyhýbajícím se práci, důchodcům z řad bývalých vyšších úředníků z let před rokem 1945 a jejich vdovám*“³³. Následovalo zvyšování cen mléka či snížení přidělů cukru. Nelehkou situaci vyostřoval taktéž teror v podobě politických procesů, který postihl

²⁹ PERNES, s. 44.

³⁰ PERNES, s. 49–50.

³¹ JECH, Karel, *Soumrak selského stavu 1945–1960*, Praha 2001, s. 53.

³² JEŘÁBEK, Čestmír, *V zajetí stalinismus 1945–1960*, Brno 2000, s. 111–128.

³³ PERNES, s. 52.

československou společností počátkem 50. let. Politické násilí namířené proti tzv. nepřátelům režimu postihlo nejprve vnější nepřátele tj. představitele předúnorových politických stran, církevní kruhy podnikatele či buržoazii, později vnitřní nepřátele tj. členy a funkcionáře samotné strany.

Situaci v Československu osm let po válce lze charakterizovat krizovým stavem, který eskaloval na přelomu let 1952–1953. Ekonomika nebyla schopna realizovat svou společenskou roli, tudíž upokojoval potřeby obyvatelstva. Zemědělství bylo rozvráceno, spotřební a lehký průmysl se nalézal v degeneraci a služby redukovaly své výkony. Oficiální politika budující z Československa strojírenskou velmoc na jedné straně vyvolávala potřeby občanů, k čemuž jim poskytovala potřebné příjmy, avšak na straně druhé nebyla způsobilá nasycit trh službami ani zbožím. Z důvodu stále častějších projevů vůči režimu, našlo stranické vedení za pomoci sovětských poradců východisko, jímž byla měnová reforma realizována na přelomu května a června roku 1953.³⁴

³⁴ PERNES, s. 54–55.

3. MĚNOVÁ REFORMA

3.1 Příčiny měnové reformy

Za necelé půl století od konce první světové války byly v československé republice realizovány celkem tři měnové reformy, jejichž podoba vycházela ze zcela odlišných situací a byla provedena na značně různorodých a vzájemně se vylučujících principech, které se identifikovaly nejenom odlišnou rolí státu v ustálené soustavě fungování jeho ekonomiky, ale i jeho stávajícím režimem. První měnová reforma byla provedena v noci z 25. na 26. února 1919 pod vedením ministra financí Aloise Rašína. Měla napravit rozvrácené peněžní poměry v zemi a vytvořit měnu československou, která by se v nejkratším možném čase zařadila mezi měny zlatého standardu a postupně zvyšovala svou vnější a vnitřní kupní sílu.³⁵ Rašínova měnová reforma vytvořila předpoklady pro stabilizaci československé ekonomiky, což umožnilo i její následující růst pro další období. Koruna se stala zlatou měnou, respektive měnou zlaté devizy ač k zavedení přímé volné konvertibility zlata za bankovky nikdy nedošlo.³⁶

Po skončení druhé světové války bylo pro novou československou vládu prioritní obnovit válkou zbídačené hospodářství a eliminovat zmatený stav peněžního oběhu. V okamžiku upevnění státní moci bylo možné obnovit československou měnu a stanovit oficiální měnovou politiku, jež se výrazným způsobem lišila od té prvorepublikové. Nejprve byly cizí měny zlikvidovány a nahrazeny českými a slovenskými korunami přičemž kurz mezi oběma byl stanoven na 1:1, avšak slovenskými korunami nebylo možné platit v Čechách a naopak – to umožňoval jen zvláštní zúčtovací režim. Vrcholným opatřením druhé měnové reformy bylo zavedení jednotné československé měny ke dni 1. listopadu 1945 na základě prezidentského dekretu z 19. října 1945. Nový kurz měnové politiky určovala kritéria Košického vládního programu, jenž

³⁵ VENCOVSKÝ, František, *Měnová politika v české historii*, Praha 2001, s. 29–31.

³⁶ Tamtéž, s. 45. Taktéž viz Rašínova měnová reforma, dostupné z: http://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/1_vznik_a_stabilizace_samostatne_ceskoslovenske_meny/rasinova_menova_reforma.html; 1. 3. 2015.

se svým obsahem, způsobem řešení a úmysly zřetelně odlišoval od měnové politiky meziválečného období.³⁷

Měnová reforma z roku 1945 alespoň ve svém prvním roce umožnila vlídný rozvoj československého hospodářství, čemuž nasvědčovala rychlá obnova průmyslové výroby i zprvu nadějný vývoj ekonomiky v roce 1946. Oproti roku 1945 se živočišná výroba zvýšila o 22 %, rostlinná o 32 % a průmyslová o více než 40 %, přičemž obrat zahraničního obchodu byl 15x větší než v roce předcházejícím a to i po odpočítání dodávek Správy Spojených národů pro pomoc a obnovu³⁸ (UNRRA).³⁹ S příchodem nového roku ovšem situace již tak příznivá nebyla. Příčin tohoto nešťastného vývoje bylo hned několik. V první řadě zhoršující se mezinárodní situace vedoucí k rozdělení Evropy, znamenající pro Československo odmítnutí účasti na Marshallově plánu či katastrofální sucho, které v létě 1947 poznamenalo zemědělskou výrobu. Neúroda zapříčiněná extrémním suchem způsobila, že plán živočišné výroby byl splněn jen na 82 % a plán rostlinné produkce na 56 %, ⁴⁰ což vedlo ke zhoršenému zásobování vnitřního trhu a zvýšení podílu trhu černého, který se v předešlém roce pomalu zmenšoval.

Dvouletý hospodářský plán určený pro léta 1947–1948 byl v odvětví průmyslovém v zásadě splněn. Výroba byla roku 1948 o 10 % vyšší než roku 1937 a obdobně na tom byla i doprava. V zemědělství výroba nepřekročila 75 % předválečné produkce. Naopak národní důchod rostl od roku 1946 o 10,5 % ročně. Docházelo k nivelizaci mezd mezi administrativními pracovníky a dělnictvem. Národní pojištění zajišťovalo všechny ekonomicky činné osoby národního hospodářství a z hlediska současných vyspělých tržních ekonomik jej nelze shledat negativním. Komplikace nastaly až v období první pětiletky

³⁷ VENCOVSKÝ, s. 65.

³⁸ UNRRA byla mezinárodní organizace založená 9. listopadu 1943 pod ochranou Organizace spojených národů, jejímž úkolem bylo plánovat a zajišťovat pomoc válkou zasaženým státům skrze poskytování základních potřeb, potravin, oblečení, paliva, zdravotní pomoci apod. Pro Československo měla zásadní význam zejména v prvních poválečných měsících, přičemž hlavní část pomoci tvořily dodávky potravin, dále pak bot, šatstva či suroviny pro chemický i textilní průmysl. *Československo a poválečná pomoc UNRRA*, dostupné z: <http://www.vhu.cz/ceskoslovensko-a-povalecna-pomoc-unrra/>; 1. 3. 2015.

³⁹ PŮLPÁN, Karel, *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990 – I. díl*, Praha 1993, s. 195.

⁴⁰ Tamtéž, s. 196.

likvidací příslušných fondů a napojením pojištění⁴¹ na všední příjmy státního rozpočtu. Do roku 1948 odpovídala skladba státního rozpočtu předválečné podobě, tj. i nadále byla segmentována na správu státních podniků a státního dluhu či vlastní státní správu, nicméně v celkovém měřítku byla deficitní.⁴² Výrazným způsobem československou ekonomiku poznamenala taktéž likvidace kvalifikovaného vedoucího personálu ve státních podnicích a správě spolu se ztrátami lidského potenciálu zapříčiněnými několika faktory – jednak emigrací, znemožnění kapitalistického následně živnostnického podnikání, uvězněním „nepřizpůsobivých“, ztrátou práce, omezenou možností studia některým společenským vrstvám apod. V závěrečné fázi tj. počátkem roku 1948 byl dvouletý hospodářský plán dovršen další vlnou znárodňování.⁴³

Na dvouletý hospodářský plán navázaly plány pětileté. První pětiletý plán⁴⁴ důležitý pro pochopení důvodů, které vyústily v měnovou reformu, byl připravován již od podzimu roku 1947. Původní koncepce předpokládala rychlý růst spotřebního strojírenství a počítala se začleněním prozatím ještě neznárodněného sektoru, čili s existencí soukromého podnikání zejména v obchodě a průmyslu. Avšak s únorovým převratem se prvotní plány ukázaly být nereálnými. Tradiční obory spotřebního průmyslu začaly být utlumovány. Naopak ohromné prostředky byly vynaloženy na palivoenergetický komplex a rozšiřování výroby strojírenské zejména v doméně těžkého strojírenství. Nepříznivě se na vývoji československé ekonomiky podepsalo rovněž znárodňování, které nejprve zestátnilo podniky nad 50 zaměstnanců, tudíž firmy v soukromém vlastnictví do počtu 50 pracujících mohly prakticky existovat ovšem reálně nikoliv.⁴⁵ Po této etapě zestátnění se pozornost zaměřila

⁴¹ Jednalo se o pojištění úrazové, nemocenské i starobní.

⁴² V roce 1946 byly výdaje státního rozpočtu 12,78 mld. Kčs, kdežto příjmy 10,67 mld. Kčs. Ve dvouletce činily příjmy státního rozpočtu 28,4 mld. a výdaje 31,1 mld. Kč (cifry jsou uvedeny v nových penězích po měnové reformě z roku 1953). PŮLPÁN, s. 198.

⁴³ PŮLPÁN, s. 197–200.

⁴⁴ První pětiletý plán byl nastíněn již v kapitole předcházející, nicméně představeny byly spíše jeho cíle. Nyní se zaměříme na důsledky, které se bezpochyby podílely velkou měrou na krizi, v níž se Československo v roce 1953 nalézalo.

⁴⁵ Aby mohli tyto podniky přejít ve státní vlastnictví, používali komunisté jednoduchý trik – buď překročili kvótu 50 zaměstnanců formou brigád anebo uvedli podnik do klidu například tak, že zastavili jeho zásobování surovinami. JIRÁSEK, Zdeněk, ŠŮLA, Jaroslav, *Velká peněžní loupež aneb 50:1*, Praha 1992, s. 11.

na maloobchody. Tlak na drobné obchodníky komunisté vyvíjeli od druhé poloviny roku 1948 formou nejrůznějších hospodářských opatření. Pro představu, když soukromník neobdržel dostatečnou dodávku zboží, pochopitelně neměl zákazníkovi co nabídnout a tak se stále častěji stávalo, že se dodávek soukromým vlastníkům nedostávalo, což je dříve či později donutilo obchod uzavřít. V případě selhání tohoto postupu nastoupila Státní bezpečnost či vykonstruované procesy se zbývajícími „kapitalistickými živly“. Obdobně bylo naloženo i se živnostníky. Pro obce i města byl vypracován rozpis, který určoval kolik hostinců, dílen či obchodů mohou provozovat a jakým způsobem mohou jejich provoz vykonávat. Tragicky naloženo bylo i se zemědělstvím, které bylo zasaženo kolektivizací. Rolníci byli nuceni vstupovat do JZD a stále absurdnější nové zákony nařizovaly nucené výkupy zemědělských strojů či nucený pacht. Do praxe byl uveden kontrakční systém, schopní rolníci byli převáděni do dolů a u otěží stáli ti, kteří o zemědělství nevěděli zhola nic. Kromě toho stát požadoval neúnosné dodávky. Z rekonstrukce nebyl vyňat ani zahraniční obchod. Byly přerušeny vazby s vyspělými zeměmi a vytvořeny nové s trhy lidových demokracií východního bloku. Realita pětiletého plánu, se všemi svými důsledky projevila do měnové oblasti, v níže dříve pevná koruna začala pociťovat úbytek faktické kupní síly i hodnoty. Průmysl kolaboval pod tíhou socializačních opatření a nastolený systém v hospodářství přiváděl stát, města, obce a obyvatelstvo ke stále se prohlubující chudobě.⁴⁶

Pod sovětským tlakem byla prohloubena taktéž militarizace československé ekonomiky, jež musela uspokojit potřeby nejenom domácí armády, ale i dalších armád, které byly součástí Varšavské smlouvy. Padesátá léta charakteristická přípravami na třetí světovou válku způsobila, že prioritní postavení ve společnosti i ekonomice zaujala armáda, která byla budována jakožto soběstačná a neomezená soustava, de facto stát ve státě. Významný podíl na úpadku československého hospodářství sehráli také sovětsí poradci, kteří byli všudypřítomní, ať už se jednalo o armádu, průmysl či zemědělství. Nechyběli v žádné významné instituci. Přestože některé jejich koncepty a teorie byly

⁴⁶ JIRÁSEK, ŠŮLA, S. 8–15.

pošetilé a pragmaticky neodůvodněné, českoslovenští komunisté je přijímali jako závazné direktivy.⁴⁷

Příčiny hospodářského krachu roku 1953, který dovedl Československo v pořadí již k třetí měnové reformě lze spatřovat v hospodářském vývoji zavedeném po únorovém převratu paralelně s ideologickými vizemi komunistického vedení, jež započalo rokem 1949 jakožto nové období rozvoje československé ekonomiky, která se vydala na cestu centrálně a direktivně řízeného hospodářství po vzoru Sovětského svazu. Avšak tento nápor nemohla z dlouhodobého hlediska vydržet.

3.2 Vývoj měnové reformy: Odstranění lístkového systému a přípravy měnové reformy

Všeobecná nespokojenost spolu s alarmujícím nedostatkem spotřebního zboží mezi léty 1951–1952, jehož výroba byla omezena produkcí prioritního těžkého strojírenství, vyvrcholila 1. června 1953 vyhlášením měnové reformy, třetí v pořadí samostatného Československa. Ačkoliv si vedení KSČ bylo vědomo neúnosnosti situace, která měla nejen ekonomické ale i sociální dopady, jež se promítaly do mocenskopolitické oblasti, trvající přinejmenším od roku 1949, omezilo se pouze na jakousi nápravu formou různých opatření, které ovšem měly malý vliv, a tak k připravované reformě trhu, plánované již od jara roku 1952, jež měla vést ke zrušení přidělového systému tj. trhu vázaného a k úplnému přechodu na principy trhu volného, který měl disponovat jednotnými maloobchodními cenami, přibyla na návrh sovětský poradců měnová reforma.⁴⁸ Ovšem před její realizací, bylo nezbytné nalézt viníka stavu, ve kterém se Československá republika ocitala, což mělo vedení KSČ napomoci jednak k odůvodnění tak výrazné změny a k ospravedlnění tohoto činu před občany. Avšak potencionálních „viníků“ nepříznivého vývoje bylo hned několik – od „bezpečných“ vázaných vkladů, z kterých bylo uvolňováno několik desítek miliard korun přes „kapitalistické živly“, jež pod ochranou reakčních

⁴⁷ PŮLPÁN, s. 210–211.

⁴⁸ JANČÍK, Drahomír, *Peněžní reforma roku 1953 jako nástroj sociální změny*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor, *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, Praha 2014, s. 327.

stran hromadily zisky ze stavebních, obchodních či průmyslových podniků až po spekulanty obohacující se na černém trhu na úkor pracujícího obyvatelstva zatajenými zásobami či záškodnickou činností „Slánského bandy“, která zapříčinila nemalé škody financím a peněžnímu obratu státu.⁴⁹

Jedním z uváděných důvodů vedoucí ke třetí měnové reformě byla skutečnost, že finanční rozvrat zapříčinilo čerpání peněz z vázaných vkladů (přičemž problematika vázaných vkladů provázela měnovou politiku již po reformě roku 1945). Vázané vklady měly rozhodnout o osudu zablokovaných inflačních peněz, avšak jak je propojit s novým kurzem měnové politiky tak, aby byla ustálená a neohrozila ji emise nepodložených peněz tvorbou materiálních hodnot, bylo otázkou mnohých sporů a nejasností.⁵⁰ Problém likvidace vázaných vkladů, blokových akcií, pojistek, obligací a jiných peněžních hodnot byl zdánlivě vyřešen zřízením tzv. Likvidačního fondu měnového v červenci 1947, který spoléhal na to, že emise peněz uvolněných ze starých vkladů bude uhrazena ziskem z dávek z majetku a z přírůstků na majetku. Ovšem výnos z těchto dávek zdaleka nestačil k odčerpání inflačních peněz, tudíž se ukázal neuspokojivým a nedostačujícím. V roce 1946 Národní banka Československá kriticky poukazovala na to, jak: „*Měnově sterilní forma vázaných vkladů se mění na měnově účinné nové nepružné oběživo. Poněvadž naše měnová politika nemá nástroj, jakým by toto uvolňované oběživo bylo opět z oběhu odčerpáváno, přesouvá se problém inflace ve staré měně do měny nové.*“⁵¹ Čímž chtěla poukázat zejména na význam propojení peněžní politiky s vázanými vklady. Analýzou z roku 1947 shledával významný český ekonom a politik Karel Engliš v problematice vázaných vkladů dva zásadní nedostatky: přebytečnou kupní sílu peněz v oběhu; vklady a dluhy, které byly spojeny ve vázané vklady a tudíž řešeny pouze jakožto problém měnový, nikoliv i finanční. Rozbor ukončil větou: „*Považuji navrhované řešení pro stříadaly za tragické a pro národní hospodářství za osudné.*“⁵² O několik let později,

⁴⁹ Rudé právo, 31. 5. 1953, XXXIII/150.

⁵⁰ VENCOVSKÝ, František, *Vzestupy a propady československé koruny*, Praha 2003, s. 115.

⁵¹ Tamtéž, s. 116.

⁵² Tamtéž, s. 118.

konkrétně roku 1953, se Likvidační fond měnový zbavil finančního – doposud nevyřešeného problému – měnovým zásahem, během kterého byly prohlášeny za neplatné veškeré vázané vklady, pojistky, obligace, akcie apod., aniž by bylo postaráno o jejich finanční vypořádání.⁵³

Nelze tedy konstatovat, že role vázaných vkladů na finančním rozvratu státu byla zásadní, nicméně do jisté míry na tomto rozkolu participovala. Ovšem označit za viníky krize „kapitalistické živly“, respektive podnikatele, a vytýkat jim, že vytvářeli svou činností zisk, čímž rozšiřovali výrobu i prodej bylo přinejmenším úsměvné vzhledem k tomu, že tyto aktivity zvyšovaly životní úroveň, nikoli krach. Čili že by neutěšený stav byl vinnou spekulantů? Existenci černého trhu po druhé světové válce nelze popřít, nicméně jeho působení však bylo výrazně omezeno únorovým převratem a tak mizivé množství těchto „spekulantů“ rozhodně neohrožovalo státní hospodářství v takovém měřítku, v jakém bylo prezentováno. Naopak „Slánského bandu“, jež se neodmyslitelně podílela na řízení ekonomiky a na tvorbě hospodářských plánů lze označit za odpovědnou, alespoň částečně, ale nikoliv z důvodu, že by její příslušníci byli západními agenty či s nimi spolupracovali, nýbrž proto, že urputně prosazovali komunistickou diktaturu v Československu podobně jako Gottwald a Stalin. Ve skutečnosti však lze příčiny krachu spatřovat v hospodářském vývoji a oficiální ideologii po únoru 1948, čímž se Československo ocitlo v takové hospodářské situaci, která neumožňovala pozitivní a přirozený rozvoj a byla protikladem pragmatického přístupu.⁵⁴ Smíšený mechanismus fungování československé ekonomiky byl zcela přeměněn na centrálně plánovaný, jenž nepředpokládal subjektivitu nezávisle počínajících a rozhodujících ekonomických jednotek. Transformace byla dovršena převzetím sovětského modelu v letech 1952–1953, nicméně efektivnost ani zrychlení tempa hospodářského vývoje, jak se zpočátku očekávalo, nepřinesla, ba naopak přivodila značné škody.⁵⁵ Jednoduše řečeno Československo se ocitlo zcela

⁵³ Tamtéž, s. 115–118.

⁵⁴ JIRÁSEK, ŠŮLA, s. 8–10.

⁵⁵ ŠULC, Zdislav, *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*, Brno 1998, s. 21–22.

ve sféře Sovětského svazu nejen v zahraniční, ale i vnitřní politice státu, což jej dovedlo k peněžní reformě, která měla vyřešit hospodářské, finanční i politické problémy.

Na pokraji zhroucení se nenalézala pouze ekonomika Československa, ale celého východního bloku, který se zásluhou mocenských plánů Sovětského svazu s programem rychlé industrializace a teorií třídního boje dostal do situace, v níž nebylo možné efektivně plnit původně stanovené poslání komunismu. Již roku 1952 se objevovaly tendence vyřešit některé příčiny této krize, ale teprve po Stalinově smrti bylo možné intenzivněji zasáhnout prostřednictvím reformy „shora“, jejichž otěže však pevně třímal ve svých rukou Kreml.⁵⁶

Přípravy reformy probíhaly od poloviny roku 1952. Ovšem myšlenka propojit vázaný a volný trh a zlikvidovat trh černý byla přijata již koncem roku 1951 spolu s výzvou vypracování rozborů a analýz pod záštitou Státního úřadu plánovacího v Praze. Zpočátku se neuvažovalo o peněžní reformě, ale pouze o sloučení trhů a odstranění lístkového systému. Teprve v létě roku 1952 se situace změnila. Na základě žádosti československé vlády o pomoc Sovětského svazu, byli vysláni sovětští odborníci do všech oblastí státní správy, mimo jiné i na ministerstvo financí a do vedení Státní banky československé, kde působil například sovětský ekonomický poradce Nikolaj Alexandrovič Ivanov. Ten upozorňoval na fakt, že: *„Československá měna je vlastně jedinou měnou sovětského bloku v Evropě, která dosud není svázaná s rublem jako nejpevnější měnou světa, ale je napojena na MMF, potažmo tedy na americký dolar.“*⁵⁷

V červenci 1952 byla sestavena zvláštní komise pod vedením Antonína Zápotockého, která svou činnost vykonávala izolovaně v Kramářově vile, kde vypracovávala plány na obměnu cen, platů i mezd či bilance kupních fondů, s nimiž se počítalo pro distribuci maloobchodní sítě. Původně se předpokládalo, že komise bude spolupracovat s maďarskými poradci, kteří již likvidaci lístkového systému uskutečnili, ovšem vzhledem k tomu, že tak učinili

⁵⁶ KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1953–1966. 3. část*, Praha 1992, s. 4.

⁵⁷ JIRÁSEK, Zdeněk, *Čtyři roviny měnové reformy 1953*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin: náhoda nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy*, Praha 2003, s. 108.

bez sovětské účasti, rozhodla se Moskva poslat experty, kteří de facto činnost komise řídili a usměrňovali tak, jak to Kreml vyžadoval. Pod vedením ministra financí Jaroslava Kabeše a ministra vnitřního obchodu Františka Krajčířa vznikaly zákony, jež měly mimo jiné rozšířit nástroje k dovršení třídní politiky, jako byla například všeobecná daň, později reorganizována na daň z obratu, která měla zvýšit daňovou zátěž soukromníků, jejichž počet mezi léty 1948–1952 klesl o 143 200.⁵⁸

Začátkem října byla připravena varianta, dle které by vázané zboží bylo uvolněno naráz bez jakýchkoliv měnových opatření ve třech předpokládaných termínech: buďto do konce roku; na nový rok anebo v průběhu prvního čtvrtletí roku 1953. Koncem října byla zpracována další varianta, která předpokládala počátkem roku 1953 zlikvidovat lístkový systém najednou, nadále bez intervence do oběhu peněz přičemž ceny na obou trzích měly být předepsány tak, aby po uvolnění trhu zajistily rezervy v případě potencionálního náporu nakupujících a později tak umožnily zredukovat jednotlivé ceny. V důsledku reformy trhu a zaváděním konsolidovaných cen se předpokládalo, že obyvatelům vzniknou určité ztráty,⁵⁹ proto byla vytvořena varianta, dle níž by se uvolnění trhu realizovalo ve dvou etapách. V první řadě mělo dojít k omezení vázaného trhu uvolněním části zboží a snížením přidělů u dalšího zboží a to za současného snižování cen na trhu volném, přičemž případné ztráty obyvatelstva by nebyly nijak hrazeny. Poté mělo v rozmezí tří až čtyř měsíců dojít k úplnému uvolnění trhu a ztráty obyvatelstva měly být kompenzovány prostřednictvím různých dávek formou přídatků na děti či zvyšování důchodových částek apod.⁶⁰ Jenže pouhá likvidace lístkového systému by znamenala strmé zvýšení poptávky po zboží, kterým československá obchodní síť nedisponovala. Tudíž bylo nutné provést peněžní reformu, která by anulovala měnu stávající a nahradila ji měnou novou a současně zvrátila maloobchodní ceny tak, aby v případě vysoké

⁵⁸ JANČÍK, Drahomír, *Peněžní reforma roku 1953 jako nástroj sociální změny*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor, (eds.), *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, Praha 2014, s. 329.

⁵⁹ Počítalo se s 15 až 20 % ztrátou vesnického obyvatelstva, s 5 až 10 % ztrátou obyvatelstva žijícího ze sociálních důchodů a mezd a nad 20 % ztráty u ostatních tj. živnostníků apod. JIRÁSEK, ŠŮLA, s. 17.

⁶⁰ JIRÁSEK, ŠŮLA, s. 17.

poptávky obyvatelstva, nedošlo k přílišným výpadům v zásobování, čímž by se vyřešil problém rovnováhy mezi eventuální nabídkou a poptávkou.⁶¹

Peněžní obměnu zahrnoval plán zpracovaný pod dohledem československého ekonoma a politika Václava Hůly v listopadu 1952, který měl tři možná provedení připravovaných reforem. První varianta počítala s postupným uvolňováním trhu, v jejíž původní etapě by byla realizována měnová reforma. Druhá předpokládala uvolnit trh najednou spolu s měnovou reformou a poslední teoretizovala s postupným uvolněním trhu bez měnové reformy, což by byla eventualita pro obyvatelstvo nejpříjemnější vzhledem k tomu, že by se zatížení rozložilo na delší dobu, avšak pro stát by byla velmi riziková.⁶²

Zhruba v říjnu bylo definitivně rozhodnuto o změnách, které mělo Československo očekávat v roce 1953. Avšak závěrečná zpráva komise Kramářovy vily z konce října hovořila o sociálních i politických rizicích, jež byly shledávány především v nepříznivé reakci obyvatelstva. Nicméně ani případné hrozby neohrožily rozhodnutí o realizaci měnové reformy, vyslovené v průběhu listopadu 1952, neboť poté (konkrétně 17. listopadu) se vláda Československé republiky obrátila na vládu Sovětského svazu s žádostí o pomoc při výrobě nové papírové měny i mincí. Žádosti bylo vyhověno a sestavením smlouvy o výrobě nové měny včetně mincí, státovek i bankovek byl pověřen náměstek ministra financí Bohumil Sucharda.⁶³

V průběhu října a listopadu 1952 probíhaly přípravy na likvidaci lístkového systému a realizaci měnové reformy již odděleně, pod přísným utajením. V tomto období byla pozornost věnována především otázkám týkajících se měny – tj. jaký bude obsah zlata v koruně, jaké zásady budou zvoleny při výměně starých peněz za nové, jak budou měřeny mzdy a ceny či problematice související s vázanými vklady nebo odškodněním za válečné škody apod. Od prosince 1952 až do března 1953 se řešilo technické zabezpečení

⁶¹ TUČEK, Miroslav, *Měnová reforma v mezinárodním kontextu*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin: náhoda nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy*, Praha 2003, s. 112.

⁶² JIRÁSEK, ŠŮLA, s. 17–18.

⁶³ ŠOUŠA, Jiří, ŠŮLA, Jaroslav, *Peníze v proměnách moderní doby. Tvorba československých bankovek v letech 1945–1989*, Praha - Pelhřimov 2006, s. 66.

reformy za spolupráce Sovětského svazu, který nejen konzultoval, čímž využil příležitosti se ještě více vměšovat do vnitřních záležitostí Československa, ale zároveň poskytl i technickou podporu při výrobě měny nové. Závěrečné práce od dubna do května se zaměřovaly na písemné dokumenty, převozy hotových peněz, jejich uskladnění a na plán následujícího rozvozu po celém státu.⁶⁴

Příprava nových platidel byla složitou a časově náročnou záležitostí. Od poloviny roku 1952 zjišťoval ministr financí Kabeš kapacitní schopnosti Tiskárny bankovek Státní banky československé v Praze a došel k závěru, že pražská tiskárna vzhledem k časové tísní i z důvodu chybějícího materiálu nebyla schopna natisknout potřebné množství nového oběživa, což potvrzovala mimo jiné i zpráva z 10. září zjišťující výrobní těžkosti podniku. Zřejmě na základě tohoto zkoumání se komise pro přípravu peněžní reformy rozhodla obrátit na vládu Sovětského svazu s prosbou o pomoc, které bylo ochotně vyhověno. Dne 5. prosince 1952 československá vláda zmocnila plnou mocí náměstka ministra financí Bohumila Suchardu a pověřila jej k jednání se Sovětským svazem o smlouvě výroby nových peněz pro Československou republiku, šlo o zhotovení mincí o hodnotách 1, 3, 5, 10 a 25 h v množství do 450 milionů kusů, včetně státovek i bankovek v hodnotě po 1, 3, 5, 10, 25, 50 a 100 Kčs v množství do 250 milionů kusů. Současně byl pověřen, aby na místě jednání specifikoval podmínky objednávky i dodací lhůty. Dopisem ze dne 6. ledna 1953 požádala československá vláda Sovětský svaz o technickou pomoc spočívající v dodávce barviv, bankovního papíru či obeznámení s technologiemi výroby těchto materiálů, především proto, aby byla zabezpečena eventuální výroba a ražba peněz v Československu po realizaci peněžní reformy.⁶⁵

Na základě jednání v Moskvě sjednal Sucharda smlouvu s Všesvazovou exportní a importní společností Exportles v čele s Ničkovem, dle které vyjma ujednaného počtu kovového a papírového oběživa, měl Sovětský svaz dodat i 1125 kg barviv a 150 tun bankovního papíru. Smlouva byla datována

⁶⁴ JIRÁSEK, ŠŮLA, s. 18.

⁶⁵ Tamtéž, s. 34–42.

ŠOUŠA, ŠŮLA, s. 65–67.

a snad i podepsána až 10. dubna 1953, přičemž samotná zakázka měla být dle poznámky o dodací lhůtě zhotovena a připravena k převzetí ke dni 4. dubna 1953 ve stanici Mukačevo Lvovské železnice. Termín dodávky byl změněn nejprve na 5. května 1953, později na 24. května 1953. Po převzetí byla nová československá platidla krátce uskladněna ve vojenských skladech po celém Československu a 30. května 1953 předána Státní bance československé. Papírová platidla byla vytištěna v moskevském závodu Goznak, mince raženy v leningradské mincovně. Celková suma bez úroků, jež měla být uhrazena společností Exportles činila 15 063 594 rublů (s úroky 15 102 083,85 rublů). Částka uhrazená 8. července 1953 činila v nové československé měně 27 183 761,73 Kčs.⁶⁶

Důležitou roli na přípravách a provedení měnové reformy sehrála bezesporu československá bezpečnost. Zatímco od stranických a vládních špiček se očekávalo zajištění politického zázemí akce, bezpečnostní složky měly naopak zabezpečit pořádek a současně předejít případným nepokojům vyplývajícím z reálného dopadu a významu peněžní obměny na československou společnost.⁶⁷ Proto se v součinnosti s orgány státu a KSČ na realizaci měnové reformy podílela Československá armáda (ČSA), Státní bezpečnost (StB), Veřejná bezpečnost (VB) i Lidové milice (LM).

Přípravy pro bezpečnostní složky začaly oficiálně 28. května 1953 poté, co byl dálnopisem zaslán rozkaz velitele Hlavní správy StB podplukovníka Jaroslava Millera a náčelníka Hlavní správy VB plukovníka Jana Janulíka, všem státním správám StB a VB, jejichž velitelé se měli na 22. hodinu dostavit na tajnou poradu do Prahy. Byla vyhlášena pohotovost a vydán rozkaz, který o připravované události sděloval, že *„zvláštní tajná akce bude středem útoků nepřátelské činnosti, proto je nutné, aby příslušníci StB úspěšně čelili všem útokům jak teroristickým, diversním, špionážním, letákovým, provokačním*

⁶⁶ JIRÁSEK, ŠŮLA, s. 35–45.

ŠOUŠA, ŠŮLA, s. 65–68.

⁶⁷ PETRÁŠ, Jiří, *Peněžní reforma 1953*. In: VANIČKOVÁ, Vladimíra (eds.), *Sborník archivu ministerstva vnitra 3/2005*, Praha 2005, s. 148.

a jiným“.⁶⁸ Velitelé měli sestavit operativní zálohy, které by byly v případě nepřátelské činnosti či teroru připraveny k okamžitému nasazení, přičemž ostatní příslušníci StB měli pracovat v tzv. agenturních sítích, jež, měly včasné avizovat potencionální problémy. K ochraně výměnných středisek a poboček, jež se očekávalo na 5000, měly posloužit LM, výjimečně ČSA. V plné pohotovosti byli taktéž příslušníci Sboru národní bezpečnosti (SNB). Důležitou roli sehrálo rovněž Ministerstvo národní bezpečnosti (MNB) ve smyslu telefonického spojení za což zodpovídal jeho štábní kapitán Oldřich Šebor. Do kompetencí MNB spadalo rovněž zajištění dostatečného množství střeliva, zbraní, potravin a benzínu či tisk kopírování tiskopisů potřebných k provedení reformy. Nicméně rozhodující role připadala složkám StB a VB, které úzce spolupracovaly s orgány KSČ i státními úřady.⁶⁹

Dne 29. května 1953 příslušníci StB obsadili, z důvodu ochrany, klíčové budovy v Praze, například nakladatelství Práce, tiskárny Rudého práva či Státní tiskárny cenin, ve kterých probíhal tisk klíčových formulářů, potřebných k realizaci měnové reformy. V pohotovosti byla i armáda. Náčelník vojenské kontrarozvědky (VKR) přikázal kontrolu letadel, která měla později posloužit k převozu materiálu i osob. K večeru byla vyhlášena stoprocentní pohotovost pro příslušníky ostrahy Pražského hradu i hradní stráže a současně vydán zákaz vstupu veřejnosti do okolí Hradu. Následujícího dne tj. 30. května 1953 zajistila armáda přepravu členů ÚV KSČ a Ústřední politické školy KSČ na Pražský hrad, kde se konalo zasedání nejen vlády, ale i ÚV KSČ.⁷⁰ Nejprve vystoupil prezident Antonín Zápotocký, jenž shromážděné delegáty informoval o chystané měnové reformě, která se měla dle jeho slov vypořádat se zbývajícími třídními nepřáteli a současně zlepšit vývoj socialistického hospodaření. Ve svém projevu zdůraznil obavy z možného nepochopení, které by mohlo skončit případnými protesty a nepokoji. Poté se slova ujal první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný, který hovořil o nutné pohotovosti bezpečnosti, jež by byla připravena k okamžitému

⁶⁸ BÁRTA, Milan, *Podíl československé Bezpečnosti na přípravě a provedení měnové reformy v roce 1953*. In: CHOLÍNSKÝ, Jan, *Securitas imperii 24* (01/2014), Praha 20014, s. 54.

⁶⁹ Tamtéž, s. 53–57.

⁷⁰ BÍLEK, Jiří, *Československá armáda a měnová reforma v roce 1953*. In: *Historie a vojenství*, Praha 1995, s. 69.

zásahu, proti těm, kteří by se opovážili nabourat budování socialismu, neopomněl zmínit připravenost LM.⁷¹ Po sdělení instrukcí o realizaci měnové reformy dopravila armáda delegáty do krajských měst – na Moravu a Slovensko letecky, v Čechách autobusy. V průběhu přepravy bylo použito 21 vojenských letadel a deset autobusů.⁷² Téhož dne v 17:00 byla zahájena zasedání krajských výborů strany, následovaly schůze okresních výborů a členské schůze základních institucí. Mezi tím do jednotlivých krajů přijížděli pracovníci ÚV KSČ a Státní banky s osobním dohledem příslušníků StB, kteří měli na starost průběh reformy v jednotlivých regionech.

Lidové milice v rámci tzv. „akce Kulomet“ zajišťovaly bezpečnost závodů spolu s agitačními úkoly tj. ujišťovat pracující o nutnosti a správnosti peněžní reformy. Přičemž od 30. května bylo pro střežení jednotlivých závodů připraveno 77 597 milicionářů, dalších 9835 v záloze a 26 772 pomáhalo VB a střežilo výměnná střediska.⁷³ Československá armáda byla do měnové reformy zapojena již 24. května 1953 za spolupráce s orgány ministerstva železnic, kdy její vojáci převzali v oblasti železniční tratě Mukačevo novou měnu ze Sovětského svazu, a automobily či vlakem ji transportovaly do připravených skladů jakožto vojenský materiál zvláštní důležitosti do každého kraje, kde ji do 29. května 1953 střežili. V následujících dnech tj. 29.–30. května 1953 zabezpečovala armáda rozvoz ceníků a tiskopisů ministerstva financí a ministerstva vnitra do jednotlivých krajů a okresů nebo armádními vozidly rozvážela potraviny dle příkazu ministra obchodu a potravinářského průmyslu. Od 31. května započal rozvoz nové měny ze skladů v krajích. Vedle výměny peněz pro své druhy, chránila budovy krajských či okresních výborů KSČ, některá výměnná střediska či střežila sklady a transporty nového oběživa.⁷⁴

Paralelně s přípravami měnové reformy probíhal doprovodný proces důchodového zabezpečení, který měl zajistit, aby zamýšlené cíle postihly vybrané penzisty představující nepřátele lidově-demokratického režimu, řádně

⁷¹ BÁRTA, s.57–58.

⁷² BÍLEK, s. 69.

⁷³ BAŠTA, Jiří, *Lidové milice 1948–1969. Nelegální armáda komunistické strany Československa*, Praha 2013, s. 141.

⁷⁴ BÍLEK, s. 67–70.

a s přesností. Tento proces oficiálně označovaný jako akce „D“ byl de facto součástí rovnostářských tendencí režimu v sociálním zabezpečení v kombinaci s třídní politikou státu, jež měly zasáhnout exponenty politických režimů předúnorových, jejichž důchody byly v nové éře vnímatelné jakožto nepřiměřeně vysoké, přestože na tyto dávky měly bezesporu nárok, vzhledem k hrazenému pojištění v průběhu let jejich aktivního života.⁷⁵ Na podkladě vydaného zákona se restrikce měla týkat osob odsouzených ke ztrátě čestných práv občanských z důvodu, že „*trestným činem projevily nepřátelství k lidově demokratickému řádu, čímž byla zastavena ... výplata důchodů z důchodového zabezpečení, a to na dobu, po kterou ztráta těchto práv trvá; nezaopatřeným rodinným příslušníkům však náleží po tuto dobu podpora až do výše poloviny důchodu odsouzené osoby, popřípadě výchovné v nezkrácené výši*“.⁷⁶ Na základě usnesení okresního národního výboru byly „*důchody starobní (invalidní), jakož i důchody vdov (družek) přiměřeně sníženy podle okolnosti případu, a to po případně až na částku 700,- Kč měsíčně [...] a) význačným představitelům dřívějšího politického a hospodářského zřízení a vdovám po nich [...] b) těm, kdo horlivě sloužili dřívějšímu kapitalistickému řádu, a vdovám po nich, jestliže tyto osoby projevují nepřátelský postoj k lidově demokratickému řádu*“.⁷⁷ Ve výjimečných případech mohl být důchod zcela odňat. Obměněné právní předpisy důchodového pojištění byly vydány mezi 17.–18. dubnem 1953, přičemž nové výměry měly být účinné od 1. červa 1953. V původních plánech měly aktualizované důchodové výměry postihnout poměrně vysoký počet důchodců, přibližně padesát tisíc osob. Nicméně vzhledem k časově tísní byla hranice stanovena minimálně na pět tisíc důchodů. Ve finále bylo přezkoumáno v Čechách 8111 případů a na Slovensku pouhých 801.⁷⁸

⁷⁵ RÁKOSNÍK, Jakub, *Měnová reforma a důchodové zabezpečení*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.), *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, České Budějovice 2014, s. 340–346.

⁷⁶ Zákon č. 22/1953 Sb., nařízení o úpravě důchodů z důchodového zabezpečení a zaopatření osob nepřátelských lidově demokratickému zřízení. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, 18. 4. 1953.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ RÁKOSNÍK, s. 340–346.

3.3 Realizace a implikace měnové reformy

Realizace měnové reformy započala 5. května 1953 vládním usnesením předsednictva, dle něžž bylo rozhodnuto, že mzdy a platy doposud vyplácené jednou měsíčně budou napříště vypláceny z důvodu rozložení výplat ve dvou termínech, tj. poprvé v období od 16. do 18. května a napodruhé začátkem měsíce následujícího. Přestože oficiálním důvodem byla potřeba rozložit výplaty tak, aby byl rovnoměrně plněn pokladní plán, ve skutečnosti šlo o to, aby první výplata byla vyplacena ještě ve staré měně a druhá již v nových penězích. Tento vládní zásah vedl k šeptandám a prohluboval nejistotu a nedůvěru veřejnosti, jež začala tušit měnová opatření, což v důsledku znamenalo počátky „nákupních horeček“ a výběrů vkladů ze spořitelen. Ani situace na trhu, jež nebyla nijak zvlášť oslnivá, neubrala traumatizované československé společnosti na nervozitě vzhledem k fámám o peněžní reformě, ba naopak ještě více prohlubovala vybírání hotovostí, aby v případě neočekávané dodávky zboží či potvrzení těchto zvěstí byly peníze připraveny k okamžitému použití. Všeobecnému znepokojení nepřidal ani zákaz uvolňování vázaných vkladů z roku 1945. Není tedy divu, že již v polovině května započal „útok“ jednak na spořitelny, dále pak na obchody, které byly během chvíle poloprázdné.⁷⁹

Měnová reforma z roku 1953 měla, tak jako každý projekt svůj realizační tým, v jehož čele stál ministr financí Kabeš spolu se svým náměstkem Suchardou a generálním ředitelem Státní banky československé Otokarem Pohlem, dále stávající z pracovníků ministerstva financí, SBČS, Investiční banky, hlavní správy státních pojišťoven a spořitelen. V každém kraji byl vybrán zástupce, který akci velel na regionální úrovni, udržoval styk s ministerstvem národní bezpečnosti, byl v pohotovosti a zároveň dohlížel na transporty nové měny do jednotlivých poboček. Ústřednímu vedení a jeho pomocnému aparátu se za velmi krátkou dobu podařilo vypracovat množství pokynů, oběžníků,

⁷⁹ JIRÁSEK, ŠŮLA, s. 46.

příkazů a tabulek, jejichž zhotovení bylo nezbytné k 1. červnu 1953 z důvodu jejich následného vyplňování po vyhlášené reformě.⁸⁰

Ač byly přípravy měnové reformy udržovány v přísném utajení, na veřejnost přesto pronikly některé nespécifické zprávy, které měly na svědomí obavy, strach, nákupní šílenství a prázdné obchody, přičemž mizelo i zboží, jež bylo dříve téměř neprodejně. Lidé z okolí Prahy skupovali v první řadě cigarety, cukr, obuv, pánskou i dámskou konfekci, metrové zboží, nábytek či rádia. Do státní Spořitelny na Václavském náměstí proudily davy lidí, jež vybíraly své vklady. Na Táborsku se ve velkém prodávaly motocykly a gramofony. V okolí Jáchymova lidé narychlo spláceli novomanželské půjčky, úvěry na bydlení apod. Naopak v Liberci byla náhlá poptávka po základních potravinách např. soli nebo margarínu. Zvýšený zájem mezi obyvatelstvem byl o špek či trvanlivější potraviny. Od 20. května byly na příkaz ministerstva vnitřního obchodu zastaveny dodávky do maloobchodních sítí a o pět dní později vydán zákaz veškerého prodeje volného zboží a uzavření jejich prodejen. Průzkum situace z 28. května ukazoval, že celá řada obchodů byla již uzavřena a tak se veřejnost uchýlovala k investicím například do poštovních známek. Ve většině regionů bylo zásobování masnými výrobky i masem nedostačující, nálada spotřebitelů nepříznivá. Panovala široká nespokojenost a veřejnost zachvátila panika. Kolovaly fámy, že místo korun budou platit rubly, veškeré ceny zboží se zvýší a výplaty budou o 20 % nižší. Pověsti doporučovaly směňovat bankovky ve vyšších hodnotách za státovky, kterých se „údajně“ reforma týkat neměla. Situaci v ulicích po celé zemi lze charakterizovat nápoem obyvatel v bankách, spořitelnách i obchodech a všeobecnými obavami z dnů nadcházejících.⁸¹

Klíčovým dnem připravované měnové reformy se ukázal být 30. květen 1953, kdy se jednak uskutečnilo mimořádné zasedání ÚV KSČ, 236. mimořádná vládní schůze a 76. plenární zasedání Národního shromáždění, jejichž předmětem byly otázky k projednávání o usnesení realizace peněžní reformy a zrušení

⁸⁰ Tamtéž, s. 47.

⁸¹ Tamtéž, s. 49–61.

lístkového systému. V devět hodin ráno se na pražském Hradě konalo plenární zasedání ÚV KSČ. Vzhledem k tomu, že na pozvánkách stálo, že hlavním bodem programu bude „hodnocení okresních a krajských konferencí“, neměla většina přítomných sebemenší poněti o připravované reformě. Se skutečným programem byli seznámeni až na místě předsedou vlády Viliamem Širokým. Poté se slova ujal prezident Zápotocký, který předsedající informoval o peněžní reformě, přičemž zdůraznil, že: „*V zemi existuje přebytek kupní síly, která je z velké části thesaurována v rukou třídního nepřítele, v rukou bývalých kapitalistů a vesnických boháčů, a je pro plynulý rozvoj našeho socialistického obchodu a zásobování stálým nebezpečím [...] Chceme-li třídního nepřítele zneškodnit, je nutno jeho záškodnické možnosti omezit. Nebezpečný přebytek kupní síly znehodnotit.*“⁸² Za bouřlivého potlesku nakonec dodal, že řešení tohoto problému je spatřováno právě v připravené peněžní reformě. Ústřední výbor jednomyslně schválil „návrh na usnesení o provedení peněžní reformy a zrušení lístků na potravinářské a průmyslové zboží“⁸³. Po necelých třech hodinách bylo zasedání ÚV KSČ ukončeno.

Následovalo dopolední zasedání vlády, které svolal předseda Široký, na jejímž programu bylo: usnesení vlády a ÚV KSČ o realizaci peněžní reformy a zrušení lístkového systému na průmyslové a potravinářské zboží; schválení návrhu zákona o peněžní reformě a opatření souvisejících s jejím uskutečněním; schválení státních maloobchodních cen průmyslového a potravinářského zboží či některých opatření ministerstva vnitřního obchodu, výkupu i zemědělství a nakonec schválení nařízení o opatřeních v oboru důchodů, mezd i některých sociálních dávek.⁸⁴ Úvodního slova se ujal předseda vlády Široký, jenž nejprve informoval přítomné o připravované „vládní akci“ a dále o nezbytnosti schválení těchto zásadních opatření, důležitých pro další rozvoj československého národního hospodářství. Po něm vystoupil ministr financí Kabeš spolu s ministrem vnitřního obchodu Krajčířem, kteří podali důkladný výklad k jednotlivým návrhům. Na základě dochovaného konceptu Kabešova

⁸² PERNES, s. 88.

⁸³ Rudé právo, 31. 5. 1953, XXXIII/150.

⁸⁴ Tamtéž.

projevu z 30. května, lze konstatovat, že příčiny neutěšeného stavu československého hospodářství a ekonomie vůbec, shledával v měnové reformě roku 1945, která dle něj: „*Nesplnila svůj úkol a nebyla nikdy dokončena [...] Byla dílem politického kompromisu v bývalé Národní frontě; nepostihla dosti tvrdě inflační a spekulantské zisky z doby války a okupace [...] nedosáhla žádoucího finančního a třídního účinku*“⁸⁵ a nevyřešila otázku vázaných vkladů. To vše spolu s přebytkovou kupní silou, jejíž thesaurované peníze byly převážně v rukou „kapitalistických živlů“ měla vyřešit představená vládní opatření, která měla být nástrojem třídního boje. Dalším Kabešovým odůvodněním byl fakt výhodné, větší závislosti na Sovětském svazu, jež měla Československo pro jeho „dobro“ ještě pevněji připoutat k ekonomice východního bloku. Doslova řekl, že: „*Ve vnějších vztazích stávalo se víc a více neúnosným, aby naše hodnotná měna byla připoutána k americkému dolaru. Jevilo se nutným osamostatnit ji a vytvořit pevné svazky se stále sílícím hospodářstvím SSSR a ostatních zemí lidové demokracie [...]. A tak tedy v zájmu posílení československé koruny byla tato odpoutána od nehodnotného dolaru a připoutána k hodnotnému rublu, zlotému, forintu, leku atd.*“⁸⁶ Po rozpravách byla opatření jednomyslně schválena.

Hodinu po poledni proběhlo 76. plenární zasedání Národního shromáždění, na němž se měl projednat vládní návrh zákona o peněžní reformě. Přítomni byli prezident Zápotocký, předseda vlády s náměstkou a ostatními členy vlády, předsedové Státních výborů, generální prokurátor, tajemníci ÚV KSČ, čestní hosté z řad pracujících či představitelé veřejného života. Schůzi zahájil předseda Národního shromáždění Oldřich John, po němž se slova ujal předseda vlády Široký, který podal zdlouhavý výklad o zrušení lístkového systému a realizaci měnové reformy, jež bylo možno provést zásluhou „úspěšného“ plnění usnesení IX. Sjezdu KSČ a úkolů z referátu Klementa Gottwalda z celostátní konference strany. Podle slov předsedy vlády bylo uskutečnění peněžní reformy a zrušení lístkového systému na potravinářské a průmyslové výrobky kladným

⁸⁵ JIRÁSEK, ŠŮLA, s. 68.

⁸⁶ Tamtéž.

výsledkem rozvoje národního hospodářství za účinné pomoci Sovětského svazu, přičemž zdůraznil, že reforma umožní upevnit československou korunu a současně zvýšit její kupní sílu či rozvinout socialistický obchod, rovněž tak výměnu zboží mezi městem a vesnicí. O zásadách reformy řekl: „*Velký význam má skutečnost, že od nynějška kurs naší koruny bude pevně vázán se sovětským rublem, který je nejpevnější měnou na světě, měnou země, vítězné krácející k vysokým metám komunismu.*“⁸⁷ Ve zrušení dvojího trhu a lístkového systému shledával především likvidaci posledních „zbytků“ poválečného hospodářství, nicméně v projevu neopomenul vyzdvihnout i jeho pozitiva, na jejichž základě bylo zajištěno plynulé zásobování obyvatel. Avšak ihned poté jej označil za „brzdu“ z hlediska uplatňování socialistických zásad hospodaření, kdy se ukázalo, že de facto vedl pouze k rovnostářství, nivelizaci mezd, snižování hodnoty oběživa či brzdil rozvoj JZD, především proto, že se do vesnic vozilo „mnoho“ potravin. Dále hovořil o zavedení jednotných maloobchodních cen, které měly být v průměru o jednu třetinu nižší než dosavadní ceny na volném trhu. Nezapomněl zmínit ani předchozí „kapitalistické reformy“, jejichž devalvace zapříčinila „ožebračení“ společnosti, prudké snížení platů, masivní nezaměstnanost a kolosální zisky kapitalistům. Nakonec uvedl, že zajištění reformy se neobejde bez dočasných ztrát, avšak ty budou kompenzovány velkými „výhodami“, tj. zvýšením kupní síly, snížením cen, zajištěním dalšího rozvoje hospodářství a blahobytem pracujících.⁸⁸

Následovala rozprava zástupců jednotlivých politických stran. Nejprve hovořil předseda Československé strany socialistické Emanuel Šlechta, který příčiny neplnohodnotné československé měny spatřoval v existenci dvojího trhu a různých cen, přičemž vinu svaloval na Národní frontu (NF), měnovou reformu z roku 1945, a po únoru 1948 na „Slánského bandu“. Naopak předseda Československé strany lidové ministr zdravotnictví Josef Plojhar nehovořil o příčinách vedoucích k reformě, ale spíše o jejích přednostech, které shledával v přechodu na volný trh a jednotné ceny v podobě zvýšení mezd, platů,

⁸⁷ Rudé právo, 31. 5. 1953, XXXIII/150.

⁸⁸ Tamtéž. Projev Širokého 1953. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/zvuk/siroky53.mp3>; 10. 3. 2015.

pensí a rodinných přídavků. Předseda Strany slovenské obrody ministr stavebních hmot Josef Kyselý upozornil na doposud nepřekonané překážky, jež Československo brzdily v socialistickém rozvoji, viditelné především v přebytku peněz a existenci dvojího trhu. Zároveň připomněl důležitost Sovětského svazu, který již šestkrát snížil ceny, čímž přispěl k všeobecnému zvýšení životní úrovně všech. V projevu zástupce KSČ poslance Josefa Borůvky byly shrnuty příznivé důsledky nových opatření pro rolnictvo v podobě výhod snižujících ceny průmyslového zboží, cukru, margarínu, uzenin, hovězího masa či cigaret, dále například šicích strojů, jízdních kol, nábytku, radiopřijímačů apod. Jako poslední se svým příspěvkem vystoupil sekretář Ústřední rady odborů (ÚRO) poslanec Jaroslav Kolář, dle kterého lístkový systém ztratil své původní poslání a ocitl se tak v rozporu s potřebami výstavby socialismu. Vládní opatření označil za nezbytná a rozhodující, jež měla být poslední ranou pro zbytky kulaků, buržoazie a šmelinářů. Národní shromáždění schválilo poté předloženou osnovu zákona o peněžní reformě, čímž byla schůze definitivně ukončena a reforma tak zpečetěna.⁸⁹

Na základě zákona ze dne 30. května 1953 o peněžní reformě se Národní shromáždění usneslo realizovat peněžní reformu, vydáním nových peněz a stažením z oběhu těch starých s cílem, zvýšit kupní sílu koruny a upevnit tak její kurz. Od 1. června 1953 měla jakožto peněžní jednotka na území Československa platit československá koruna složená z 0,123426 g ryzího zlata (kursu v poměru k rublu na 1,80 Kčs). Přepočítání mezd, platů a cen bylo k 1. červnu stanoven v poměru starých peněz z 5 Kčs na nové peníze za 1 Kčs. Zrušené byly některé pohledávky a závazky například z tuzemských cenných papírů, z vázaných vkladů podle § 7 dekretu č. 91/1945 Sb. či z pojištění na život, pakliže bylo plněno poukazem na vázané vklady. Současně byly rušeny závazky z dílčích dluhopisů a zástavních listů vydaných i z dluhopisů státu, všech platných po roce 1945. Zrušení neunikl ani Likvidační měnový fond, kteréhož

⁸⁹ Rudé právo, 31. 5. 1953, XXXIII/150.

likvidaci realizovalo ministerstvo financí a jehož práva od 1. června přešla ve stát.⁹⁰

Hlavní zásady měnové reformy spočívaly v tom, že „*Platidla z roku 1945 a z dalších let byla v částce 52,1 mld. Kčs vyměněna za nová v silně redukovaném poměru a to na 1,4 mld. Kčs*“.⁹¹ Výměny u občanů a jejich rodinných příslušníků, kteří nebyli vyloučeni ze zásobování na vázaném trhu jakožto třídní nepřátelé a současně nezaměstnávali žádnou pracovní sílu, měly být realizovány ve starých penězích v maximální částce 300 Kčs za nové v poměru 5:1, přičemž u jejich ostatních hotovostí a hotovostí všech dalších občanů, jež někoho zaměstnávali, se měnilo v poměru 50:1.⁹² Vklady na knížkách se přepočítávaly na základě odstupňovaného systému dle výše vkladu. Vklady ze školního a závodního spoření byly přepočítávány v poměru 5:1. Ostatní vklady do výše 5 000 Kčs v poměru 5:1; nad 5 000 Kčs do 10 000 Kčs v poměru 6,25:1; nad 10 000 Kčs do 20 000 Kčs v poměru 10:1; nad 20 000 Kčs do 50 000 Kčs v poměru 25:1; nad 50 000 Kčs v poměru 30:1 a nakonec vklady vložené po 16. květnu 1953 byly přepočítávány v poměru 50:1.⁹³ Prostředky na zablokovaných tj. vázaných vkladech ve výši asi 80 mld. Kčs z měnové reformy roku 1945 byly anulovány. Podobně rušené byly i státní cenné papíry nehledě na to, zda byly vydány před měnovou reformou 1945 nebo po ní. Totéž se týkalo zemských cenných papírů či pojistek, obojích ve staré měně.⁹⁴ Rozpočtové, hospodářské a ostatní organizace byly nucené odevzdat a předložit peněžnímu ústavu své pokladní hotovosti, jež byly přepočteny v poměru 50:1. Finanční prostředky na běžných či obrátových účtech těchto organizací se pak přepočety v poměru 5:1. Byl zrušen Likvidační fond měnový spolu s přidělovým systémem zásobování. Nové paušální maloobchodní ceny byly ve srovnání s dřívějšími cenami vázaného trhu zhruba dvojnásobné, nicméně stále nižší než u někdejšího trhu volného.⁹⁵

⁹⁰ Zákon č. 41/1953 Sb., Zákon o peněžní reformě. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, 30. 5. 1953.

⁹¹ VENCOVSKÝ, *Měnová politika*, s. 70.

⁹² VENCOVSKÝ, *Vzestup a propady*, s. 132.

⁹³ Tamtéž, s. 132.

⁹⁴ VENCOVSKÝ, *Měnová politika*, s. 70.

⁹⁵ VENCOVSKÝ, *Vzestupy a propady*, s. 133.

Při klasifikaci platidel emise z roku 1953, lze konstatovat, že tyto nové státovky a bankovky znamenaly po výtvarném a ideovém hledisku, de facto i technickém v porovnání s těmi předchozími, jednoznačný krok zpět. Kromě toho již v té době byly velmi snadno padělatelné. Nové československé bankovky byly vytištěny na bílém papíře po jeho celé ploše s rovnoměrně rozmístěným vodoznakem. Vyjma vyznačené hodnoty, byl na všech bankovkách vytištěn v českém i slovenském jazyce text, který zněl – *Bankovka Státní banky československé*. Na líci každé z nich byla vytištěna série dvěma písmeny se šestimístním číslem bankovky spolu s rokem vydání tedy rokem 1953. Bankovka 100 korun byla základní hnědé barvy, jejíž líc, byl zdoben postavou dělníka a rolníka, přičemž na rubu byly vyobrazeny v obdélníkovém rámu Hradčany spolu se státním znakem. Bankovka 50 korunová byla základní zelené barvy na líci zdobená rámem s pozadím obrazu setkání československého partyzána se sovětským vojákem osvoboditelem, a na rubu s vyobrazením Bánské Bystrice se státním znakem. Bankovka 25 korunová byla základní barvy modré, v jejíž lícové části byl na tmavomodrém podkladě zasazen obraz Jana Žižky na koni a oválným rámem pokrytý rub, v jehož středu zobrazující pohled na město Tábor, opět se státním znakem. Bankovka 10 korunová byla cihlově hnědé barvy, na lícové straně mající bohatě zdobený rám znázorňující číslici 10 s její slovní hodnotou, přičemž na rubu platidla byl nalevo zobrazen státní znak, napravo číslice 10.⁹⁶

Státovky republiky Československé byly stejně jako bankovky, vytištěné s dobře viditelným a rovnoměrně rozmístěným vodoznakem na bílém papíře. Státoverka 5 koruny byla základní světlezelené barvy na lícové straně znázorňující v podobě ornamentální výzdoby číslici 5 se slovním označením hodnoty platidla. Na rubu uprostřed rámu se rozprostíral státní znak, oklopený lipovými listy a obilnými klasy. Státoverka 3 korunová byla základní světlomodré barvy na líci v ornamentální úpravě představující po krajích i ve středu číslici 3 se slovním vyznačením hodnoty státovky, přičemž rub byl upravený ve stylu ornamentální

⁹⁶ BAJER, Jan, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České republiky, Slovenské republiky 1993–2003*, Praha, 2003, s. 119–122. Rudé právo, 31. 5. 1953, XXXIII/150.

výzdoby, uprostřed s orámovaným státním znakem. A nakonec státočka 1 korunová byla základní barvy světlehnědé, jejíž líc nesl ve všech rozích svého rámu číslici 1 s orámovaným středem, který vyobrazoval slovní hodnotu státočky po každé straně s číslicí bílé barvy. Rub 1 korunové státočky zdobí ve středu státní znak ohraničený rámem v dolní části s lipovými větvíčkami.⁹⁷

Ještě před oficiálním vyhlášením měnové reformy, varoval vedoucí prezidentské kanceláře Ladislav Novák, že paniku nikdo a ničím nezastaví! Později vzpomínal: „*Předsednictvo strany rozhodlo, že bude třeba přednést veřejný projev, který by lidi uklidnil. Shodou okolností z rozhlasu telefonovali zrovna v okamžiku, když Antonín Novotný byl na Hradě u soudruha Zápotockého. Sháněli jeho, prvního tajemníka strany, aby jejím jménem k lidem promluvil. Byl jsem u toho a na vlastní uši jsem uslyšel, jak Novotný do sluchátka říká: Co já? Proč já? Ať promluví soudruh Zápotocký, to je autorita, tomu lidé věří*“⁹⁸, což později udělal, a s klidným svědomím krátce před zahájením reformy, tj. 29. května 1953, dva dny před jejím vyhlášením, ukonejšil československou veřejnost slovy: „*Bud'te bez obav vážení spoluobčané, soudružky a soudruzi. Naše měna je pevná. Pověsti o měnové reformě jsou neopodstatněné, jsou to výmysly nepřátel našeho režimu.*“⁹⁹ Následujícího dne však projev „Tondy“ „našeho Toníka“, jak mu lidé s oblibou říkali, doposud spatřovaného jakožto čestného muže a odboráře vyzněl do prázdna, což mnohé utvrdilo v domněnce, že Zápotocký byl jako každý jiný komunistický představitel podvodník a lhář. Od páté hodiny odpolední bylo ve stanicích Československého rozhlasu zahájeno opakované vysílání informující o prohlášení vlády a ÚV KSČ o provedení měnové reformy hlasem Viliama Širokého téměř s totožným vystoupením, které před několika hodinami přednesl na 76. plenárním zasedání Národního shromáždění.

Nedělní tisk uváděl podrobnosti o peněžní reformě. Informoval veřejnost o zásadách, na kterých spočívala, o zrušení lístkového systému či zvyšování

⁹⁷ BAJER, s. 116–118. Rudé právo, 31. 5. 1953, XXXIII/150.

⁹⁸ TEJKAL, Karel, *Tisíc příběhů. Celoživotní svár prezidenta Antonína Zápotockého, ale i měnová reforma z roku 1953* [rozhlasový pořad]. Český rozhlas Dvojka, 5. 10. 2008, 17.30.

⁹⁹ Tamtéž.

mezd, platů, pensí i rodinných přídatků. Noviny otiskly nové československé bankovky a státočky, i směrnice ministra financí o způsobu provedení peněžní reformy, včetně projevu Viliama Širokého, jež zazněl minulého dne před Národním shromážděním. Od 31. května tisk uveřejňoval „ódy“ na měnovou reformu i na spokojenost obyvatelstva, typu „*Pracující měst i venkova jednotně schvalují provedení měnové reformy a zrušení lístkového systému*“.¹⁰⁰ Avšak k realitě měla tato odvážná tvrzení velmi daleko. Vzápětí po vyhlášení reformy vypukla nákupní horečka, během níž se lidé snažili utratit starou měnu prakticky za cokoli, co bylo dostupné. Avšak vzhledem k tomu, že byla neděle, otevřeny byly pouze bufety, cukrárny, hostince, restaurace a podobná zařízení, která byla rázem přeplněna. Nádražní stánky zely během chvíle prázdnou. Lidé vykoupili veškeré tiskoviny, od novin a časopisů po knihy. Nevídaný nápor zaznamenaly biografy a divadla, kde se lidé snažili narychlo utratit padlou měnu. Obdobně na tom byla i občerstvení kulturních zařízení, v nichž lidé ve velkém skupovali například cukrovinky. K večeru se v některých městech vytvářely na ulicích a náměstích skupinky debatujících občanů, k výraznějším projevům nesouhlasu ovšem prozatím nedocházelo. Pouze v Děčíně a okrese Toužim se v noci objevily protistátní letáčky či nápisy na silnicích proti straně. Prvotně pasivní reakce veřejnosti nicméně představovala takřkajíc pouhý „klid před bouří“, jež se rozhořela příštího dne.¹⁰¹

Zpočátku netečný přístup odezvy československých obyvatel se v pondělí ráno 1. června 1953 radikálně změnil. Již v ranních hodinách se na jednotlivých pracovištích konaly schůze organizací KSČ s cílem vybavit komunisty argumenty, jež by utvrdily pracující o správnosti vládou nově přijatých opatření. Avšak neúčinně. I mnozí komunisté měli patřičné výhrady. Téměř všude převládala kritika nejen samotné reformy, jež silně otřásla sociálním systémem, ale především způsobem jakým byla realizována. Protistátní nálady nejen bezpartijních dělníků podnítily silnou vlnu odporu a nespokojenosti, což vedlo na řadě míst k zastavení práce a následnému srocování. Projevy nesouhlasu

¹⁰⁰ Rudé právo, 1. 6. 1953, XXXIII/151.

¹⁰¹ BÍLEK, s. 71.

později gradovaly dle oficiálního hlášení ministerstva národní bezpečnosti stávkami přibližně ve 129 podnicích s 32 359¹⁰² zaměstnanci či protivládními demonstracemi například v Plzni a Ostravě.

Dlouhé fronty nespokojených občanů se tvořily před výměnnými středisky, která nestíhala pojmout davy lidí, jež si přišly pro nové peníze. V některých případech byla posílena ostraha Bezpečnosti a LM, vojenskou podporou. Oproti českým zemím byla situace na Slovensku o něco mírnější, což bylo dáno především absencí velké koncentrace průmyslu a odlišného přístupu z hlediska použitých metod Bezpečnosti. Kromě demonstrací a veřejných projevů nespokojenosti, vyjadřovali lidé nesouhlas s měnovou reformou i jinými způsoby. Například odhlašováním stranického tisku, odevzdáním stranické legitimace, formou různých protistátních letáků i nápisů, či anonymními dopisy adresovanými funkcionářům KSČ.

V hlášeních o nepokojích se všichni zástupci náčelníka generálního štábu shodovali, že téměř všude, zvláště pak u výměnných středisek, kde se tvořily dlouhé fronty, se ozývaly kritické až zoufalé výkřiky například: „*My jsme dřeli a vy nám to berete! Okradli ste nás!*“¹⁰³ apod. Na podkladě oficiálních zpráv došlo v jednotlivých krajích 1. června 1953 k následujícím nepokojům:

„Kraj Praha a hlavní město Praha

- stávka dělníků ČKD Stalingrad Sokolovo, při níž bylo použito tělesného násilí proti stranickému referentu, zlikvidována během dopoledne, večer zatčeni StB tři organizátoři;

- stávka části družstevně hospodařících rolníků v okrese Nymburk;

- stávka dělníků TOS Čelákovice zlikvidována během dopoledne;

- v okrese Beroun se rozšířily zprávy, že v Plzni bylo vyhlášeno stanné právo.

Kraj České Budějovice

- stávka dělníků v závodě Motorlet Velešín zlikvidována během dopoledne zásahem stranických orgánů;

¹⁰² BÁRTA, s. 62.

¹⁰³ BÍLEK, s. 74.

- stávka dělníků v závodě Česká zbrojovka Strakonice zlikvidována během dopoledne stranickými orgány, organizátoři zatčeni StB;
- stávka v závodě Kovosvit Sezimovo Ústí zlikvidována v odpoledních hodinách;
- nepokoje v nádražním depu v Českých Budějovicích zlikvidovány během dopoledne.

Kraj Plzeň

- stávka v závodech V. I. Lenina v Plzni, která přerostla v masové demonstrace ve městě.

Kraj Ústí nad Labem

- zastavení práce ve Stalinových závodech (350 pracovníků v poledne) na protest proti zadržení výplaty mzdy 27. května, ve 22.00 hod. zastavili práci i pracovníci závodové dopravy, zvládnuto zásahem stranických orgánů až v poledne 2. června;
- odmítnutí části pracovníků dolů Gottwald a 1. máj sfárat na směnu vyřešeno zásahem vedení SHD.

Kraj Liberec

- projevy nespokojenosti dělníků n. p. Kapna Jilemnice zvládnuty během dne přesvědčovací kampaní.

Kraj Pardubice

- zastavení práce v závodech Utex Ústí nad Orlicí, Karosa Vysoké Mýto a ČSD Česká Třebová zvládnuto v dopoledních hodinách zásahem stranických orgánů.

Kraj Gottwaldov

- zastavení práce v závodech Svit Gottwaldov a Zbrojovka Vsetín zvládnuto během dopoledne stranickými orgány.

Kraj Ostrava

- zastavení práce v závodech V. M. Molotova v Třinci, Slezan, Tonet a MEZ Frenštát pod Radhoštěm, Tatra Kopřivnice, NHKG Vítkovice a Cementárny Štamberk v délce 1–2 hodiny;

- stávka v dolech Žofie a Jeremenko (asi 300 osob), která byla zvládnuta až 2. června.

Kraj Bratislava

- rozšíření letáků v jedné bratislavské čtvrti v noci na 2. června, celkem zadrženo 60 kusů s textem *Nechceme diktaturu komunistů*.¹⁰⁴

Situace v noci z 1. na 2. června byla spíše klidná, vyjma postřelení příslušníka SNB příslušníkem LM z důvodu nedorozumění. Následujícího dne tj. 2. června, s výjimkou kritické situace v Plzni a nepokojích v závodech v Hronově královéhradeckého kraje, kde byly dělnické bouře zvládnuty až 3. června, proběhla jen řada stávek, během nichž došlo nanejvýš k přerušení práce. V následujících dnech zejména pak v období od 5. do 6. června odpor obyvatelstva dozníval. Žádné nápisy, letáky či demonstrace nebyly již zaznamenány. Tisk pomalu opouštěl od témat souvisejících s měnovou reformou. Výměnná střediska už neexistovala. Dlouhá etapa odporu formou nepokojů, demonstrací a protestů proti komunistickému režimu byla uzavřena. Nahradila ji represe proti těm, jež nepřátelsky vystoupili vůči lidově demokratickému režimu. Na řadu přišly perzekuce, tresty a postihy.

Implikace měnové reformy byly o mnoho hlubší a dalekosáhlejší, než bylo původně předpokládáno. Roztříštily nejen sociální strukturu režimu, ale i politickou oporu moci. Ačkoliv oficiální propaganda ospravedlňovala likvidaci úspor jakožto zásah proti třídnímu nepříteli, jeho podíl na úsporách ve skutečnosti tvořil v porovnání s ostatními pouhých 7,53 %. Reálně postihla naopak ty, jež vyzdvihovala tj. zejména dělníky, nadále inteligenci (jejichž společný podíl na úsporách činil 41,15 %) a rolníky, s podílem 38,5 %. Likvidaci úspor poctivě vydělaných peněz vnímala veřejnost jako krádež. Není tedy divu, že u mnohých vyvolala ekonomická opatření měnové reformy nedůvěru vůči vedení státu, jeho hospodářské politice a režimu jako takovému.¹⁰⁵

V důsledku měnové reformy se zhoršila životní úroveň obyvatelstva, jež se dotkla sociálního postavení jeho většiny. Životní úroveň se snížila a reálná

¹⁰⁴ BÍLEK, s. 72–73.

¹⁰⁵ KAPLAN, *Československo v letech 1953-1966*, s. 6.

hodnota příjmů v porovnání s rokem 1950 poklesla na 88,4 %, mzdy úředníků dokonce na 78,2 %. Reálná hodnota dělnických platů byla snížena o 12 %, přičemž na nákup základních potravin potřeboval každý dělník třikrát více pracovního času než dříve. Oproti roku 1952 se výrazně změnila i struktura osobní spotřeby obyvatel, jež byla po měnové reformě snížena o 8,7 % a orientována pouze na základní potraviny. Vládními opatřeními byly nejvíce postiženy rodiny s dvěma a více dětmi, které před vyhlášením reformy nakupovaly potraviny a spotřební zboží za nízké ceny na vázaném trhu. Jejich životní úroveň se snížila zhruba o třetinu. Celkově se příjmy úřednických a dělnických rodin pohybovaly pod anebo na úrovni životního minima. Dosavadní výsledky sociální politiky státu byly zcela zmařeny a pozice mnohých rodin s dětmi se stala vážným sociálním problémem.¹⁰⁶ Životní náklady se odbouráním lístkového systému a vytvořením vyšších cen zvedly o 29 % v porovnání s platy o 24,5 % více (platy se zvýšily v průměru o 4,5 %).¹⁰⁷

Většina pracujících se cítila okradena a podvedena. Režim ztrácel podporu rodin s více dětmi, nemalé části dělníků z preferovaných odvětví i mnoho zklamaných komunistů či nižších funkcionářů. Dříve fungující opory režimu dělnických vrstev se rázem ocitly v sociální nejistotě, která se stala zdrojem nespokojenosti. Opory režimu byly výrazně zredukovány a jejich orientace byla rázem dělena na vykonavatele moci a nositele moci. Přestože vedení KSČ předpokládalo, že měnová reforma přinese příznivé podmínky při realizaci ekonomických koncepcí, ekonomická i politická stabilita režimu byla spíše podlomena a silně otřesena.¹⁰⁸ Ač se oficiální propaganda snažila o vytvoření dojmu, dle kterého měla být nová platidla symbolem ekonomického růstu, československá měna se po roce 1953 neupevnila, ba naopak postupně v ní převládaly inflační tendence.

Úplné zrušení přidělového systému téměř po čtrnácti letech spolu se znehodnocením úspor a realizací měnové reformy, znamenalo v samotném

¹⁰⁶ KAPLAN, Karel, *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu v letech 1953–1957 a 1968–1975*, Praha 1993, s. 15.

¹⁰⁷ ŠOUŠA, ŠŮLA, s. 69–70.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 16.

důsledku znehodnocení československé měny, ožebračení veřejnosti a hospodářské připoutání Československé republiky k Sovětskému svazu. Přestože vládní opatření měla přinést úspěchy, přinesla spíše skepsi a pramalé ocenění. Na trhu stále chyběly předměty denní potřeby. Spotřební průmysl i nadále ustupoval zbrojní koncepci těžkého a ocelového průmyslu. Mnoho lidí se cítilo okradeno a podvedeno, což vyvolalo řadu protestů a stávek. Ačkoliv režim očekával jisté nepokoje, zdaleka nepočítal s takovým množstvím a masovými demonstracemi, jež se uskutečnily. Do stávek proti měnové reformě se zapojili zaměstnanci po celé republice v Plzni, Praze, Ostravě, Vimperku, Třinci či Strakonících. Avšak nestávkovalo se pouze v Československu. K nepokojům došlo krátce poté i v sousedním NDR například v Berlíně, Drážďanech, Lipsku a dalších městech Východního Německa v souvislosti se snížením přidělů a zvýšením pracovních norem. Protistátní akce byly potlačeny stanným právem a ustanovení mimořádných soudů. Taktéž v Bulharsku stávkovali „tabákoví dělníci“ a v Litvě naopak studenti. Moskva se po nepokojích, jež zasáhly NDR a Československo, obávala dalších případných rebelií, a proto vydala nařízení, dle kterých se vedoucí představitelé komunistických stran jednotlivých států měli více zaměřit na uspokojování potřeb lidu a ve svých plánech zhodnotit a provést částečné revize, což 20. června 1953 prostřednictvím sovětského velvyslance doporučil Vjačeslav Michajlovič Molotov i v Praze. Nový kurz hospodářské politiky byl v červnu 1953 vyhlášen nejprve v Berlíně a Budapešti, v srpnu v Moskvě a nakonec v září v Praze a koncem října ve Varšavě.¹⁰⁹

¹⁰⁹ URBAN, Jiří, *Tváří k venkovu. Vystoupení Antonína Zápotockého ve Stěžerách*. In: *Paměť a dějiny* 3, 2013, 7, s. 36–37.

4. DĚLNICKÉ POVSTÁNÍ V PLZNI

4.1 Situace na Plzeňsku před vyhlášením reformy

V průběhu pěti let, stav plánovaného hospodářství, které upřednostňovalo těžký průmysl před lehkým spolu s nedostatky spotřebního zboží, později i základních potravin jakožto cukru, margarínu apod., mohutnými investicemi mířícími do armády a ztrátou Státní banky nad československou měnou zaviněnou profinancováním ekonomického vývoje první pětiletky, nevyhnutelně směřoval do těžko řešitelné situace. Zasluhou oficiální státní politiky měli sice občané potřebné příjmy, ovšem neměli co nakupovat, respektive nebyl nasycen trh. Kupní síla obyvatelstva rostla, nicméně byla fakticky nekrytá.¹¹⁰ Není tedy divu, že na přelomu let 1952–1953 dospěla československá ekonomika do zmateného stavu, a přestala plnit svou společenskou roli.

Během první poloviny roku 1953, lze na základě zpráv z jednotlivých krajů sledovat nemalé nedostatky v zásobování československého obyvatelstva nejen v oblasti drobného spotřebního zboží, ale i základních potravin. Dle informací uveřejněných ve *Zprávě plzeňského kraje z průzkumu obchodu a nedostacích v zásobování obyvatelstva drobným a spotřebním zbožím široké spotřeby* bylo příznačné, že situace, v níž se Československo nalézalo, byla přinejmenším alarmující (nejednalo se pouze o Plzeňský kraj, ale s drobnými odchylkami o celorepublikové poměry). Poznatky z průzkumu prodejen a častých naléhavých připomínek spotřebitelů ukazují, že od roku 1953 se na Plzeňsku trvale projevoval nedostatek základních potravin jakožto „... sýrů, tvarohu, kořené zeleniny všech druhů, čerstvého ovoce, mraženého ovoce a zeleniny, koření všeho druhu, marmelád a sirupů“.¹¹¹ Ve volném prodeji pak přechodně zůstávaly úzkoprofilovým zbožím „... cukr, mouka, mléko, vaječné těstoviny, pečivové prášky, prášky do perníků, trvanlivé pečivo, polévkové koření, med, ryby a rybí výrobky jako uzenáče, mražené fillé

¹¹⁰ JIRÁSEK, Zdeněk, *Čtyři roviny měnové reformy 1953*, s. 107

¹¹¹ Zpráva z průzkumu obchodu o nedostacích v zásobování obyvatelstva drobným spotřebním zbožím široké spotřeby, Plzeň, 4. 3. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNOV Plzeň, karton 27.

a kys. zeli".¹¹² Koncem dubna došlo k povážlivému poklesu v dodávkách mléka, v jehož důsledku bylo ohroženo zásobování mlékem na potravinové lístky. Vina byla přičtena rolníkům a některým JZD, jimž „chyběla“ vůle v plnění hospodářských plánů.¹¹³ Nedostatečné přiděly droždí byly zaznamenány ve venkovských prodejnách. Naopak přebytkovým zbožím byl ocet spolu se značkovými lihovinami a víny či konzervovanými kraby značky „Chatka“. Nadbytek konzervovaných krabů byl přičítán nevědomosti spotřebitelů o vhodné úpravě pokrmu, a proto bylo doporučeno, uveřejnit v tisku nejružnější úpravy těchto krabů s předpokladem následného zvýšení zájmu obyvatelstva o tuto surovinu.¹¹⁴

V případě drobného spotřebního zboží trvale scházely papírové výrobky jakožto toaletní papír, dopisní papír či kancelářský papír, školní sešity apod.; v oboru drogerijních potřeb například holicí strojky, pleny, vata, teploměry, pérka do vlasů, jelení lůj, žárovky, košťata či kartáče na podlahu; v oboru hraček – hračky mechanické, stavebnice „Vašek“, panenky, gumová a nafukovací zvířátka, plovací kola, míče, šavle, pušky, pistole, sportovní potřeby apod. V oblasti každodenních potřeb pro domácnost trvale scházely součástky pro jízdní kola, pračky „Virena“ a „Kladena“, trouby a sporáky, elektrické dvouvařiče, zámky a vložky značky „FAB“, nábytkové soupravy včetně drátěnek do postelí, kuchyňských židlí, dětských stoliček či levných knihovniček, dále také porcelán, sklo i keramika. Bez nepřetržitých nedostatků se neobešlo ani oděvní odvětví. Trvale chyběly pláště, široký sortiment všech druhů obleků a látek dámských i pánských či sezónní obuv. Dalším dlouhodobě nedostatkovým zbožím byly náhradní díly k hodinkám všeho druhu, dětské a dívčí stříbrné prsteny či zlaté zásnubní a snubní prsteny.¹¹⁵

Motivaci plzeňského povstání je třeba hledat v perspektivách širokého kontextu spočívajícího nejen v samotném aktu vyhlášení měnové reformy,

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Dopis náměstka předsedy vlády Jindřicha Uhra adresovaný předsedovi KNV Plzeň Gustavu Radovi o závažném poklesu zásobování mlékem plzeňského kraje, Praha, 24. 4. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

¹¹⁴ Zpráva z průzkumu obchodu o nedostacích v zásobování obyvatelstva drobným spotřebním zbožím široké spotřeby, Plzeň, 4. 3. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

¹¹⁵ Tamtéž.

ale i v protikladných politických, sociálních a kulturních souvislostech, představující na straně jedné – represe komunistického režimu a tvrdou pracovní disciplínu, militarizaci ekonomiky, nevyváženost produkce a investic, nedostatky kultivovaného bydlení, znehodnocení reálného příjmu či prudké zvyšování cen; na straně druhé – třídní hledisko produkující vratký svazek mezi dělníkem a státem, možnost společenského vzestupu, jistotu práce všem bez výjimky, rovnostářskou strukturu mezd či četné sociální podpory apod. Politicky zvýhodňována avšak rovněž vykořisťovaná dělnická třída po čase pochopila, že naděje vkládané do blahobytu, měly ke svému naplnění daleko. „Nepsaná společenská smlouva“ byla v jejich očích porušena. A tak nebylo divu, že nashromážděná nespokojenost eskalovala shodou okolností v roce 1953, nejen v Plzni, ale celorepublikově, zejména v místech českého průmyslového vnitrozemí.¹¹⁶

Ačkoliv přípravy na realizaci měnové reformy probíhaly v přísném utajení, na veřejnost i přesto pronikly neurčité zprávy o tom, že se „něco“ plánovalo, což rozhodně nevyvracelo rozhodnutí předsednictva vlády o rozdělení výplatního termínu na dvě etapy. Již koncem dubna Josef Hodek, plzeňský malíř, grafik, ilustrátor a pedagog do rodinné kroniky poznamenal: „*Ve čtvrtek 27. dubna byla otevřena v Západočeském muzeu moje souborná výstava [...] Prodej nebyl valný – v té době začala šuška s měnovou reformou, nikdo nevěděl, na čem je, co bude s penězi – ani já neměl valné chuti prodávat, aby pak místo obrazů mně nezbyly bezcenné papíry.*“¹¹⁷ Později si zapsal: „*A přece jen jsem prodělal. Po výstavě jsem prodal 3 obrazy po 4 tisících a za těchto 12 tisíc jsem při výměně za peníze nové dostal 240 Kč.*“¹¹⁸

V důsledku šušky o znehodnocené měně, novém oběhu v poměru 1:10 a zvěstem o zavádění rublu namísto československé koruny se 18. května po 14.00 hodině Plzni roznesly zprávy o měnové reformě. Vzápětí na to začali Plzeňané nakupovat hotové oděvy, boty, potraviny, pochutiny všeho

¹¹⁶ MCDERMOTT, Kevin, *Lidový odpor v komunistickém Československu: plzeňské povstání v červnu 1953*. In: DOUŠA, Jaroslav (ed.), *Minulostí západočeského kraje XLVI*, Plzeň 2011, s. 212.

¹¹⁷ SKÁLA, Adam, *Červen 1953 v Plzni ve vzpomínkách Josefa Hodka*. In: DOUŠA, Jaroslav (ed.), *Minulostí západočeského kraje XLIII*, Plzeň 2008, s. 366.

¹¹⁸ Tamtéž.

druhu a cokoli, co se nakoupit dalo „*tak například se nakupoval salám na kila, boty aniž by byly zkoušeny, apod.*“.¹¹⁹ Nákupní horečka trvala do poledních hodin následujícího dne, tj. 19. května, kdy již v obchodech nebylo k dostání téměř žádné zboží. Nálada byla pochmurná a obyvatelstvo bylo značně rozrušeno. Společností kolovaly zprávy hovořící o devalvaci peněz, jejich kolkování a dokonce i zvěsti o válce. Iniciátor těchto pověr nebyl dopaden ani znám, nicméně k jejich šíření výrazně přispěl fakt, že v některých podnicích byly vypláceny zálohy na mzdy, což si veřejnost vysvětlovala různě, neboť nechápala proč, tomu tak bylo a proč je doposud nikdo o tomto opatření neinformoval.¹²⁰

V pondělí 25. května vešel v platnost příkaz ministerstva vnitřního obchodu o zákazu veškerého prodeje volného zboží, což vedlo na Plzeňsku k tomu, že obyvatelstvo zaměřilo pozornost na prodejny s vázaným textilním zbožím, které byly ihned přeplněny kupujícími. Naopak spotřebitelé, jimž se nedostávalo potravinových lístků, v obchodech skupovaly především pečené ryby či saláty. Z důvodů kolujících zpráv například, že po otevření prodejen bude veškeré zboží zdraženo a peníze děleny na nové a staré, se velká část Plzeňanů začala stravovat v nejrůznějších hostincích a jídelnách, aby narychlo utratili své peníze.¹²¹

V souvislosti se šuškanou, celkovým znepokojením obyvatel a vládním opatřením, došlo 25. května v závodech Vladimira Iljiče Lenina (ZVIL) dokonce k zastavení prací až na jeden a půl hodiny. Důvodem byl nedostatek salámu a jiných uzenin na volném trhu, jež měli mít dělníci ke svačině. V dílnách, ve kterých nebylo dostatečné množství požadovaných uzenin, se tvořily hloučky nespokojených dělníků, kteří diskutovali o významu nového opatření ministerstva vnitřního obchodu, přičemž: „*Někteří odmítali i těžší práce s tím, že nemají co jísti a že nebudou dělat.*“¹²² Závady byly nakonec vyřešeny a dělníci, kteří dostali svačinu o něco později, uklidnění. Obdobně na tom byly

¹¹⁹ Zpráva č. 4/4 – Hromadné a překotné nákupy denních potřeb, šatstva a jiných výrobků, Plzeň, 20. 5. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNOV Plzeň, karton 27.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Zpráva o událostech č. 5/5 – Dočasná opatření v distribuci – průběh, Plzeň, nedatováno, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNOV Plzeň, karton 27.

¹²² Tamtéž.

závodní kantýny s cigaretami, kterých byl taktéž nedostatek. Na základě zprávy o dočasném opatření v distribuci, bylo evidentní, že značná nespokojenost byla očekávána především koncem týdne. Náčelník krajské zprávy VB kapitán SNB Vintř v zastoupení s nadporučíkem Kačírkem poznamenali: „*Nespokojenost mezi obyvatelstvem jest očekávati koncem týdne, kdy občané budou shánět maso a jiné potraviny na neděli. Rovněž mezi obyvatelstvem panuje rozhořčení, že strana je již několikráte provedeným zdražením zboží zklamala a že vláda asi o celkové situaci, která je mezi lidem nic neví*“¹²³ [...] Závěrem uvedli: „*Dělnictvo je situací značně znepokojeno a i členové strany nepříznivě kritizují nařízení MVO, že celá situace vypadá tak, že se řítíme někam do neznáma.*“¹²⁴

4.2 Vyhlášení měnové reformy

V sobotu 30. května se v malém sále Odborového domu konalo rozšířené zasedání Krajského výboru komunistické strany Československa (KV KSČ), jemuž referoval vedoucí tajemník KV KSČ Jan Hlína. Bezprostředně po zahájení, sestavilo krajské vedení strany mimořádný štáb, který se skládal z představitelů NF, KSČ, jednotného a krajského národního výboru i ředitelů majoritních plzeňských podniků.¹²⁵ Zasedání se zúčastnil taktéž velitel akce náčelník Krajské správy (KS) StB či jeho zástupce náčelník KS VB.¹²⁶ Předmětem zasedání byla připravovaná „vládní akce“ spolu s pokyny, jak měnovou reformu zajistit po stránce bezpečnostní, ale i politické. Hlína zdůraznil, že se: „*Nesmí stát, aby jakýkoliv funkcionář a člen strany při zajišťování tohoto usnesení couvl.*“¹²⁷ Varoval před reakčními silami, v jejichž případě byly více než pravděpodobné snahy o zneužití vládního opatření tj. měnové reformy, k jejich účelům. V kontextu na základě celkové zprávy o průběhu měnové reformy ze dne 2. června 1953 „*Po vyhodnocení celkové bezpečnostní situace v kraji s přihlédnutím k počtu výměnných středisek a jejich*

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ ŠTĚPÁNEK, Zdeněk, *Utajené povstání 1953*, Praha 1993, s. 8.

¹²⁶ Celková zpráva o průběhu zvláštní akce, Plzeň, 2. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

¹²⁷ BRICHTA, Vladimír, *Pokus o „antiúnor“ v Plzni roku 1953*. In: BĚLOHLÁVEK, Miloslav, JIRKA, Miroslav (ed.), *Minulostí Západočeského kraje XIV.*, Plzeň 1978, s. 66.

*zajištěním, byl učiněn závěr požádat krajského vojenského velitele o 900 příslušníků ČSA“.*¹²⁸ Ovšem vzhledem k tomu, že generál Kolovratník z posádkové správy, ani krajský vojenský velitel neměli pravomoci v této věci rozhodovat, byli na ministerstvo národní obrany osobně vysláni náčelník KS VB spolu s plukovníkem Matičkou z Pohraniční stráže (PS) ČSA Plzeň, kde se setkali nejprve s náměstkem ministerstva národní bezpečnosti (MNB) plukovníkem Antonínem Prchalem, se kterým žádost o pomoc projednávali. Ačkoliv Prchal neměl námitek, na ministerstvu národní obrany (MNO) se prosba neseťkala s úspěchem. Generál Kratochvíl spolu s generálem Dočkalem přistoupili na pouhý příslib projednání celé záležitosti, s tím, že konečné rozhodnutí bude Plzni včas sděleno. Odpověď však byla záporná.¹²⁹ Rozšířené zasedání KV KSČ bylo ukončeno schválením rezoluce všemi přítomnými, ve které vyjádřili souhlas s opatřeními, jež zajišťovaly úkoly nižším orgánům a organizacím a zabezpečovaly případnou pomoc okresům.¹³⁰

Po páté hodině odpolední ještě téhož bylo ve stanicích Československého rozhlasu vysíláno prohlášení vlády a ÚV KSČ o provedení měnové reformy. Bývalá osobní referentka ředitele Výzkumného a zkušebního ústavu tehdejších Závodů Vladimíra Iljiče Lenina (ZVIL) – Eva Vítová vzpomíná: *„Koncem května se mezi lidmi začaly šířit zvěsti o chystané měnové reformě, vypukla panika a nákupní horečka [...] Nikdo nic pořádně nevěděl, v novinách samozřejmě taky nic nebylo [...] V sobotu 30. května 1953, což byl tehdy běžný pracovní den, za mnou přišly svačínářky a ptaly se, jestli ještě budou platit peníze. Nevěděly, jestli mají vybírat za čvoch, jak se tehdy ve Škodovce říkalo jídlu z kantýny [...] Byla to taková svačina jednotná, a tak se na to vybíralo, a svačínářky přišly, jestli mají vybírat a kolik mají vybírat, protože něco se prosáklo, že bude měna 1:5, 1:50, nikdo nic nevěděl [...] Zavolala jsem proto do sekretariátu ředitele a bylo mi řečeno, že ve 13:45 promluví k zaměstnancům podnikový ředitel Brabec. Ten všechny ujistil, že je vše v pořádku a že jen blázen*

¹²⁸ Celková zpráva o průběhu zvláštní akce, Plzeň, 2. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ BRICHTA, s. 66.

by se mohl domnívat, že s naší měnou se něco stane, protože je nebývale pevná.“¹³¹ Avšak odpoledne ohlásili měnovou reformu.

Roku 1953 byl měsíc květen nevídaně chladným. V neděli 10. května dokonce napadl sníh – zhruba 10 cm sněhu. Teprve až 20. května bylo několik teplejších dnů, avšak koncem měsíce a začátkem června bylo opět chladno. Josef Hodek z rodinné kroniky vzpomíná: „A do tohoto nevlídného počasí přišla v sobotu 30. května zpráva o vyhlášení měnové reformy. Kolik lidí, kolik chudáků si pracně nastřádalo pár tisícovek k nákupu nábytku, k opravě domků ap. a teď o ně přišli. Nás tato zpráva zastihla v Hořehledech a že byl všude zmatek, v autobusu i ve vlaku nával, šli jsme do Lipnice pěšky a v přeplněné lokálce dojeli do Nezvěstic a ještě v přeplněnějším vlaku se dostali do Plzně.“¹³²

Ze soboty 30. května na neděli 31. května byla situace v Plzni víceméně pokojná. Lidé navštěvovali kina, hostince a restaurace, zkrátka vše, kde se dalo staré peníze utratit. Prozatímní víkendovou formou odporu bylo shromažďování diskutujícího obyvatelstva v ulicích, jež si sdělovalo dojmy a pocity z ohlášené měnové reformy. Současně proběhla řada schůzí stranických orgánů a organizací, s ojedinělými projevy rozladěnosti: „Podle hlášení z okresů o průběhu schůzí a nálad v řadách členů strany a podle zpráv, které podal krajský velitel StB o situaci v okresech po stránce bezpečnostních opatření, projevil vedoucí tajemník krajského výboru strany názor, že se dá očekávat hladký průběh provádění vládního rozhodnutí i v příštích dnech.“¹³³ Avšak na první pohled vypadající netečnost Plzeňanů se následujícího dne zvrhla v povstání. Teprve v pondělí 1. června si obyvatelstvo plně uvědomovalo realitu měnové reformy. V okamžiku, kdy se lidé chtěli dopravit do podniků a závodů svého zaměstnání, zjistili, že peníze v měnicím se poměru 1:50 nestačily ani na jízdenku natož snídani.¹³⁴

¹³¹ Plzeňanka Eva Vítová vzpomíná na události 1. června 1953. Dostupné z: <https://www.plzen.eu/obcan/aktuality/z-mesta/plzenanka-eva-vitova-vzpomina-na-udalosti-1-cervna-1953.aspx>; 1. 4. 2015.

Vzpomínky Evy Vítové a Richarda Smoly. In: Studentská minikonference neklidná Plzeň 1953, Ostrava 2013, s. 7.

¹³² SKÁLA, Červen 1953, s. 366.

¹³³ BÍLEK, s. 75.

¹³⁴ Měnová reforma. Stabilizační ekonomické opatření, nebo „velká peněžní loupež“ na občanech? In: Historie.cs [televizní dokument]. ČT2, 29. 5. 2008, 21:00.

4.3 Plzeňské demonstrace

Důležitým momentem, jenž podnítl masivní demonstrace plzeňského obyvatelstva, které se staly jedním z nejvýraznějších protestů dělnictva ve Východní Evropě v počátcích období socialismu, bylo nevyplacení záloh, které měly být uhrazeny v první polovině měsíce, tak jak to stanovovalo vládní usnesení. Dělníkům zaměstnaným ve strojírenském a zbrojním gigantu ZVIL (tj. bývalých Škodových závodů) byly tyto zálohy vyplaceny až 28. května a navíc ve staré měně, tudíž neměli dostatek času, aby utratili svou mzdu, ještě před tím než byla znehodnocena. Přičteme-li k nevyplacení záloh lži stranických představitelů o pevné československé koruně, nedostatečně zásobované obchody a ztráty na úsporách především u dělnických rodin, invalidů či penzistů, nebylo divu, že dezorientovaní Plzeňané vyrazili do ulic.¹³⁵ Čestmír Císař, v té době funkcionář KV KSČ a jeden ze členů podílejících se na realizaci vládní akce na Plzeňsku ve svých pamětech vzpomíná: „*Moje matka měla za všechna poválečná léta našetřeno 10 000 korun, schovaných doma a proměněných náhle v sumičku 200 nových platidel, za které se pořídil na uvolněném trhu sotva týdenní nákup [...] Za velmi cenný nábytek zbylo mojí ženě pouhých 400 nových korun [...] A nebylo málo lidí, kteří měli peníze doma, protože ukládání v peněžních ústavech nebylo ještě natolik rozšířené, aby pokrývalo větší díl lidových úspor. Není divu, že prostých lidí se zmocňovalo rozhořčení z toho, že je vláda okradla.*“¹³⁶

Situace v pondělí ráno zpočátku nesignalizovala nespokojenost a pozdější neklid plzeňského obyvatelstva. Kolem šesté hodiny ranní se zmatení a rozhořčení dělníci scházeli na ranní směnu do Závodů V. I. Lenina, kde prozatím diskutovali v šatnách a kriticky hodnotili měnovou reformu. V šest hodin ráno zahájil pracovní směnu projev generálního ředitele Ing. Františka Brabce, který promluvil k zaměstnancům prostřednictvím závodního rozhlasu. Brabec v několika minutách hovořil o měnové reformě, o tom, co se bude dít v podniku, jak se uvolnění trhu spolu se zvýšením cen promítnou v nových

¹³⁵ MCDERMOTT, s. 214–215.

¹³⁶ CÍSAŘ, Čestmír, *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*, Praha 2005, s. 413.

korunách do cen obědů i svačin. Podle Císaře se jednalo o „*Technokratický projev, pro danou chvíli až chladně věcný, postrádající pochopení pro vzrušenou psychózu v dílnách*“.¹³⁷ Po projevu Brabce si Císař s Čestmírem Fremmerem, se kterým byl pověřen, napomáhat v Závodech V. I. Lenina Celozávodnímu výboru (CZV) KSČ, v jehož čele stál Václav Klail, shodně pomysleli: „*Místo uklidnění dělníků můžeme očekávat nejspíš pobouření a možná i něco horšího.*“¹³⁸ ak se později ukázalo, nebyli daleko od pravdy.

Po Brabcově projevu se dělníci začali srocovat v nespokojených skupinách, nálada se horšila a diskuze neustávaly. Kolem sedmé hodiny promluvil do rozhlasu za doprovodu pískotu a nespokojených výkřiků, technický ředitel podniku ing. Bohuslav Jičínský, kterého ovšem již nikdo neposlouchal. A tak místo toho, aby se začalo normálně pracovat, debaty sílily a mladí a bezpartijní dělníci začali uvažovat o pouliční demonstraci a stávce. Mezitím svolal Celozávodní výbor KSČ okamžité výborové schůze, během nichž funkcionáři informovali členy výborů o důležitosti a smysluplnosti měnové reformy. Avšak ti namísto souhlasu reagovali otázkami, které tížily každého zaměstnance podniku, například: proč strana do poslední chvíle lhala, že je měna pevná? Proč došlo k vyplacení záloh později? Navíc během jednání přicházely informace, že se dělníci srocují, vycházejí s dílen a nejspíše budou stávkovat.¹³⁹

Ačkoliv veškeré skutečnosti nasvědčovaly tomu, že se k něčemu schyluje, tajné informační zprávy hlásily, že situace v Plzni je zcela normální. Následující hlášení vedoucího tajemníka krajského výboru Hlíny do Prahy znělo stále optimisticky: „*KV KSČ zvládá situaci. Pouze ve ZVIL se vyskytly ojedinělé případy, kdy provokatéři rozeštvávají pracující a tvoří hloučky. Vznášejí takové argumenty: vyplácené zálohy byly znehodnoceny v poměru 1:50 – to je okrádání dělníků apod. KV KSČ posílá do ZVIL posily, neboť o ně žádají již vyslaní pracovníci na členských schůzích.*“¹⁴⁰ Avšak ve skutečnosti nebyla situace zdaleka taková, jak o ní hovořily informační zprávy KV KSČ, o čemž svědčí

¹³⁷ CÍSAŘ, 414.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ ŠTĚPÁNEK, s. 11.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 12.

mimo jiné i vzpomínky Čestmíra Císaře, který popsal ranní dění v Plzni takto: „*Místo, aby se začalo normálně pracovat, rozproudily se vášnivé diskuze. Neexistovaly názorové rozdíly mezi komunisty a nekomunisty, všichni se shodli, že je to útok na úspory a životní úroveň pracujících, zatímco zbohatlíci se svými bankovními konty, s nakoupeným zlatem a jinými cennostmi velmi poškozeni nebudou a rychle se jim miliony zase vrátí [...] Prošli jsme několik dílen a všude byla situace stejně rozvařená. Některé skupiny opouštěly brány podniku a vycházeli do ulic. V ocelárně se stranický výbor rozhodl zamknout vrata, aby nikdo nemohl odejít.*“¹⁴¹

Zatímco komunisté schůzovali, v hlavním Závodě V. I. Lenina dokonce i za přítomnosti člena politbyra a bývalého ministra národní bezpečnosti Ladislava Kopřivy, nejistota a nespokojenost zaměstnanců narůstala. Nekonečně dlouhá byla tato jednání pro mnohé Plzeňany, kteří se obávali dalšího podrazu. Práce na dílnách se pomalu zastavovala a dělníci se srocovali na nádvoří, kde padlo rozhodnutí vyhlásit stávkou a vyjít do ulic.¹⁴² Kolem deváté hodiny bylo ze Závodů V. I. Lenina hlášeno, že v oddělení 1. strojírný demonstrují zhruba čtyři tisíce zaměstnanců. Ve stejné době oznámil náčelník VB Plzeň spolu s poručíkem Heriánem, že v elektrotechnické pobočce ET Doudlevcích se většina zaměstnanců dožaduje vysvětlení. Pro uklidnění situace, byli do obou závodů vysláni tajemníci KSČ. V hlavním závodě měl napjatou atmosféru zvrátit člen ÚV Kopřiva a v Doudlevcích zástupce vedoucího tajemníka KV KSČ Václav Kolena. Jejich úkol spočíval ve vysvětlení vládního opatření, čímž měli podnikové poměry uklidnit a veškeré problémy, tak vyřešit. Avšak zatímco v pobočce Závodů V. I. Lenina Plzeň – Doudlevice po argumentaci Koleny nastoupila většina, až na 500–600 zaměstnanců zpět na své pracoviště, v hlavním závodě to byla pouhá polovina tj. cca dva tisíce. Ostatní zaměstnanci si násilím vynutili odchod ze závodu a směřovali ulicemi na náměstí Republiky, rovněž učinila i početná skupina zaměstnanců ET Doudlevice.¹⁴³

¹⁴¹ CÍSAŘ, s. 414.

¹⁴² BÍLEK, s. 76.

¹⁴³ Celková zpráva o průběhu zvláštní vládní akce, Plzeň, 2. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

Ve stejné době, kdy se v plzeňských ulicích vytvářely jedny z prvních průvodů, hlásil vedoucí 1. oddělení KV KSČ Soukeník: „*Členské schůze měly ráno normální průběh. Funkcionáři KSČ a ROH se pokoušejí diskutovat*“¹⁴⁴ ... dále uvedl argumenty, jež zazněly v průběhu jednání: „*Do nedávna naši státníci prohlašovali naši měnu za pevnou a najednou přišla peněžní reforma [...] Bojovali jsme proti panikářům, ale nyní vidíme, že oni měli pravdu [...] Vysocí funkcionáři museli o připravovaných opatřeních vědět, nebo nejvíce nakupovali, jako např. rodina Mudrova*“¹⁴⁵.¹⁴⁶ Jiné zprávy podrobně popisují: „*Provokatéři využili nepřítomnosti komunistů na pracovištích ke svádění bezpartijních dělníků, aby odešli z dílen do ulic bojovat proti okrádání dělníků! Především z 1. strojírny, kde byla nespokojenost největší, přišli do 3. strojírny a vyzvali dělníky, aby vyšli ven, že závod bude stávkovat*“.¹⁴⁷ Zanedlouho byl krajský výbor zavalen dalšími zprávami, jež informovaly o dění ve městě. Například zaměstnanec z projekce obráběcích strojů Ing. Uchytíl popsal ranní události v závodě takto: „*Na prostranstvích a dvorech padají ostrá hesla. Dochází ke konfliktům s několika odvážnými či spíše naivními jedinci, kteří reformu brání, papouškují argumenty Jičínského*“.¹⁴⁸

Přibližně v 9:45 hodin projednával náčelník KS VB vývoj událostí se zástupcem náčelníka KS StB kapitánem Jindřichem, který současně vyjednával totéž s Prahou, jež okamžitě vydala směrnice „*aby se nikde nezakročovalo a aby bylo funkcionáři vše vysvětlováno*“.¹⁴⁹ Ovšem způsob jakéhosi přesvědčování o správnosti a nutnosti měnové reformy, přirozeně nevedl za daných okolností k žádnému východisku. Což umocňovala nejen výpověď absolventa Vyšší průmyslové školy v Plzni, bývalého technika zkušebny elektrických přístrojů v Závodech V. I. Lenina Zdeňka Folka: „*V pondělí 1. června po nástupu do práce jsem šel na dílnu, kde jsem před funkcionáři dílenského*

¹⁴⁴ ŠTĚPÁNEK, s. 12.

¹⁴⁵ Rodina Mudrova měla na Plzeňsku pověst zkorumpovaných „komunistických rudých baronů“, jenž v období materiálního nedostatku, krátce před měnovou reformou údajně prohýřily 110 000 korun. MCDERMOTT, s. 215.

¹⁴⁶ ŠTĚPÁNEK, s. 12.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 12–13.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 13.

¹⁴⁹ Celková zpráva o průběhu zvláštní vládní akce, Plzeň, 2. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

výboru KSČ a ROH vyhazoval znehodnocené stokoruny do výše a spílal jsem státnímu zřízení. Od té doby mě soudruzi z dílenského výboru KSČ, např. Bohumil Fišer, i z ROH nazývali provokatér z 1. června [...] Pak jsme vyšli na nádvoří závodu a někteří hlavní bránou do města. Já jsem zůstal na nádvoří.¹⁵⁰ Kde k podrážděným zaměstnancům hovořil pracovník závodního výboru Petelík kterého: „Rozlícení pracovníci řečnit nenechali, shodili ho z bedny, z které řečnil a utřzil i nějaký ten štulec [...] Na dvoře agitoval i tehdejší hlavní inženýr Kirpal. Na výtky o neprosperujících JZD, které pomáhal zakládat na vesnicích jako funkcionář KSČ, vysvětloval, že rolníci neumí ještě společně hospodařit, že se musí naučit zhutňovat krávám slámu atd. Odpovídali jsme mu, aby si zhutňoval suché brambory.“¹⁵¹

Na základě odeslaných směrnic z Prahy, tak mohl SNB zakročit pouze v případě, že by „provokatéři“ zaútočili na peněžní a výměnná střediska. Avšak střediska napadená nebyla. Cílem stávkujících se stalo nejprve ředitelství Závodu V. I. Lenina v Tylově ulici, kde chtěli hovořit se svými nadřízenými a dožadovali se patřičného vysvětlení, kterého se ovšem nedočkali. Proto se následně vydali na náměstí Republiky, konkrétně k plzeňské radnici.¹⁵² Josef Hájek vzpomíná: „Tehdy mi bylo devatenáct let. Pracoval jsem jako soustružník v Pokusném ústavu Škodových závodů, který sídlil u ředitelství tehdejších Leninových závodů, kam směřoval ten průvod, jenž se srocoval u jedné z hlavních bran. Hlavním důvodem bylo, aby jim, respektive nám vysvětlili, proč tři dny před měnovou reformou, utvrzoval svým projevem prezident Antonín Zápotocký lidi tvrzením, že žádná měna nebude, aby lidé nevěřili pověrám a šuškalům a nerozšiřovali paniku [...] No a v pondělí hned jakmile byla změněna měna, tak Škodováci vyšli ze Škodovky asi čtvrtou branou a směřovali k ředitelství. A právě tam jsem dělal v tom Pokusném ústavu. Takže když šel průvod kolem, tak jsem se připojil [...] Průvod směřoval od čtvrté brány k ředitelství z Tylovky [Tylovy ulice] naproti dnešnímu autobusovému nádraží

¹⁵⁰ Vzpomínka Zdeňka Folka na demonstraci 1. června 1953, zaslána redakci Škodovák 1990, Rokycany, 11. 5. 1990, Státní oblastní archiv Plzeň, ZVIL, karton 203–2146.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž.

[CAN]. *Avšak tam s námi nikdo nechtěl z vedení Škodovky mluvit, tak se ten průvod otočil a šel směrem na radnici, kde probíhal téměř ten samý scénář [...] Nikdo s námi nechtěl mluvit, natož podat nějaké informace, tak se to strhlo v to, že se dostali do rozhlasu, dole do radnice, kde byl městský rozhlas a kde hlásali ti starší účastníci. Já ne, byl jsem mladej kluk a také zvědavěj. [...] Oni hlásali: Svobodná Plzeň hovoří. O tom, proč průvod vznikl apod. [...] Chvíli nato začalo vyhazování obrazů jednotlivých státníků například Gottwalda i Zápotockého.*¹⁵³

Čili po neúspěšném pokusu domluvit se na ředitelství, pokračovali demonstranti na náměstí. Cestou se zastavili na Husově náměstí, kde ve Výzkumném a zkušebním ústavu v roce 1953 pracovala i paní Eva Vítová, dříve Marovičová, jenž vzpomíná: „Čekali, že přes neděli ten vztek vyprchá“¹⁵⁴ ... avšak nevyprchal, naopak v pondělí ráno se ještě více umocnil. Více než reforma, mnohé dělníky pobouřilo otevřené lhaní komunistických funkcionářů a způsob jakým bagatelizovali jejich oprávněné obavy: „V pondělí jsme přišli do práce. Mezi osmou a devátou, bylo krásné počasí. Já jsem měla otevřené okno, které, vedlo na náměstí jak je v Tylovce. Tam přišli ze Škodovky, asi od páté brány a říkali, pojdte s námi fajnovky z Výzkumáku, tak nám říkali, anebo z Pokusňáku. A já jsem řekla – My jdeme [...] A šla jsem, jenomže tam už stáli soudruzi z KSC a ROH zapřeli se, že nás nepustí [...] Běžela jsem zpátky k oknu a křičela jsem – oni nás nechtějí pustit. Zamkli dveře a stojí tam. V tu chvíli někdo vyrazil dveře a My jsme potom šli.“¹⁵⁵ K nespokojeným dělníkům se přidávali zaměstnanci pivovaru, učňové, žáci, studenti i zvědaví diváci. Následně o něco početnější průvod demonstrantů, pokračoval směrem na náměstí Republiky.

Kolem deváté hodiny situace v Závodech V. I. Lenina eskalovala. Na nádvoří jednotlivých podniků bylo možné vidět protestní shromáždění tvořená dělníky, kteří vzápětí vyhlásili stávkou a zformovali několik průvodů,

¹⁵³ Rozhovor s Jaroslavem Hájkem vedla Jana Křivancová, 8. 7. 2014 v Plzni.

¹⁵⁴ Rozhovor s Evou Vítovou vedla Eva Pálivodová, 28. 3. 2012 v Plzni. Dostupné z: <http://www.memoryofnations.eu/witness/recording/id/2284>; 2. 3. 2015.

¹⁵⁵ Tamtéž.

kteřé směřovali buď na náměstí Republiky před radnicí, kde tehdy sídlil Jednotný národní výbor (JNV) nebo na Masarykovo náměstí k sousoší prvního československého prezidenta či základům památníku americké armády, jež před osmi lety osvobodila město před nacistickými okupanty.¹⁵⁶

Krátce po desáté hodině bylo plzeňské náměstí zaplavováno množstvím lidí, oděných zpravidla do pracovních oděvů. Během patnácti minut byla severní část náměstí před radnicí zplněna davy. Dle zprávy předsedy JNV byla tato část náměstí zaplněna odhadem 3–5 tisíci lidmi, kteří skandovali různá hesla, například: „*Chceme svobodné volby; Chceme novou vládu; Chceme naše peníze; Máme hlad; Pryč s komunisty*“¹⁵⁷ apod. Jednalo se většinou o mladé lidi – studenty, zdravotníky, železničáře, dělníky ze Škodovky i pivovaru či živnostníky, kteří vyslali vybrané mluvčí na radnici, aby se pokusili vyjednat s funkcionáři organizaci výměny starých peněz za nové.¹⁵⁸ Nicméně podle Adama Skály, který se dlouhodobě zabývá problematikou měnové reformy a dělnickým povstáním v Plzni „*se jednalo pouze o fámu, která se v některých skupinách demonstrantů rozšířila těsně před či zároveň s vpádem do budovy*“.¹⁵⁹ Stávkující obyvatelstvo mělo údajně v budově radnice hledat jednoho z příslušníků StB, jenž měl mezi protestujícím davem vytasit osobní zbraň a následně utéci do budovy a ukrýt se v místnosti štábu civilní obrany (CO) města. Současně tato „delegace“ měla požadovat propuštění již dříve zadržených protestujících, což do protokolů později uváděla i řada odsouzených. Avšak zástupce velitele CO v Plzni uvedl, že dle něj bylo impulsem k napadení radnice vytažení pistole dříve zmiňovaného příslušníka StB. Doposud nebylo vyloučeno, zdali se jednalo o krajského náčelníka Bálka či nikoliv.¹⁶⁰ Čili přesný důvod vpádu rozzlobených Plzeňanů na radnici nelze s jistotou říci dodnes.

¹⁵⁶ MAREK, Pavel, *Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953*. In: CHOLÍNSKÝ, Jan, *Securitas Imperii 24 (01/2014)*, Turnov 2014, s. 25–26.

¹⁵⁷ Předseda JNV v Plzni Mainzer, Zn: 343/53 taj. – Demonstrace v Plzni dne 1. června 1953, Plzeň, 1. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

¹⁵⁸ MAREK, s. 25–26.

¹⁵⁹ SKÁLA, Adam, *Měnová reforma 1. června 1953 v Plzni v hlášení mocenských orgánů*. In: DOUŠA, Jaroslav, *Minulostí západočeského kraje XLII*, 2007, s. 621.

¹⁶⁰ SKÁLA, *Měnová reforma 1. června 1953*, s. 621.

O příhodách, které se odehrávaly u radnice, tehdejší předseda JNV Josef Mainzer vypověděl: „*Odešel jsem na ulici a vylezl jsem na před' nákladního auta, které stálo v jízdní dráze a pokusil jsem se ke shromážděným promluvit. Hluk však neustal všichni křičeli – Chceme mluvit do rozhlasu. Vešel jsem tedy do místnosti, kde máme umístěnou rozhlasovou ústřednu a hovořil jsem ke shromážděným odtud, přičemž jsem se pokusil vysvětlit význam měnové reformy. Po několika minutách však dav vyrazil dveře této rozhlasové místnosti, vniklo tam asi 150 lidí, kteří do posledního místa tuto místnost naplnili, vytlačili mě od mikrofonu a sami se pokusili mluvit k demonstrujícím. Po několika minutách však naši soudruzi vypnuli proud a tak zamezili jejich provokačním projevům v městském rozhlase. Mezi tím vnikly desítky dalších demonstrantů do prvního poschodí radnice do kanceláří I. referátu, kde demolovali některá vnitřní zařízení včetně některých psacích strojů. Strhali ze stěn obrazy státníků, busty, ničili je a vyhazovali oknem na ulici. Dále vypáčili dveře několika kanceláří, utrhali telefonní vedení a do jednoho okna vyvěsili velký obraz Beneše. Na stožár před radnicí vyvěsili československou státní vlajku.*“¹⁶¹ Později vniknutí demonstrantů do budovy plzeňské radnice omlouval přítomností malého počtu zaměstnanců. Hovořil o přítomnosti pouze čtyřiceti mužů a třiceti žen. Ostatní byli na inventurách. Ovšem faktem zůstává, že ani „hrstka“ přítomných se nijak nepříčinila na obraně budovy. Údajně se měli skrývat v místnosti štábu civilní obrany.¹⁶²

Události, jež se odehrávaly dopoledne v Plzni na náměstí Republiky, si Karel Hás, který pracoval v roce 1953 v kreslárně konstrukce závodů Hornictví, vybavuje takto: „*Rodiče mne chtěli mít doma. [...] Ale já jsem to stejně udělal [...] V Plzni byla revoluce proti měnové reformě a já jsem se první účastnil. Ptali se mne dělníci v dílnách – jdete taky s námi? A já řekl – samozřejmě. Vyběhli jsme z brány Škodovky. Bylo nás několik set, a jak jsme vyšli ven, už za námi zavírali bránu [...] Pak si nám stěžoval velitel komunistické milice – Vy jste nám dali. My jsme na to nebyli připravení ani jsme*

¹⁶¹ Předseda JNV v Plzni Mainzer, Zn: 343/53 taj. – Demonstrace v Plzni dne 1. Června 1953, Plzeň, 1. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

¹⁶² SKÁLA, *Měnová reforma 1. června 1953*, s. 621–622.

se nemohli dovolat na vedení do Prahy, co jako máme dělat, že je tady revoluce proti komunistům atd. [...] Došli jsme na náměstí, kde už byly stovky, dá se říci i tisíce lidí. Vyhazovali jsme obrazy Stalina z věže dolů z radniční věžky. No a najednou se tam objevila elitní československá vojenská jednotka, která měla zasáhnout proti nám. Jenže ona nezasáhla. Kluci přijeli s tankami. My jsme na ně vlezli a říkali jsme kluci, co blbnete? Vy budete do nás střílet, nebo co? Nic se nezmohlo, komunisti neudělali nic. Vojáci zůstali stát a udělali, co měli, tedy přijeli a My jsme jim vlezli na tanky.“¹⁶³

Jedním z problémů dělnického povstání v Plzni, byla skutečnost, že postrádalo pevné vedení. Pamětnice Eva Vítová tehdy doufala, že padne komunistická vláda, avšak marně: „*Když jsme došli na náměstí, bylo vidět, že to nemá žádné vedení, že jsme se jen tak vybouřili. Lidi lezli do radnice a vyhazovaly busty Lenina a těhle potentátů. Já jsem tam nevlezla, jelikož dveře byly zavřené a lezlo se tam nějakým postraním oknem no a já měla zrovna ten den úzkou sukni, tak jsem si na to netroufla.*“¹⁶⁴ Poté se čekalo na dělníky z Doudlevec: „*Ti když přišli, tak bylo plné náměstí [...] Jenomže zase, nikdo si nevzal slovo.*“¹⁶⁵

Na základě záznamů z Celkové zprávy o průběhu zvláštní vládní akce z 2. června 1953 dav shromažďující se před plzeňskou radnicí prorazil dovnitř. Demonstranti vnikli do některých místností JNV, odkud vyhazovali na ulici okny obrazy a busty státníků či rudé vlajky. Někteří protestující ovládli na krátkou chvíli ústřednu místního rozhlasu, jehož prostřednictvím vyzívali obyvatele Plzně k aktivním projevům nesouhlasu s vládními opatřeními i samotným komunistickým režimem. Následně část „provokatérů“ odcizila z JNV dvě státní vlajky a starý obraz bývalého prezidenta Beneše. Před budovou zpívali státní hymnu a násilně odebrali vůz SNB stojící před radnicí – bojový tudor a taktéž osobní auto předsedy JNV¹⁶⁶. Na ukradená auta upevnili vlajky spolu s obrazem

¹⁶³ Rozhovor s Karem Hásem vedla Eva Palivodová, 9. 7. 2012 v Klatovech. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/2764>; 5. 3 2015.

¹⁶⁴ Rozhovor s Evou Vítovou vedla Eva Palivodová.

¹⁶⁵ *Vzpomínky Evy Vítové a Richarda Smoly*, s. 9.

¹⁶⁶ Zůstává otázkou, zda-li došlo k odcizení osobního auta předsedy JNV, či nikoliv. Především z toho důvodu, že řada vypovídajících, si na tento akt nevzpomíná.

Beneše a za provolávání různých hesel odjížděli k pomníku Masaryka. Později, na příkaz náčelníka KS VB byla auta zastavena pětičlennou hlídkou na ulici 1. Máje a posádka auta zatčena.¹⁶⁷

První informace, o tom, že se něco děje, respektive, že se schylovalo k nepokojům, nejprve na nádvořích podniků, později v ulicích města, na náměstí, u soudu či pomníku T. G. Masaryka se k Václavu Eliášovi donesli v pondělí ráno: *„Šel jsem do práce a svačínářka povídá – tak svačinu dneska mít nebudete, protože krámy jsou zavřené a něco se děje. Peníze naše už neplatí. Povídal jsem – to není možný, jak to? [...] Tak jsme vyšli rozumovat na dvůr a poté se sebrali a šli se podívat do ulic [...] Najednou bylo slyšet – potřebujeme pomoc, Plzeň je svobodná! [...] Před tím se na radnici dostali k městskému rozhlasu a vysílali rozhlasem o pomoc. Tak jsme se sebrali a šli jsme.“*¹⁶⁸ Mezitím, aniž by o tom pan Eliáš věděl, se jeho otec spolu s pracovníky z ústředního skladu Dřevopravu podílel na výtržnostech na náměstí Republiky před budovou radnice: *„Šli na náměstí a táta s nimi. S dalšími tam dělali na radnici paseku [...] A já jsem tam přišel déle, nevěděl jsem že je tam otec [...] Na soudní budově lítaly spisy ven, hořela ulice, bylo to dost zajímavé [...] My jsem tam působili na vojáky a důstojníky z pětatřicátých kasáren, což bylo hned vedle a říkali – co děláte, armáda je s lidem, schovejte to. [...] Také oni nedělali nic, byli dezorientovaný, nevěděli, co mají dělat. [...] Zato potom přijeli estébáci a milicionáři z Prahy.“*¹⁶⁹

Někteří účastníci dělnického povstání v Plzni hovoří o tzv. infiltraci příslušníků StB do demonstrujícího davu. Tuto zkušenost prožila na vlastní kůži i pamětnice Jarmila Kroftová – Škardová, která na situaci před radnicí vzpomínala takto: *„Na radnici se shazovaly obrazy Gottwalda, Zápotockého a různých pohlavárů těch bolševických. Zajímavé na radnici bylo to, že mezi námi byli dělníci v úplně nových montérkách. Nijak jsme tomu nevěnovali pozornost, ale za tři dny, když mě zatýkal estebák, tak jsem se na něj*

¹⁶⁷ Celková zpráva o průběhu zvláštní vládní akce, Plzeň, 2. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

¹⁶⁸ Rozhovor s Václavem Eliášem vedla Eva Palivodová, 19. 4. 2012 v Plzni. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/2281>; 28. 3. 2015.

¹⁶⁹ Tamtéž.

*podívala a okamžitě jsem poznala, že je to tentýž muž, který vedle mě stál v těch čistých montérkách.*¹⁷⁰

Nejvíce byla situace vyhrocena na náměstí Republiky, kam byli vysláni příslušníci SNB, LM či straničtí funkcionáři, aby rozlícený dav stávkujících Plzeňanů uklidnili. Avšak, jejich činnost zde, spíše než „hasila“, situaci ještě zhoršovala. Docházelo nejen ke slovním, ale i fyzickým konfrontacím. Matka Evy Hauerové rozené Švíglerové pracovala spolu s její tetou v propagaci potravin blízko náměstí ve Veleoslavínově ulici. Eva vzpomíná: „*Když přišel ten rok 1953 [...] A dozvěděli se o demonstraci [...] Se prostě sebrali a odběhli jen tak v pláštích na náměstí, podívat se, co se tam děje. A když to viděli, tak si mysleli, že bude konec komunismu. Lidi jákali a před radnicí se i rvali. Vyhazovali z oken busty Stalina a Gottwalda a další obrazy. Poté najednou vyndali obraz Beneše a vlajku a zpívala se hymna [...] A já jsem už byla ze školy doma, protože se nevědělo, co se bude dít, tak nás babi šla vyzvednout. Po celé Plzni bylo vzbouření, no a mamí zavolala telefonem a povídá mi – přijď dolů na náměstí, dáme si sraz u Morového sloupu, přijď sem. Tak jsem šla. Byla jsem tam od jedenácti hodin s mamí až skoro do pěti hodin [...] I kdybychom bejvali chtěli, už jsme nemohli odejít, protože od Morového sloupu jsme byli natlačeni až na tu východní stranu náměstí. Utéct nešlo, protože byly zašpérované ulice Františkánská a Smetanova. Tam už potom přijelo i vojsko. Napřed plzeňská posádka potom i pražská posádka no a ty měli bajonety. Ty šli do nás na bodáky. A říkali mé mamince – no paní Vy jste tady se svou holkou, cpa když dostaneme rozkaz, dyť My bychom museli poslechnout. Lidi, jděte domů. Ti kluci vojáci nás prosili [...] Taky jsme viděli jak tam takový, no vypadali jako KGB s fialovočervenými uniformami, rajtkami a vysokými botami a ti měli opravdu hnusný chování. Jestli mluvili česky nebo rusky to já už nevím, ale baflí tam ženskou v modrákách blondýnu za dlouhé vlasy a táhli jí po zemi až do Radnice.*

¹⁷⁰ Měnová reforma. Stabilizační ekonomické opatření, nebo „velká peněžní loupež“ na občanech? In: Historie.cs [televizní dokument]. ČT2, 29. 5. 2008, 21:00.

*Pak tam přistavovali auta a řekli, tak a teďko Vás tady naložíme a odvezeme Vás. Taký některý odvezli, někde vyložili a zmlátili je.*¹⁷¹

V důsledku událostí odehrávajících se na náměstí Republiky byla sestavena stráž z příslušníků SNB u státního rozhlasu a hlavní pošty či u budovy KNV. Posílena byla i hlídka před KV KSČ. Avšak tímto opatřením došlo k vyčerpání záloh SNB, tudíž krajský tajemník KSČ musel dodatečně požádat o příslušníky LM.¹⁷² Přibližně v 11:00 bylo proti demonstrantům na plzeňském náměstí vysláno vojsko z místní posádky spolu s jednotkou pohraniční stráže o osmdesáti mužích. Ovšem ani to nestačilo. Stav, ve kterém se Plzeň nalézala, donutil vedoucího tajemník KV KSČ Hlínu, aby se obrátil na ÚV KSČ, kde se spojil s Antonínem Novotným a požádal jej, aby mu poslal na pomoc cca 500 příslušníků LM z Prahy. Mezitím posádkový velitel pro Plzeň začal stahovat vojenské jednotky z města a povolal do akce 200 mužů z poddůstojnické školy 11. pěšího pluku.¹⁷³

Na náměstí byli povoláni příslušníci StB, SNB, LM a jednotka hasičů, která měla uklidnit rozlícený dav proudem vody z cisterny. Jan Broj prožil měnovou reformu jako voják sloužící v Plzni u černých baronů (PTP). Na události odehrávající se v okolí radnice vzpomíná jako na nejlepší zážitky z celých 27 měsíců, jenž na vojně odsloužil: „*Pozvali si tam hasiče. No a to ještě neměli vodní děla jako dnes. Takže tam přijeli s cisternou, natáhli hadice. Než tam pustili vodu, tak měli nožem rozřezané hadice a hasiči tam byli málo platní.*“¹⁷⁴ Před budovou radnice došlo i k řadě fyzických střetů. Po několika minutách byly do této „bojůvky“ zapojeni i příslušníci PS. Ačkoliv demonstrující dav bránil jejich příjezdu na náměstí, auta si cestu prorazila. Ovšem cena byla vysoká. Auta se rázem ocitla bez pneumatik i spojovacích kabelů v motorech a stávala se nepojízdnými. Taktéž střety demonstrantů s vojáky nebyly výjimkou.

¹⁷¹ Rozhovor s Evou Hauerovou vedla Eva Palivodová, 19. 7. 2012 v Pňovanech. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/2438>; 5. 3 2015.

¹⁷² Celková zpráva o průběhu zvláštní vládní akce, Plzeň, 2. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

¹⁷³ BÍLEK, s. 76.

¹⁷⁴ Rozhovor s Janem Brojem. Dostupné z: <http://www.memoryofnations.eu/witness/recording/id/263>; 26. 3. 2015.

Několik vojáků bylo odzbrojeno a jejich zbraně znehodnoceny.¹⁷⁵ Poté byli stávkující Plzeňané postupně vytlačováni z náměstí a po částech se stahovali ke Krajskému soudu a před věznicí, které ještě nebyly střeženy vojskem. Zhruba kolem 14:00 hodiny se ozbrojeným složkám podařilo vyklidit prostor na náměstí. Někteří demonstranti se zcela rozešli, část odešla k budově Krajského soudu, k poště či Československému rozhlasu. Několik „provokatérů“ bylo příslušníky SNB a LM pozatýkáno.¹⁷⁶

Po vytlačení z náměstí Republiky se většina demonstrujících odebrala k budově Krajského soudu do Velešlavínovy ulice. Zde se rozdělili do několika skupin. Přibližně 200–300 osob zamířilo ke státnímu rozhlasu, 300–400 do hlavního Závodu V. I. Lenina a asi nejpočetnější část k věznicí na Bory s cílem osvobodit vězně.¹⁷⁷ Prvořadým cílem shromážděného davu před Krajským soudem bylo osvobození zatčených demonstrantů v průběhu dopoledních protestů. Otázkou bylo, jak proniknout do budovy skrze těžké dveře. Škodováci sháněli vhodné nástroje na proražení dveří. Josef Hájek vzpomíná: *„Byl jsem také svědkem toho, jak proráží hlavní vchod Krajského soudu kůlem či stromem (ted' nevím přesně čím). Každopádně se prorazily ty dveře. Poté jsem byl i uvnitř.“*¹⁷⁸

Dveře byly nakonec vyraženy pomocí trámů. Vpád demonstrantů do budovy Krajského soudu vyvolal mezi některými úředníky paniku: *„Zaměstnanci státního notářství – státní notář Našinec, notářka Synková a správní zaměstnankyně Součková se schovali v závodní kuchyni, kde dr. Našinec krájel knedlíky, dr. Synková, majíc utěrku před sebou, krájela rovněž knedlíky a správní zaměstnankyně Součková pasírovala rajskou omáčku. Naproti tomu předseda Lidového soudu v Plzni Miroslav Tlapák a další soudci Hanzlíček a Fikerle se – údajně v zájmu ochrany tajných spisů – zabarikádovali v předsíni kanceláře prvního z nich. Tato skupina na svoji obranu dokonce použila střelných zbraní – poté, co se demonstranti pokoušeli vyrazit dveře,*

¹⁷⁵ MAREK, s. 27.

¹⁷⁶ Předseda JNV v Plzni Mainzer, Zn: 343/53 taj. – Demonstrace v Plzni dne 1. Června 1953, Plzeň, 1. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNOV Plzeň, karton 27.

¹⁷⁷ BÍLEK, s. 77.

¹⁷⁸ Rozhovor s Josefem Hájkem.

vystřelili dvakrát z pistole do horní části dveří (dle zprávy proto, aby nebyl nikdo zraněn). Varovnou palbu z malorážky pak udržovali až do příchodu armády.¹⁷⁹

Vnitřní zařízení soudu bylo ničeno a z oken vyhazovány stovky spisů, jež byly na ulici páleny. Václav Eliáš na události před soudem vzpomíná takto: „Ze soudní budovy lítaly spisy ven, hořela ulice, bylo to dost zajímavé [...] My jsem, tam působili na vojáky, důstojníky z pětatřicátých kasáren, což bylo hned vedle a říkali – co děláte, armáda je s lidem, schovejte to [...] Také oni nedělali nic, byli dezorientovaný, nevěděli, co mají dělat.“¹⁸⁰ Balíky spisů vyhazované z oken demonstranty vzlétávaly po chodníku, lidé na ulici je trhali či pálili. Kromě spisů byly vyhazovány obrazy i busty státníků. Stržena byla i mohutná rudá hvězda, jež se „vyjíkala“ na průčelí budovy.¹⁸¹

Po hlášení násilného vniknutí „provokatérů“ do budovy Krajského soudu, byla do Veleslavínovy ulice vyslána četa tvořená třiceti příslušníky Vnitřní stráže (VS), jež započala s vyklizováním budovy soudu. Současně přijela posila několika příslušníků LM, která byla rozdělena do tří skupin. První skupina směřovala zakročit proti demonstrantům shromažďujícím se u pomníku T. G. Masaryka, druhá k budově soudu a třetí setrvala na náměstí Republiky před radnicí. Po zásahu dalších čtyř čet ČSA byli demonstranti vytlačeni z uvedených míst do postraních ulic a v celém městě nastal klid, který ovšem netrval dlouho. Ve 14:00 hodin končila směna v Závodech V. I. Lenina a zároveň studenti opouštěli budovy škol. „Provokatéři“ se opět zorganizovali a vyšli do ulic.¹⁸²

Dalším důležitým bodem plzeňského povstání se stala budova krajského vysílání Československého rozhlasu na náměstí Míru. Rozhodnutí zmocnit se rozhlasu padlo ještě na náměstí Republiky, kde se od Morového sloupu šířila myšlenka mezi demonstranty. V získání rozhlasu spatřovali Plzeňané možnost spojit se s celou republikou, oznámit československému obyvatelstvu, co se v Plzni odehrává a současně vyzvat ty, kteří ještě nestávkovali ke stejným

¹⁷⁹ SKÁLA, *Měnová reforma 1. června 1953*, s. 628.

¹⁸⁰ Rozhovor s Václavem Eliášem vedla Eva Palivodová.

¹⁸¹ ŠTĚPÁNEK, s. 30.

¹⁸² Celková zpráva o průběhu zvláštní vládní akce, Plzeň, 2. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

činům. Nyní bouřlivé okamžiky plzeňských událostí nahradila smysluplná a cílevědomá strategie. V té euforii nikoho nenapadlo, že Plzeň zůstala sama.¹⁸³

Průvod směřoval k rozhlasu za doprovodu bojového tudoru odcizeného před budovou plzeňské radnice, přes náměstí Republiky, Smetanovo ulicí ke kinu Elektra, odkud pokračovaly Jungmannovou třídou směrem nahoru. U Práce se průvod na okamžik zastavil, aby lidé vzdali čest padlým hrdinům, kteří osvobodili jejich město od nacismu. Poté, manifestující dav pokračoval k pomníku T. G. Masaryka, odkud se vydal třídou 1. Máje (dnes Klatovská) k mostu železniční tratě Plzeň – Domažlice (k Jižnímu předměstí).¹⁸⁴ Avšak komunisté si byli dobře vědomi důležitosti a významu státního rozhlasu. Proto byl železniční most nad tratí Plzeň – Domažlice obsazen a opevněn ČSA, LM a mladými příslušníky SNB. Ve své knize Zdeněk Štěpánek popisuje události v okolí železničního mostu takto: „*Milicionáři stáli jako hradba, v křečovitě sevřených dlaních nabitých pušek. Měli možná víc strachu než neozbrojení demonstranti. Nebyla to bitva ve vojenském slova smyslu. Spíš šarvátky a zápasy jednotlivců, menších i větších skupin [...] V činnosti byly ruce, pěsti, ramena, nohy.*“¹⁸⁵ Jediná cesta k rozhlasu byla bráněna natolik důkladně, že ji demonstranti nepřekonali. Nezbývalo nic jiného, než povolat posily ze Škodovky.

V důsledku neúspěšného „tažení“ na rozhlas se část průvodu odklonila směrem k Závodům V. I. Lenina. Cílem bylo získat další dělníky, kteří doposud setrvali na pracovištích. Václav Eliáš na situaci před čtvrtou bránou závodu vzpomíná: „*Udělal se průvod [...] Že se jde osvobodit Škodovka, že nevyšla celá. Toto byly Doudlevecáci, jinak, že ostatní jsou uzavřeni v halách a ti že se musejí vysvobodit. No a tak se šlo na Škodovku. Přišlo se k továrně, o bránu se opřeli tak až ji vyvrátili no a šlo se dovnitř [...] Mezitím, co se vyvracela ta brána, jsem tam viděl tátu. A tak jsem říkal, pojď se podívat dovnitř, a on no tak půjdeme. A když jsem potom viděl, že je tam ze vsi nějaký Fiala v milicionářským s puškou. Tak jsem říkal, hele támhle je ten a ten, raději jdeme tady odtud. Táta*

¹⁸³ ŠTĚPÁNEK, s. 32. MAREK, s. 27.

¹⁸⁴ ŠTĚPÁNEK, s.33–36.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 36.

povídal, ale Já ho nevidím, nepoznám ho – a Já mu povídal, ale Já ho poznal. Jdeme! V tu ránu jsme se otočili a šli zpátky. [...] Nic jsme neudělali no a on nás udal.“¹⁸⁶

Incident před čtvrtou bránou tak trochu připomínal válečný boj, ačkoliv se zpočátku demonstrující dav snažil o vstupu do podniku vyjednávat. Ovšem posádka brány byla neoblomná a tak se strhla rvačka. Nejprve lidé nadávali a vykřikovali různá protistátní hesla. Později lítaly kameny, cihly a vše, co přišlo demonstrantům pod ruce. Nápor na bránu byl stále silnější a LM začaly tasit zbraně a povolávat posily. Demonstrantům se podařilo bránu prolomit. Nastaly boje jednotlivců. Přestože dav uzamčenou bránu vyvrátil, nakonec ozbrojené síle podlehl. O obsazení rozhlasu se přestalo uvažovat a průvod se rozhodl vrátit zpět na náměstí Republiky. Na místo, kde povstání začalo.¹⁸⁷

Na základě dodatku ke zprávě z 1. června 1953 o demonstraci v Plzni vyplívá, že: „*Ve 14.30 hod. dne 1. června 1953 začalo se plzeňské náměstí ve své severní části před budovou radnice rychle naplňovat znovu demonstranty, kteří znovu v počtu cca 5.000*¹⁸⁸ *lidí zaplnili Náměstí Republiky [...] Jejich nálada byla bojovnější než v dopoledních hodinách.*“¹⁸⁹ Ovšem na rozdíl od dopoledního dění byla situace odlišná především v tom, že budova radnice byla obklíčena příslušníky LM, SNB i StB a uzavřena železnými vraty. Stejně tak tomu bylo i v okolí náměstí, jež bylo plné zátaras a hlídek bránících přístup na náměstí, skrze které si museli Plzeňané cestu prorazit, což se neobešlo bez fyzických srážek mezi demonstranty a povolanou posilou z Aše a Českých Budějovic (PS), Kladna a Prahy (SNB), LM, hasiči i příslušníky StB převlečených do civilu.¹⁹⁰

Opět se demonstranti pokusili dostat do radnice, přičemž spílali a plivali po obráncích radnice, vykřikovali různá hesla např.: „*Chceme nové volby; Pryč s vládou; Propusťte uvězněné z radnice atd.*“¹⁹¹ Do oken radnice vzduchem

¹⁸⁶ Rozhovor s Václavem Eliášem vedla Eva Palivodová.

¹⁸⁷ MAREK, s. 27–28. ŠTĚPÁNEK, s. 37–39.

¹⁸⁸ Počty demonstrantů při odpoledních stávkách jsou v literatuře, pramenech i studiích různé. Uvádí se zpravidla v rozmezí od 5 000 do 7 000 zúčastněných.

¹⁸⁹ Demontrace v Plzni dne 1. června 1953 – dodatek ke zprávě z 1. 6. t. r., Plzeň, 4. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNOV Plzeň, karton 27.

¹⁹⁰ MAREK, s. 28.

¹⁹¹ Demontrace v Plzni dne 1. června 1953 – dodatek ke zprávě z 1. 6. t. r., Plzeň, 4. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNOV Plzeň, karton 27.

létaly kameny, mince i jiné předměty. Ještě předtím než se ozbrojeným složkám podařilo uzavřít železné dveře budovy, snažily se zatlačit „provokatéry“ a zabránit tak jejich vniknutí do radnice. Avšak během tohoto manévru bylo zraněno několik příslušníků ozbrojených sil. Demonstranti i nadále pokřikovali a házeli kamením, dokonce byl vhozen i závěr z pušky, jež byla odcizena s největší pravděpodobností jednomu z příslušníků LM.¹⁹²

Obranu plzeňské radnice měl v odpoledních hodinách na starost náměstek MNB podplukovník Košťál, který nechal kolem budov rozmístit nákladní auta s kulometry.¹⁹³ Aby se předešlo použití zbraní na protestujících občanech Plzně, byl povolán sbor hasičů, jenž měl demonstranty udržovat třemi proudy vody. Šarvátky a potyčky trvaly přibližně dvě hodiny, dle oficiálních hlášení cca do 17:00 hodin. Zhruba kolem 16:30 hodin promluvil prostřednictvím místního rozhlasu, sejně tak, jako hovořili stávkující dělníci dopoledne, předseda JNV Mainzer, který je „*vyzval k rozchodu a odhaloval vedoucí a iniciátory těchto událostí*“.¹⁹⁴ Kolem páté hodiny přistoupila ČSA spolu s příslušníky LM a SNB k postupnému vyklizení náměstí. Do šesté hodiny večerní bylo náměstí od demonstrantů zcela vyklizené.

Vlasta Pytlíková byla po červnových událostech v Plzni zatčena společně se svými sourozenci (bratrem Ladislavem, který byl tehdy učněm Škodových závodů a účastnil se ranního průvodu a setrou Ludmilou, jež pronesla větu, za níž později draze zaplatila), vzpomíná na odpolední dění u radnice: „*Jak je známo v roce 1953, 1. června byla měnová reforma. Pochopitelně já a můj bratr jsme se také účastnili [...] On jako učeň, se zúčastnil ráno toho průvodu se Škodovkou [...] Moje sestra v té době byla již mzdová účetní v mlékárně, šla do banky vyzvednout peníze a prohlásila jenom – no tak to je hezký, dětský den a zavírají děti. Takže ji také zatkli [...] No a já v té době jsem pracovala jako zdravotní sestra na ORL v Purkyňově pavilónu a šla jsem se podívat odpoledne na náměstí, co se tam vlastně děje [...]* Stála jsem před radnicí a pronesla jsem takovou větu,

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ MAREK, s. 28.

¹⁹⁴ Demontrace v Plzni dne 1. června 1953 – dodatek ke zprávě z 1. 6. t. r., Plzeň, 4. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNOV Plzeň, karton 27.

jelikož proti nám stáli vojáci s puškou a bodákama – no tak to je hezký přísahali jste, že půjdete s pracujícím lidem a dneska jdete proti pracujícímu lidu. A po tomto vyslovení přišel člen StB, že mě zatýká [...] Nejdříve mne vezli k redemptoristům, kde byla stanice SNB. Tam mě vyslechli, sepsali se mnou protokol no a potom mě teda odvezli na dřívější gestapo na anglické nábřeží, kde bylo StB [...] Pan primář mi říkal – Vlasto, nechod'te nikam [...] Šla jsem se jenom podívat a už jsem se nepodívala nikam jinam než do vězení. ¹⁹⁵

Kolem páté hodiny přistoupila ČSA spolu s příslušníky LM a SNB k postupnému vyklizení náměstí Republiky. Do šesté hodiny večerní bylo náměstí od demonstrantů zcela vyklizeno. Kolem 18:00 hodiny se na náměstí Republiky začali shromažďovat plzeňské komunistické organizace a pracující mládež, jež společně uspořádali manifestační průvod, který čítal dle *Celkové zprávy o průběhu zvláštní vládní akce* na pět tisíc lidí. V čele průvodů stáli dělníci nesoucí obrazy Malenkova a Zápotockého či sovětské vlajky. Provolávali hesla: „*At' žije s. Zápotocký; At' žije KSČ; At' žije vláda a Sovětský svaz.*“ ¹⁹⁶

Pokyn k mobilizaci komunistů vydal vedoucí tajemník KV KSČ v Plzni Hlína údajně již v 10:30 hodin. Avšak tajemník MěV (Městský výbor) KSČ Josef Král uvedl, že byl o tomto rozhodnutí informován až kolem 12:30 hodin. Faktem zůstává, že organizace takovéto demonstrace nebyla jednoduchou záležitostí: „*Na mimořádné schůzi byra MěV KSČ 3. 6. kritizoval jeho předseda J. Žák velmi nízký stupeň masově politické práce a aktivity komunistů, který se projevil při organizaci zmíněného průvodu, kdy i členové výboru se vymlouvali, že to nejde, že tam mají samé staré dědečky a babičky, aniž by se o to vůbec pokusili.*“ ¹⁹⁷ Z čehož vyplývá, že lidé ač komunisté se do této manifestace příliš nehrnuli. Podle členů byra MěV KSČ sčítal zpočátku průvod 800 lidí. O něco později se měl tento počet zvýšit údajně až na čtyři až pět tisíc, což bylo ovšem hluboce nadsazené číslo. Tehdejší svědkyně, herečka KOD (Krajského oblastního divadla) Věra Budilová uvedla, že: „*Komunisté na sraz přicházeli*

¹⁹⁵ Rozhovor s Vlastou Pytlíkovou vedla Eva Palivodová, 5. 6. 2013 v Plzni. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/3362>; 7. 4. 2015.

¹⁹⁶ Celková zpráva o průběhu zvláštní vládní akce, Plzeň, 2. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

¹⁹⁷ SKÁLA, *Měnová reforma 1. června 1953*, s. 623.

*po jednom, po dvou, byl nás hlouček [...] Malý, nepočtený průvod dělníků z naší největší továrny přišel úzkou boční uličkou. Komunisté se scházeli na Palackého nám., proti výstavišti již od 16:00 hod., ale průvod vyšel až v 17:40 hod. a procházel městem bezmála tři hodiny.*¹⁹⁸

Dle dodatku ke zprávě z 1. června 1953 předsedy JNV Mainzera: *„Tato manifestace byla protestem plzeňských pracujících proti předcházejícím událostem [...] Manifestanti vyslali deputaci do budovy radnice s žádostí, aby byl ihned odstraněn pomník T. G. Masaryka na Dukelském náměstí [...] Rada Jednotného národního výboru, která se ihned sešla, jednomyslně schválila tento požadavek plzeňských pracujících.*¹⁹⁹ Poté se průvod odebral na Dukelské náměstí, kde se jeho účastníci chystali ke stržení celého sousoší. Není jisté, odkud vzešel návrh na odstranění Masarykova pomníku. Věra Budilová o celé záležitosti uvedla: *„Průvod prošel celým městem a vrátil se pozdě večer na nám. Republiky, kde z oken rozbité radnice zazněl výkřik: Na Masaryka a průvod se pohnul.*²⁰⁰ Provaz, kterým bylo sousoší památníků strženo, měl donést člen byra MěV KSČ Myslík.

Pamětnice Eva Hauerová na tragické stržení památky prvního československého prezidenta T. G. Masaryka vzpomíná: *„Utíkali jsme s maminkou nahoru Martinskou a Americkou k nám domů do Borský. To už jsme věděli, že se něco chystá u Masarykovo pomníku [...] To přišel i otec, který pozoroval dění z nákladáku s tím, že se něco chystá u Masaryka, a tak jsme pelášili zase k Masarykově pomníku. Naše babi říkala – ježíš, nechodte nikam, vždyť se i střílelo, protože byla slyšet střelba u Jižního dopoledne v tom kolejišti a kolem, kde byli LM. I přesto jsme šli, ale vůbec jsme se nedostali k Masarykovi. Dostali jsme se na tu stranu, jak je pekařství, dneska je tam PEKO a tam jsme zůstali. Odtud jsme viděli tu hrůzu, jak šli po třídě oblečení v modrákách herci, plzeňská činohra – ta hlavně a měli modráky a červený puntíkatý šátky. Byli v dělnickym, aby to odpovídalo a hráli si budovatelské písně, které ještě dneska*

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Demonstrace v Plzni dne 1. června 1953 – dodatek ke zprávě z 1. 6. t. r., Plzeň, 4. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

²⁰⁰ SKÁLA, *Měnová reforma 1. června 1953*, s. 624.

nemůžu ani slyšet a šli s nějakým transparentem. Došli až tam, kde ten herec²⁰¹, jméno už nevím, hodil oprátku Masarykovi, myslím, že ho to potom také mrzelo. Ostatní to rozhoupali a shodili to celé sousoší dolů. A v noci to potom odvezli a roztavili ve Škodovce [...] Ale naštěstí se zachovali plánky a všechno, takže je to nově postavený [...] U toho pekařství vedle nás stáli starý manželé a ta paní se z toho úplně sesypala, prostě omdlela.“²⁰²

Dramatickým stržením, odstraněním a pozdějším roztavením sochy T. G. Masaryka v Závodech V. I. Lenina, bylo ukončeno dělnické povstání v Plzni (ostatní sochy památníků Národního osvobození byly odstraněny dodatečně ve dnech následujících). Večer ještě téhož dne přijel do Plzně ministr národní bezpečnosti Karol Bacílek spolu s velitelem 1. vojenského okruhu generálmajorem Hečkem, kteří před budovou KV KSČ společně s Janem Hlínou a Ladislavem Kopřivou hovořili k manifestujícím komunistům. Po projevech se všichni přítomní rozešli do svých domovů. Vzápětí byl vyhlášen zákaz nočního vycházení. Do čtvrté hodiny ranní byly rozestavěné hlídky z ozbrojených složek po celé Plzni. Nad městem příležitostně prolétala pozorovací letadla. Ačkoliv v následujících dnech nedošlo k žádnému narušení bezpečnosti vyjma několika stávek, jež příslušníci StB společně se stranickými orgány brzy potlačily²⁰³, vojska MNB zůstávala v Plzni po dobu dvou týnů, aby preventivně hlídala strategické budovy.²⁰⁴ O necelé čtyři dny později otiskl deník KV KSČ v Plzni, článek o plzeňských pracujících, kteří se dne 1. června učiněním „význačného kroku“ vypořádali s reakcí: „*Není pochyb o tom, že po vysvětlení všech nejasností a otázek kolem měnové reformy pochopí pracující do jednoho, že strana a vláda postupovaly správně a jedině možnou cestou. Pochopí*

²⁰¹ Údajně se jednalo o známého plzeňského komunistického herce Josefa Větrovce. MAREK, s. 29.

²⁰² Rozhovor s Evou Hauerovou vedla Eva Palivodová.

²⁰³ Jednalo se o ranní stávky nepatrné části závodů v okrese z důvodů finančních problémů, jež vyplývaly z měnové reformy, které byly po zásahu stranických a odborových orgánů dopoledne ukončeny (například: v Sušici či obci Pudčice). Dále o zastavení práce v pobočce ZVIL v Blovicích, kde došlo nejen k zastavení pracovní činnosti, ale i k vytvoření delegace, jež měla odjet do Plzně vyjednávat jednak o požadavcích na zvýšení mezd či o propuštění všech uvězněných. Ke krátkému přerušení, došlo také v Plzni ZVIL v Doudlevcích, kde stávkovalo pět dílen s přibližně 2 000 zaměstnanci, nicméně i tady byla situace bezpečnostními orgány zvládnuta a potenciální ohnisko nových nepokojů eliminováno. BÍLEK, s. 80. Průběh mimořádné vládní akce dne 4. 6. 1953 – hlášení, Plzeň, 4. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

²⁰⁴ MAREK, s. 29.

to a nastoupí k dalšímu usilovnému boji za splnění odkazu našeho nezapomenutelného soudruha Klementa Gottwalda.“²⁰⁵

K zamyšlení bych na závěr této podkapitoly uvedla citaci paměti Josefa Hodka o stržení Masarykova pomníku: „*Však odpoledne a hlavně k večeru už nastal obrat. Příkaz strany KSČ – straníci v mohutných průvodech vyšli do ulic proti demonstrujícím – prošli Plzní a zastavili se před Masarykovým pomníkem, který povalili, naložili na nákladní vůz auta a odvezli do Škodovky do šrotu. Pak už bylo jen zatýkání účastníků dopoledních demonstrací a ticho. Vojsko, policie a závodní milice obsadily celé město – vyhlášen výjimečný stav – já prožil tyto rušné chvíle v práci v ateliéru. Jen k večeru, když jsem se vracel, viděl jsem rozvášněné davy strhující pomník T. G. M. Podívaná to nebyla ani trochu vábná. Jen jsem se zastavil a za minutku mazal dál, jen abych to neviděl. Vzpomněl jsem si na tvůrce tohoto krásného díla, sochaře Kotrba a Hrušku. S oběma jsem se velmi dobře znal, zvláště sochař Kotrba mně byl velmi sympatický svoji milou povahou i svým dílem. Jeho heslem bylo: Jen dělat a vydržet! Dělal a udělal velmi krásné sochy, a udělal by byl jistě věci ještě krásnější a monumentálnější, kdyby vydržel. Nevydržel – zemřel až příliš mlád. A teď jsem viděl ničit jeho vznosného, v pravdě ušlechtilého pres. T. G. M., na kterém on si sám tolik zakládal. To jistě netušil, když pomník v Plzni odhalovali, jaký bude konec jeho díla. Bronz – to přetrvá věky a v patině uplynulých roků bude stále krásnější. Stačí ale pár nevzdělaných barbarů a je po díle, na kterém se pracovalo léta. Co by zbylo na světě, kdyby každý nový režim vládní zničil všechno, co vybuodoval režim poražený?*“²⁰⁶

4.4 Bezpečnostní a stranický aparát v průběhu plzeňských demonstrací a hlášení KS VB

Po téměř deseti hodinách nepokojů a kolapsu stranických i bezpečnostních struktur, vyvolaných souborem opatření, jež výrazným způsobem znehodnotily měnu a úspory československého obyvatelstva a současně likvidovaly přidělový

²⁰⁵ Pravda, 5. 6. 1953, XXVIII/45.

²⁰⁶ SKÁLA, Adam, Červen 1953 v Plzni ve vzpomínkách Josefa Hodka. In: DOUŠA, Jaroslav (ed.), Minulostí západočeského kraje XLIII, Plzeň 2008, s. 368–369.

system, který preferoval vybrané vrstvy společnosti (zejména dělnické obyvatelstvo), se podařilo po příjezdu mimoplzeňských sil, masové demonstrace potlačit a Plzeňany zpacifikovat. Ačkoliv vláda počítala s rizikem možných nepokojů hrozících po vyhlášení měnové reformy a rozhodla se před jejím svoláním mobilizovat bezpečnostní, stranický a státní aparát a připravit jej tak na případné protesty obyvatelstva, v žádném případě nepředpokládala, a ani nepočítala s tak nekompromisní formou odporu, k jaké došlo právě na Plzeňsku.

S nejradikálnější formou nesouhlasu bylo počítáno na Ostravsku. Stranické, státní a bezpečnostní vedení očekávalo nejostřejší reakci právě z řad ostravských horníků, hutníků a příslušníků PTP nasazených v dolech Karviné, Orlové, Horní Suché a Radvanicích. Proto velení armády využilo vojenské jednotky při střežení budov KV KSC, KNV, hlavní pošty či nádraží Příbor a Bohumín.²⁰⁷ Výpověď pamětníka Václava Ptáka, toho roku ve vojenské službě, svědčí o mylné předpovědi pražské elity, mimo jiné i o klamném úsudku prezidenta Zápotockého: „*Já byl na vojně v roce 1953, když byla ta měna. A sloužil jsem ve Frýdku-Místku a v Opavě, a tam se zajišťovala Ostrava. To, co se stalo v Plzni, se vůbec v Plzni neočekávalo. To se očekávalo na Otravě, protože tam byli bohatí horníci a tenkrát udělali tu měnu 1:50. A právě oni čekali, že tam bude odezva. Tak tam to bylo ošacovaný.*“²⁰⁸ Zatímco v Ostravě nebyla situace závažná tak, jak se očekávalo, v Plzni tomu bylo přesně naopak.

Jedním z limitujících faktorů bezpečnostního aparátu bylo opatření, dle kterého většina příslušníků ozbrojených složek ať už se jednalo o StB, VB či LM byla vyčleněna pro ostrahu výměnných středisek, u nichž se předpokládala největší koncentrace případného odporu. V Plzni situaci navíc zkomplikovala ČSA, jež odvolala přislíbené posily v počtu 900 mužů a z výměnných středisek své jednotky stahovala. Plzeň tedy k 1. červnu disponovala silou k okamžitému použití v počtu pouhých 49 příslušníků VB a třemi četami LM. Navíc vzhledem k tomu, že StB neměla téhož dne

²⁰⁷ BÍLEK, s. 80–81.

²⁰⁸ Rozhovor s Václavem Ptákem vedla Eva Palivodová, 12. 6. 2009 v Plzni. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/1102>; 4. 4. 2015.

k dispozici potřebné množství osob, byla mimo dění i agenturní zpravodajská síť informátorů, jejichž primárním úkolem mělo být včasné varování před vznikem nepokojů. Další příčinnou nemilého „překvapení“ předních představitelů města, byla dlouhodobá neinformovanost o sociální a politické náladě zaměstnanců Závodů V. I. Lenina. Stranické orgány zajímalo dění na jednotlivých pracovištích pouze z hlediska plnění hospodářského plánu. Ostatní problémy jakožto drobnější stávky apod. přenechávaly plně v kompetenci CZV KSČ. Také StB nedisponovala zrovna efektivní sítí informátorů, přičemž neexistovalo ani pravidelné spojení s kádrovým oddělením podniku.²⁰⁹

Počáteční omezenost bezpečnostního aparátu byla z části výsledkem vztahů strany s dělnickou třídou, jež byla determinována oficiální ideologií, což vedlo k mylné domněnce, dle které byly ve své počáteční fázi plzeňské demonstrace, ač nepříjemné přesto legitimní. I z toho důvodu tajemník KV KSČ Hlína vysílal do demontujícího davu v průběhu dopoledne neozbrojené příslušníky dobrovolníků a LM, aby se pokusili „provokatéry“ uklidnit a přesvědčit o správnosti vládního opatření. Avšak v okamžiku, kdy se tito dobrovolníci vraceli zbití a demoralizovaní, byla tato strategie v průběhu dne velmi rychle přehodnocena.²¹⁰

Nemalým způsobem se na celkovém kolapsu města podílel bezpečnostní štáb celé akce tvořený náčelníkem KS StB Matějem Bálkem, náčelníkem KS VB Antonínem Vintrem a krajským velitelem LM Václavem Drozdou, který se do řízení zásahu téměř nezapojil. Náčelník KS StB Bálek nejprve zajišťoval výměnná střediska, přičemž posléze uvízl v budově radnice, ze které z důvodu přeplněného náměstí rozzlobených lidí nebylo úniku, a krajský velitel LM Drozda se po služební cestě odjel domů oholit, pročež nemohl být nepřítomen na svém velitelském stanovišti. Místní státní moc přestala v průběhu několika hodin prakticky existovat a byla obnovena až po zásahu zvenčí.²¹¹

²⁰⁹ ŠLOUF, Jakub, *Rozvrat lokálního stranického a bezpečnostního aparátu v průběhu plzeňských demonstrací I. června 1953*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor, *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, Praha 2014, s. 299.

²¹⁰ Tamtéž, s. 299–300.

²¹¹ Tamtéž, s. 300–301.

Podle hlášení Krajské správy VB v Plzni panoval již od 4. června 1953 v průmyslových závodech zdejšího kraje klid a pořádek, přičemž již nikde nedocházelo k zastavení práce a pracovní morálka téměř všech zaměstnanců byla shledána dobrou. S výjimkou incidentu z 3. června kdy řidiči autobusů závodu Klatovy ČSAD plánovali zahájit stávkou, které ovšem včas zamezil ředitel podniku. Přesto však řidiči vyjádřili nesouhlas s vládními opatřeními, alespoň symbolicky a to tak, že sejmuli ze svých autobusů „rudé hvězdy“, což odůvodnili strachem z cestujících, kteří jim údajně vyhrožovali, že autobusy vytlučou.²¹²

Od 5. června byla situace na Plzeňsku stabilizována. Nebyly hlášené žádné rušivé události a ani zaměstnanci již neopouštěli svá pracoviště. Občas byly evidovány projevy symbolického odporu kupříkladu v národním podniku Kovohutě na Rokycansku, kde neznámí pachatel obyčejnou tužkou na obraz prezidenta Zápotockého napsal: „*Vrah československého národa.*“²¹³ Současně byla ve všech výměnných střediscích na Plzeňsku ukončena výměna starých peněz za nové. Od 6. června se v podnicích plzeňského kraje pracovalo zcela běžně a nadále již nedocházelo k narušování pracovní morálky či případné absenci, jako tomu bylo v předchozích dnech. Nespokojnost a nevole Plzeňanů byly omezeny pouze na výrobu nejrůznějších protistátních letáků a nápisů či anonymních dopisů, což vyplývalo mimo jiné z hlášení o mimořádné vládní akci ze 7. června, kdy byly objeveny protistátní letáčky o rozměrech 2 x 7 cm s nápisem: „*Krach komunistické zločinecké vládě, žádáme vypsání svobodných voleb!*“²¹⁴ Od 8. června byla z důvodu přetrvávajícího klidu zrušena pohotovost LM a zároveň uskutečněn přesun jednotek vnitřního vojska, jež v předchozích dnech napomáhaly udržovat veřejný pořádek.²¹⁵ Bezprostředně po ukončení nepokojů, k nimž došlo 1. června, byla zahájena vyšetřování zúčastněných osob, jež pokračovala ve dnech následujících.

²¹² Průběh mimořádné vládní akce – hlášení, Plzeň, 4. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

²¹³ Průběh mimořádné vládní akce dne 5. 6. 1953 – hlášení, Plzeň, 5. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

²¹⁴ Průběh mimořádné vládní akce dne 7. 6. 1953 – hlášení, Plzeň, 7. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

²¹⁵ Průběh mimořádné vládní akce dne 8. 6. 1953 – hlášení, Plzeň, 8. 6. 1953, Státní oblastní archiv Plzeň, ZKNV Plzeň, karton 27.

4.5 Perzekuce a následky plzeňského vzdoru

Zatímco se od 2. června pomalu život Plzeňanů vracel do starých kolejí, ač s novou měnou a obavami z následků událostí předchozího dne. Bezpečnostní aparát nelenil a horlivě se připravoval na zatýkání a následné soudní procesy s obviněnými. Ačkoliv neexistují důkazy o tom, že by dělnické povstání v Plzni bylo plánované či nějak organizované, a řada pramenů potvrzuje domněnku, že se jednalo o čistě spontánní projev lidí, kteří přišli o své úspory, byl stranický aparát přesvědčen, že šlo o akci předem připravenou v kooperaci „nepřátelských živlů“ se „západními imperialisty“.

V okamžiku, kdy se do Prahy dostaly informace o nežádoucím vývoji v Plzni, vydal organizační sekretariát ÚV KSČ příkaz k sestavení podkladů o demonstrujících, jenž měli být neprodleně izolováni a následně potrestáni. Avšak před tím, pakliže nebyli „provokatéři“ zatčeni již 1. června, bylo zapotřebí vypracovat seznamy přítomných a nepřítomných zaměstnanců na jednotlivých pracovištích podniku, na jejichž podkladě pak probíhala vyšetřování. V následujících týdnech i měsících projednal plzeňský Lidový soud nejméně 273 případů, přičemž vynesl zhruba 244 rozsudků (většinou z důvodu spáchání násilí proti veřejnému činiteli a státnímu majetku), odsouzených k odnětí svobody v trvání od několika měsíců po čtrnáct let. Čtrnáctiletý trest byl vyměřen například Pavlu Katerovi za pokus o obecné ohrožení, desetileté tresty pak Jaroslavu Tremlovy za násilí spáchané na veřejných sborech či Anežce Zámečkové, odsouzené pro trestný čin útoku proti skupinám obyvatel.²¹⁶

Po vzoru sovětské praxe spojili vyšetřovatelé obviněné do skupin, v jejichž čele stál „třídní nepřítel“. Tento postup měl zároveň vyvolat dojem, že se jednalo o předem připravené a organizované povstání. Jednu takovou skupinu tvořili Josef Hájek a Eva Vítová rozená Marovičová, jenž na své zatčení a první noc za mřížemi vzpomíná: „*Druhej den jsem přišla normálně do práce, a to už jsem slyšela o tom, že na náměstí se sbíralo [...] No a najednou přišel ten*

²¹⁶ SKÁLA, *Měnová reforma 1. června 1953*, s. 606.

škodováckej estebák, jméno už nevím a postavil se proti mně s rukama v kapsách a pravil – Tak, co soudružko, máš tady dost práce? A Já mu říkala – no to víš, že tu nemůžu stát s rukama v kapse. A on odpověděl – tak si to sbal a pojd' se mnou. A už mě vezl Tatrou a byla jsem zavřená [...] Nejdříve mě odvedli do nějaké kanceláře, kde byl dělnický soud a tam mi vše vyčítali, načež jsem říkala, že jsem nic neudělala. Potom mě odvedli do další kanceláře, kde jsem byla do půlnoci, někam na Bory [...] Na Borech na mě jeden řval jako blázen – abych se postavila ke zdi. Tak jsem se postavila ke zdi a koukám na něj a on zase řve – čelem vzat! Nemohl pochopit, že já jsem nepochopila, že se na něj nesmím koukat [...] Byl to trošku šok, ale částečně jsem si z toho dělala i bžundu [...] Pak mě přivedli do cely, no to bylo strašný. Šílený! Rozrazili dubový, snad 20 cm tlustý dveře a Já tam zahlídla dva slamníky a nějaký ženský a oni mi tam strčili a zhasli. No já jsem si myslela – prokrista pána, co tady budu dělat? Co se mnou tady bude. Nic mi nedocházelo, měla jsem asi nějaké zpoždění a tak jsem zabušila na ty vrata a povídám – rozsviňte, krucinál! A ty ženský na mě ať jsem zticha [...] Pak mi řekli – to je div, že jste jednu neslízla [...] Druhý den byl budíček, v pět nebo v šest ráno jsme se museli hlásit [...] Když už se blížili k nám, oni se úplně klepali a prosili mě, ať převezmu hlášení, že to vždycky spletou a když to spletou, tak dostanou facku [...] Tak jsem to převzala [...] Jeden, říkali mu tygr, byl velkej, silnej, zrzavej rozrazil ty dveře. A tak jsem si v duchu říkala – ty hajzle počkej! A hned jsem mu to odříkala, on jen otevřel pusku, dveře zavřel a neřekl ani slovo. Děvčata na mě skočila a začala mne líbat, že sem jim to zachránila.“²¹⁷

Stejného dne, tj. 2. června nastoupil na ranní směnu do Pokusného ústavu Závodů V. I. Lenina Josef Hájek. I pro něj si přišli příslušníci StB. Na své zadržení i soud vzpomíná: „Přišli si pro mne do Pokusného ústavu a bez nějakých dodatků. Byla to státní policie StB. Mě a mé kolegy odvezli na ředitelství, kde nás drželi do odpoledne – nevím v kolik hodin, ale do pozdního odpoledne a pak nás odvezli na Bory a tím to skončilo. Zavřeli nás. Na Borech

²¹⁷ Rozhovor s Evou Vítovou vedla Eva Palivodová.

jsme pak čekali tři nebo dva a půl měsíce (ted' nevím přesně) než byl ten soud s námi. Čili domů jsme se již nedostali [...] Žádné návštěvy, nic. Byli jsme na Borech – tam na těch samotkách. Zde jsme čekali do soudu, po němž nás odvezli, ted' nevím, jestli všechny ale co si pamatuji, tak asi jo, do Jáchymova [...] Soud probíhal asi po skupině dvaceti lidí a tam nás odsuzovali. V té mé skupině bylo nejvyšší odsouzení na osm let nějakého pana Melky. No a já dostal osmnáct měsíců. Přičemž do trestu byla započítána i vyšetřovací vazba. Čili v Jáchymově jsem strávil patnáct měsíců [...] Odsoudili mne za to, co jsem neudělal. Průvodu jsem se zúčastnil, to ano. Ale když jsem, pak před soudem prohlašoval, že jsem se od Radnice vzdalil a vrátil zpět. Tak mě odsoudili nejen za to, že jsem se tehdy zúčastnil, ale že jsem, což tam bylo jasně napsáno, avšak byla to lež, řídil ten jeep Tudor, nebo co to bylo za auto, který pak jel v čele průvodu, jenž směřoval poté směrem k Masarykovu pomníku. Kde jsem již vůbec nebyl [...] Ale byla tam svědkyně, která mě u soudu tvrdila, že jsem tam byl, že jsem to auto řídil. A tak mne za to odsoudili, možná, že mi i díky tomu zvýšili trest. I když se pak prokázalo, že za to auto, byl odsouzen úplně někdo jiný. Ale mě už nic neřekli nebo natož aby se omluvili, to vůbec ne.“²¹⁸

Většina odsouzených podstoupila výkon trestu odnětí svobody v uranových dolech Jáchymova anebo v trestaneckých táborech severozápadních Čech. Nejméně dva vězni ve věznicích zemřeli, v obou případech se jednalo o ženy.²¹⁹ V jáchymovských uranových dolech nastoupil výkon trestu i pan Josef Hájek, konkrétně v táboře Barbora, kde panoval daleko přísnější režim než na jiných lágrech: „Nás Plzeňáky označili červenými pruhy, které jsme museli nosit na rukávě, aby ti co drželi služby na hlídacích budkách, měli přehled. My jsme se nesměli venku, tedy po táboře srocovat mezi sebou. Abychom tam tři, čtyři či pět postávali a povídali, to nešlo. Když se tomu stalo, vždy volali – Plzeňáci, rozejděte se! Což platilo zejména ze začátku. Avšak jim nedošlo, že na cimře jsme stejně byli spolu, jenže venku nechtěli, abychom se shlukovali. Na cimře nás bylo osmnáct nebo dvacet, postele jsme měli nad sebou

²¹⁸ Rozhovor s Josefem Hájkem.

²¹⁹ MCDERMOTT, s. 222.

jako vojáci. ²²⁰ Na každodenní realitu jáchymovského tábora vzpomíná: „*Ráno, v poledne, večer probíhaly sčítací nástupy [...] Bud' jsme měli ranní, odpolední nebo noční na šachtě, s tím, že několik převážně starších lidí dělalo v kuchyni. Ale my jsme většinou fáráli v šachtě po směnách [...] Na začátku každého dne byly vždy nástupy, také odpoledne a večer [...] Ten kdo měl volno, tak se rozešel, a ten kdo šel do práce, tak šel fárat. Myslím, že ranní se fárála od šesti hodin, tak, že se vstalo, proběhl nástup a ti co šli do práce, šli do práce a ti co měli volno, šli zpět na barák [...] Jedna směna trvala osm hodin [...] V osobním volnu jsme tam program žádný neměli, bylo možné například hrát i volejbal a já nevím, co všechno [...] Ale většinou po směnách se spalo, tak jako po práci, doma v civilu [...] Ale chodilo to i jinak, což platilo hlavně pro Plzeňáky, čímž nás asi chtěli potrestat. Dost často volali místním rozhlasem – Plzeňáci, nástup na brigádu! Takže jsme museli třeba jít škrabat brambory anebo něco uklízet v tom osobním volnu, čímž nám asi ten pobyt zde, chtěli trošičku znepríjemnit, ještě více než to bylo [...] Pokud jde o jídlo, v Jáchymově to fungovalo, tak že zavedli takový systém, kdo pracoval na 100 %, tak měl například čtyři knedlíky a kus masa a k tomu omáčku zeli apod. Kdo pracoval nad 100 %, tak měl šest knedlíků a dvě masa. A kdo pod 100 %, tak čtyři knedlíky bez masa. Takhle to měli odstupňované, abychom co nejvíce dělali. Přičemž ty procenta rozděloval mistr, se kterým jsme byli na směně, ten nás poté ohodnotil [...] V dolech jsme pracovali normálně jako havíři. Na směnách jsme dělali i s civilisty [...] Tábor i šachta byla oddělena plotem, avšak mezi lágrem a šachtou byl ještě koridor s jedním ostnatým drátem, kde hlídali, abychom nemohli utíkat. Při každé směně, jsme procházeli brankou, kde jsme byli kontrolováni a počítáni, a bylo jasné dáno, že třeba dvacet lidí šlo na odpolední, dvacet se jich vrátilo z noční nebo ranní apod. V šachtě jsme pak pracovali společně s civilisty. Po vyfárání jsme se vždy museli postavit do řady a společně dojít do lágru, civilisté šli domů [...] Při práci na nás dohlížel mistr nebo-li štajgr, jak se mu říkalo, který nás poté ohodnotil procenty, a na tomto základě jsme dostávali jídlo [...] Vydělávaly se i peníze a ten kdo byl ženatý, posílal je manželce. Dále jsme si platili i stravu,*

²²⁰ Rozhovor s Josefem Hájkem.

což nám strhávali z toho platu. Takže jsme chtěli raději procenta, abychom měli více jídla než peněz. Tak jsme vždycky říkali mistrovi, aby peníze dal civilistovi a nám hodně procent. Jelikož nad 100% bylo více jídla a všeho. Takovýhle figle se tam dělaly [...] V šachtě jsme si byli rovni, zde byl – potrestanej jako nepotrestanej. Na pás jsme házeli rudu i s kameny, a pak jsme to tam společně třídili [...] V období svátků to bylo horší. Svátky jsme trávili hůře. Když byla šachta zavřená a nefáralo se, tak jsme třeba šli a byli jsme někde na brigádě mimo tábor. Například jsme zpravovali silnice. Hlavně si pamatuji, že několikrát vyhlásili Plzeňáci! Nástup! Ostatní tam třeba byli na tom lágru a nás naložili a odvezli například k Abretau, to je městečko a tam jsme štěrkem rovnali silnice apod. A to když byl svátek, tak nás za trest poslali na takové práce.“²²¹

Perzekuční opatření měla různé podoby. Tresty odnětím svobody spolu s internací do pracovního tábora byly pouze jednou z možných forem represí, patrně těch nejtvrdějších. Vezmeme-li v potaz čas strávený v komunistických věznicích, odloučení od nejbližších a v mnoha případech podlomené zdraví. K mírnějším formám patřila například pracovní diskriminace, vyloučení z odborů, ztráta zaměstnání či přeřazení na horší pracovní pozici.²²² K závažnějším formám náležela nucená vysídlení či konfiskace majetku. Ve většině případů byli postiženi i rodinní příslušníci, které režim diskriminoval nejrůznějšími způsoby, ať už se jednalo o děti odsouzených, které neměly možnost studia, manželky i manžele, jež v důsledku provinění svého partnera přeřazovali na hůře placená místa či vystěhování celých rodin z domovů.²²³

Jedním z příkladů násilného vystěhování z bydliště byla rodina bývalého živnostníka Ing. Aloise Smoly, jehož syn Richard v roce 1953 sloužil u PTP v Přerově. Ačkoliv se on, ani jeho rodiče nezúčastnili plzeňských demonstrací, přesto byli vystěhováni: „Po měnové reformě. Za krátkou dobu, to bylo asi tak necelý měsíc, tak komunistická stana udělala takovou pomstu za ty nepokoje, který v Plzni byly největší [...] Spustila tzv. Akci B [...] O té akci prakticky

²²¹ Rozhovor s Josefem Hájkem.

²²² Podle zprávy tehdejšího ředitele ZVIL Brabce, bylo do konce srpna pro podíl na demonstraci, potrestáno celkem 1127 zaměstnanců závodu a více než 230 z nich bylo propuštěno. MCDERMOTT, s. 224.

²²³ JIRÁSEK, ŠŮLA, s. 129.

se vůbec nevědělo [...] Nikdo nevěděl v čem ta akce B spočívala [...] Komunistická strana vytipovala v Plzni asi dvě stě osob, které označila jako státně nespolehlivé, a těm doručila výměr [...] Jeden den to poštou dostali doručeným dopisem, s tím, že jsou označeni jako osoby státně nespolehlivé, že se jim ruší dekret na byt, který momentálně obývají a že se musí odstěhovat do přiděleného bytu [...] Stěhování se uskutečnilo druhý den ráno v šest hodin. ²²⁴

Nejen tento, ale i řada dalších případů svědčí o tom, že vystěhovávány byly nejen rodiny, jejichž členové se účastnili plzeňských nepokojů, ale i desítky dalších rodin, jež byly rodinami „nesprávného“ třídního původu. Události z 1. června 1953 použil plzeňský mocenský aparát jako záminku k odstranění „nespolehlivých osob.“ K 20. srpnu 1953 tak bylo z Plzně na základě výměrů vystěhováno 193 rodin: „ Z celkového počtu bylo 51 rodin bývalých živnostníků, 36 rodin obchodníků, 34 rodin označených bezpečností jako „silně reakčních“, 31 rodin bývalých továrníků, 14 rodin velkoobchodníků, 5 rodin stavitelů a architektů a 3 rodiny velkostatkářů. Naproti tomu pouze 19 rodin bylo vystěhováno pro přímou účast některého člena na demonstracích.“ ²²⁵

V období od srpna 1953 až do roku 1954 podávala velká část dělnictva ze Závodů V. I. Lenina žádosti o milost. Přičemž charakteristickými znaky těchto odvolání bylo přiznání viny, omluva, vyjádření loajality, na závěr většinou „se soudružským pozdravem“ či „čest práci“. Příklad jedné takové žádosti ze 14. června 1954: „Žádám o amnestii za akci 1. června 1953. Na svou obhajobu uvádím: Dne 1. června 1953 dopustil jsem se následujícího přestupku. Jelikož jsem nebyl řádně informován o událostech, které se venku odehrávaly, opustil jsem pracoviště asi na 20 minut, ale když jsem viděl, co se venku děje, vrátil jsem se zase do dílny zpět. Jsem si vědom, že pouze poctivou prací mohu napravit svou vinu. Trestní komisí byl jsem odsouzen ke ztrátě 3 dnů ze své dovolené a s rozsudkem jsem souhlasil. Myslím, že jsem byl za svůj přestupek

²²⁴ *Vzpomínky Evy Vítové a Richarda Smoly, s. 8–9.*

²²⁵ SKÁLA, *Měnová reforma 1. června 1953*, s. 606.

*dostatečně potrestán a doufám, že bude mé žádosti vyhověno a trest mi bude vymazán. Děkuji předem za to, že byla moje lítost uznána a jsem se soudružským pozdravem.*²²⁶ K tomuto kroku řadu pracujících z největší pravděpodobností vedla dlouhodobá diskriminace a stigmatizace, projevující se zejména znemožněním studia potomkům nebo otištění razítka s označením „akce 1. června“ v průkazech totožnosti a další jiné okolnosti.²²⁷

Výjimkou nebyly ani vyžadované kolektivní rezoluce pracujících z plzeňských závodů a podniků zasílané okresní prokuratuře. Rezoluce stejně tak, jako žádosti o amnestii měly společné rysy, jež spočívaly v odsouzení plzeňských demonstrací a souhlasem s usnesením vlády ze dne 30. května 1953. Pro představu uvedu jednu z mnoha rezolucí od zaměstnanců lisovny 94: *„Všichni zaměstnanci lisovny 94 plně souhlasí s usnesením vlády a ÚV – KSČ ze dne 30. května 1953 o měnové reformě a zrušení lístkového systému a uznáním, že je to první a rozhodný krok naší vlády a strany, aby byl tímto odstraněn starý kapitalistický systém a tak nastoupeno na novou cestu pro stálé zvyšování kulturní a životní úrovně všech pracujících naší vlasti. S největším odporem a rozhořčením odmítají kontrarevoluční puč zfašisovaných lotrů převlečených do modraček působících na našem závodě pro které žádají co nejpřísnější tresty a dále aby všechny škody způsobené dne 1. června byly jimi uhrazeny.*“²²⁸

²²⁶ Dílenská odborová rada, Strojárna IV, bud. 40 – Žádost o amnestii za akci 1. červen 1953, Plzeň, 14. 6. 1954, Státní oblastní archiv Plzeň, ZVIL Plzeň, karton 203.

²²⁷ MCDERMOTT, s. 224.

²²⁸ Lisovna 94. Resoluce, Plzeň, nedatováno, Státní oblastní archiv Plzeň, ZVIL Plzeň, karton 203.

5. ZÁVĚR

Za necelé půl století, od konce první světové války, byly v Československu realizovány dohromady tři měnové reformy, jejichž podoba, realizace a principy vycházely ze zcela rozdílných poměrů, identifikujících se nejenom odlišnou rolí státu v ustálené soustavě fungování zavedeného systému ekonomiky, ale i stávajícím režimem charakteristickým pro dané období uskutečněné reformy. První měnová reforma tzv. Rašínova měnová reforma měla v první řadě osamostatnit peněžní oběh od ostatních nástupnických států habsburské monarchie, stabilizovat československou ekonomiku, restringovat peněžní oběh, zvýšit a upevnit kupní sílu a nakonec vytvořit podmínky jejího růstu pro nadcházející období. V konečném důsledku vytvořila Rašínova měnová reforma předpoklady pro stabilizaci československé ekonomiky, což umožnilo následující růst v nadcházejících obdobích.

Po skončení druhé světové války, bylo prioritním úkolem obnovit válkou zbitáčené hospodářství Československa a odstranit chaotický stav jeho peněžního oběhu. Cizí měny byly zlikvidovány a byla zavedena nová měnová jednotka tzv. koruna československá. Avšak nový kurz měnové politiky určující kritérii Košického vládního programu se od měnové politiky meziválečného období výrazně odlišoval, nejen svým obsahem, způsobem řešení, ale i cíly a úmysly.

Ačkoliv lze říci, že v prvním roce umožnila druhá měnová reforma příznivý rozvoj československého hospodářství i zprvu nadějný vývoj ekonomiky, v následujících letech byla situace zcela odlišná. Tradiční obory průmyslu byly utlumovány, spotřební průmysl zanedbáván, naopak ohromné prostředky putovaly do oblasti těžkého průmyslu. Rolníci byli nuceni vstupovat do JZD, soukromé podnikání likvidováno a podniky zestátnovány. Po vzoru Sovětského svazu byl zaveden systém plánovaného hospodářství formou nejprve tzv. dvouletky, později pětiletky a zároveň byla prohloubena militarizace československé ekonomiky, která musela uspokojit potřeby nejenom domácí armády, ale i dalších armád, jež byly součástí Varšavské smlouvy.

Československo se dostávalo stále více pod tíhu sovětského tlaku a to nejen v oblasti politické, ale i ekonomické.

Hospodářský vývoj, který byl nastolen po únorovém převratu, spolu s ideologickými vizemi komunistického vedení zavedl zemi na cestu centrálně a direktivně řízeného hospodářství, které jej dovedly k hospodářskému krachu, jenž byl završen v pořadí již třetí měnovou reformou v roce 1953, která byla pouze dalším krokem na cestě k totální centralizaci a sovětizaci země.

V letech 1951–1952 se československá ekonomika nalézala ve velké krizi. Jednalo se o období ohromných investic, které z větší části pohlcoval těžký průmysl, obzvláště strojírenský spolu se zbrojním. Ovšem investice, které do těchto odvětví plynuly, jej nenavracely. Postupně docházelo k vnitřnímu zadlužení spolu s nárůstem nekryté kupní síly obyvatelstva. A tak zatímco nominální příjem občanů rostl, kupní sílu nebylo, kde realizovat. Jednoduše řečeno poptávka převyšovala nabídku a v Československu již nebylo, co nabízet, vzhledem k diktované orientaci Moskvou. Ačkoliv si dělníci vydělali značné peníze, kvůli upřednostňování těžkého průmyslu před spotřebním, je nebylo zač utratit.

Ohromnou vnitřní zadluženost československé ekonomiky se režim rozhodl vyřešit měnovou reformou, výměnou starých peněz za nové. Podle zásad měnové reformy bylo možné nejvýše směnit částku 300 Kčs v poměru 5:1 (což znamenalo za 300 Kčs staré měny, 60 Kčs měny nové), přičemž další hotovost již byla směňována v poměru 50:1.²²⁹ Reforma řešila nejen domácí hospodářské problémy, ale i obtíže zahraniční. Stát, skrze ni zalepil „díry“, které vznikaly v průběhu komunistického vládnutí a zároveň se nesmírně obohatil, zejména na drobných „střádalech“ nikoliv vykořisťovatelích, jak bylo obyvatelstvo vehementně ujišťováno. Současně vyřešila problémy spjaté s přeorientováním české měny na sovětský rubl, čímž eliminovala dosavadní vazby československé koruny na Mezinárodní měnový fond, tedy na americký dolar. V konečné fázi se vypořádala s nepřáteli režimu tj. buržoasií,

²²⁹ Obyvatelé, kteří byli vyloučeni z přidělového zásobování, měli možnost směny staré měny za novou pouze v poměru 50:1.

tzv. kulaky apod., kteří doposud přišli „pouze“ o fyzický majetek, postavení či respekt, nicméně nadále jim „zbývaly“ finance jako takové, které režim prozatím ještě neovládal, k čemuž mu měla napomoci měnová reforma. Nakonec byl zrušen přídělový systém nepřetržitě fungující od roku 1939 ke dni 1. června 1953.

Implikace vládních opatření byly o mnoho hlubší a dalekosáhlejší, než se původně předpokládalo. Rozvrátily nejen sociální strukturu komunistického režimu, ale veškerou podporu komunistické moci. V konečném důsledku měnová reforma poškodila téměř veškeré československé obyvatelstvo, nejen tedy nepřátele režimu, jak bylo hlášáno oficiální propagandou, která opatření ospravedlňovala rétorikou typu „zatočíme s nepřáteli“, „lajdákům a bulačům sklapne“ apod., ale především ty, jež režim podporovaly. Nejvíce postiženo bylo dělnictvo, inteligence a rolníci. Nejhůře na tom byli penzisté spolu s invalidy a rodiny s více dětmi²³⁰.

V důsledku měnové reformy byla zhoršena životní úroveň obyvatelstva, která se dotkla sociálního postavení jeho většiny. Reálná hodnota příjmů poklesla a ceny naopak rostly. Řada rodin se rázem ocitla pod nebo na úrovni životního minima. Nelze se divit, že likvidace úspor poctivě vydělaných peněz byla veřejností vnímána jako krádež. Ekonomická opatření měnové reformy vzbudila v československé společnosti nedůvěru vůči vedení státu, jeho hospodářské politice i režimu jako takovému. Lidé se cítili podvedeni a okradeni, čímž režim ztrácel podporu i své dosavadní opory včetně dělnictva, komunistů či nižších funkcionářů.

Po vyhlášení reformy téměř všude převládala kritika. Protistátní nálady podnítily silnou vlnu odporu a nespokojenosti, což ještě více umocnil způsob, jakým byla vládní opatření realizovaná, vezeme-li v úvahu strategii strany, jenž ještě dva dny před ohlášením reformy veřejnost ujišťovala, že československá měna je pevná a žádné změny nehrozí. Ačkoliv vzápětí po vyhlášení reformy v průběhu soboty a neděle nedocházelo k výrazným projevům

²³⁰ V následujícím období klesal počet rození dětí, sňatků a zvyšoval se i počet žen vstupující do zaměstnání.

odporu ze strany obyvatelstva a jakákoliv vyjádření nespokojenosti se prozatím omezovala na vytváření hloučků po ulicích a vášnivé diskuze, případné nákupy všeho, co bylo možné ještě koupit ať již v bufetech, cukrárnách, hostincích, biografech apod. V pondělí 1. června se tento zpočátku netečný přístup veřejnosti radikálně proměnil.

Teprve až v pondělí řadě lidí docházela realita vládních opatření, zejména v okamžiku, kdy se potřebovali přepravit do práce a zjistili, že peníze směňované v poměru 1:50, nestačí na jízdenku do zaměstnání natož snídani, svačinu či oběd. Navíc řada podniků nevyplatila vládou stanovené zálohy v průběhu měsíce května a mnoho pracujících dostali výplaty až nyní v novém zneváženém kurzu. Po celé republice na pracovištích jednotlivých závodů docházelo ke srocování nespokojených a pobouřených zaměstnanců, což vedlo k zastavení práce a pozdějším stávkám, do kterých se zapojilo cca 129 podniků či protistátním demonstracím, jež nabyly masové podoby zejména v Plzni a Ostravě.

Kromě demonstrací a veřejných projevů odporu a nespokojenosti, vyjadřovali lidé nesouhlas s měnovou reformou i jinými způsoby. Ať už se jednalo o formu nejrůznějších protistátních letáků, nápisů, anonymní dopisy určené funkcionářům KSČ, roztrhané bankovky po ulicích, rozsypané drobné na pracovištích, odevzdání stranické legitimace apod. Historik Zdeněk Jirásek uvádí konkrétní příklad protestu i v podobě tzv. švejkoviny: *„Někde protest obyvatel jaksi využil toho co, je zpravidla nazýváno jakousi švejkovinou [...] Uvedl bych jeden příklad, když v Kladně se utvořila před výměnným střediskem fronta lidí, která čekala na výměnu peněz, ale výměnné středisko nemohlo být otevřeno, protože v to pondělí byly neuvěřitelné problémy s tím rozvozem a přepočítáváním peněz. Tak tento dav lidí shromážděný před tímto střediskem začal zpívat komunistickou budovatelskou píseň – Teď už máme, co jsme chtěli.“*²³¹

Jak již bylo dříve zmíněno, nejradikálnější vlna odporů proběhla na Plzeňsku, kde byly bezpečnostním aparátem teprve až po deseti hodinách

²³¹ Měnová reforma. Stabilizační ekonomické opatření, nebo „velká peněžní loupež“ na občanech? In: Historie.cs [televizní dokument]. ČT2, 29. 5. 2008, 21:00.

demonstrace potlačeny. Vzhledem k tomu, že se většina zdrojů lišila v počtu demonstrujících pracovníků Závodů V. I. Lenina a dalších podniků, nelze s jistotou konstatovat přesné množství protestujících. Většina z nich ať se již jedná o statistiky plzeňské StB, hlášení jednotného krajského výboru či studie i publikace autorů zabývajících se touto problematikou, uvádí celkový počet stávkujících v rozmezí od dvou, tří až pěti tisících po 20 000 Plzeňanů.

Za plzeňské dělnické povstání bylo mnoho lidí tvrdě potrestáno. Bezprostředně po zažehnutí nepokojů byla zahájena vyšetřování zúčastněných osob, jež byly, různou formou perzekuování v monstrprocesu Lidového soudu. Obžalovaní byli souzeni po skupinách a rozdělení dle příčiny provinění na iniciátory, aktivní účastníky, účastníky a přihlížející či osoby, kterým nebyla účast prokázána. Řada z nich byla odsouzena k trestu odnětí svobody a internována v řádech několika měsíců i let do trestaneckých pracovních táborů v Československu. Kdo nebyl internován, očekával výpověď ze zaměstnání či výměr na násilné vystěhování z města či jiné formy diskriminačních opatření.

V samotné důsledku znamenalo úplné zrušení přídělového systému spolu s realizací měnové reformy znehodnocení československé měny, ožebračení veřejnosti a ještě větší hospodářské připoutání k Sovětskému svazu, než-li bylo doposud. Ačkoliv měla vládní opatření, zajistit úspěch a ovace shledala se spíše se skepsí a nepochopením. V důsledku plzeňského dění v kraji přestala v lokálním měřítku de facto prakticky existovat státní moc, která byla obnovena teprve zásahem zvenčí. Poprvé do únorového převratu byly vyvolány masové projevy nespokojenosti a nesouhlasu s komunistickým režimem v důsledku provedené měnové reformy. Iluze o lepších časech, vedení KSČ i státu se rozplynuly a strana se ocitla rázem v izolaci, jakou doposud nepoznala. Nejen plzeňské demonstrace, ale i stávky v mnoha částech republiky přinutily stranu přehodnotit veškeré priority, což do jisté míry ovlivnily i obavy Moskvy z dalších nepokojů, ke kterým došlo krátce poté i v NDR. Následovala přehodnocení stávajícího systému režimu, po němž byl nastolen nový směr tzv. Nový kurz, který měl provést řadu revizí a více se zaměřit na uspokojování potřeb obyvatelstva.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Nepublikované prameny

Státní oblastní archiv v Plzni, Plzeň

ZKNV Plzeň, karton č. 27

ZVIL 203

Okresní soud Plzeň-město, trestní spisy, sign. 1T 149/53.

Sbírky zákonů

Zákon č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje československé republiky (zákon o pětiletém plánu). In: *Sbírka zákonů republiky československé*. 27. 10. 1948.

Zákon č. 22/1953 Sb., nařízení o úpravě důchodě z důchodového zabezpečení a zaopatření osob nepřátelských lidově demokratickému zřízení. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, 18. 4. 1953.

Zákon č. 41/1953 Sb., Zákon o peněžní reformě. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*, 30. 5. 1953.

Periodika

Rudé právo, 1953.

Pravda, 1953.

Literatura

CÍSAŘ, Čestmír, *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*, Praha 2005.

BAJER, Jan, *Papírová platidla Československa 1919 – 1993. České republiky, Slovenské republiky 1993 – 2003*, Praha, 2003.

BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010.

BÁRTA, Milan, *Podíl československé Bezpečnosti na přípravě a provedení měnové reformy v roce 1953*. In: CHOLÍNSKÝ, Jan, *Securitas imperii* 24 (01/2014), Praha 20014.

BAŠTA, Jiří, *Lidové milice 1948–1969. Nelegální armáda komunistické strany Československa*, Praha 2013.

BÍLEK, Jiří, *Československá armáda a měnová reforma v roce 1953*. In: *Historie a vojenství*, Praha 1995.

BRICHTA, Vladimír, *Pokus o „antiúnor“ v Plzni roku 1953*. In: BĚLOHLÁVEK, Miloslav, JIRKA, Miroslav (ed.), *Minulostí Západočeského kraje XIV.*, Plzeň 1978.

JANČÍK, Drahomír, *Peněžní reforma roku 1953 jako nástroj sociální změny*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor, *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, Praha 2014.

JEŘÁBEK, Čestmír, *V zajetí stalinismus 1945–1960*, Brno 2000

JECH, Karel, *Soumrak selského stavu 1945–1960*, Praha 2001.

JIRÁSEK, Zdeněk, *Čtyři roviny měnové reformy 1953*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin: náhoda nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy*, Praha 2003.

JIRÁSEK, Zdeněk, ŠŮLA, Jaroslav, *Velká peněžní loupež aneb 50:1*, Praha 1992.

KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1948–1953. 2. Část*, Praha 1991.

KAPLAN, Karel, *Československo v letech 1953–1966. 3. část*, Praha 1992.

KAPLAN, Karel, *Československo v RVHP 1949–1956*, Praha 1995.

KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, Brno 2005.

KAPLAN, Karel, *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu v letech 1953–1957 a 1968–1975*, Praha 1993.

MAREK, Pavel, *Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953*. In: CHOLÍNSKÝ, Jan, *Securitas Imperii* 24 (01/2014), Turnov 2014.

MCDERMOTT, Kevin, *Lidový odpor v komunistickém Československu: plzeňské povstání v červnu 1953*. In: DOUŠA, Jaroslav (ed.), *Minulostí západočeského kraje XLVI*, Plzeň 2011.

- NÁLEVKA, Vladimír, *Formování mocenského sovětského bloku v Evropě*. In: DEJMEK, Jindřich, LOUŽEK, Marek (eds.), Únor 1948. Šedesát let poté, Příbram 2008.
- PETRÁŠ, Jiří, *Peněžní reforma 1953*. In: VANÍČKOVÁ, Vladimíra (eds.), Sborník archivu ministerstva vnitra 3/2005, Praha 2005.
- PÁNEK, Jaroslav, TŮMA, Oldřich (a kol.), *Dějiny českých zemí*, Praha 2008.
- PŮLPÁN, Karel, *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990 – I. díl*, Praha 1993.
- PERNES, Jiří, *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008.
- RÁKOSNÍK, Jakub, *Měnová reforma a důchodové zabezpečení*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.), Osm let po válce. Rok 1953 v Československu, České Budějovice 2014.
- RATAJ, Jan, *KSČ a Československo I. (1945–1960)*, Praha 2003.
- RUPNIK, Jacques, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002.
- SKÁLA, Adam, *Červen 1953 v Plzni ve vzpomínkách Josefa Hodka*. In: DOUŠA, Jaroslav (ed.), Minulostí západočeského kraje XLIII, Plzeň 2008.
- SKÁLA, Adam, *Měnová reforma 1. června 1953 v Plzni v hlášení mocenských orgánů*. In: DOUŠA, Jaroslav, Minulostí západočeského kraje XLII, Plzeň 2007.
- ŠLOUF, Jakub, *Rozvrat lokálního stranického a bezpečnostního aparátu v průběhu plzeňských demonstrací 1. června 1953*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor, Osm let po válce. Rok 1953 v Československu, Praha 2014.
- ŠTĚPÁNEK, Zdeněk, *Utajené povstání 1953*, Praha 1993.
- ŠOUŠA, Jiří, ŠŮLA, Jaroslav, *Peníze v proměnách moderní doby. Tvorba československých bankovek v letech 1945 – 1989*, Praha - Pelhřimov 2006.
- ŠULC, Zdislav, *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*, Brno 1998.

TUČEK, Miroslav, *Měnová reforma v mezinárodním kontextu*. In: LOUŽEK, Marek (ed.), *Fenomén Stalin: náhoda nebo nevyhnutelnost? Padesát let od měnové reformy*, Praha 2003.

VEBER, Václav, *Osudové únorové dny*, Praha 2008.

VENCOVSKÝ, František, *Měnová politika v české historii*, Praha 2001.

Vzpomínky Evy Vítové a Richarda Smoly. In: Studentská minikonference neklidná Plzeň 1953, Ostrava 2013.

VENCOVSKÝ, František, *Vzestupy a propady československé koruny*, Praha 2003.

Rozhovory s pamětníky

Rozhovor s Jaroslavem Hájkem vedla Jana Křivancová, 8. 7. 2014 v Plzni.

Rozhovor s Evou Vítovou vedla Eva Palivodová, 28. 3. 2012 v Plzni. Dostupné z: <http://www.memoryofnations.eu/witness/recording/id/2284>

Rozhovor s Karem Hásem vedla Eva Palivodová, 9. 7. 2012 v Klatovech. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/2764>

Rozhovor s Václavem Eliášem vedla Eva Palivodová, 19. 4. 2012 v Plzni. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/2281>

Rozhovor s Evou Hauerovou vedla Eva Palivodová, 19. 7. 2012 v Pňovanech. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/2438>

Rozhovor s Janem Brojem, Dostupné z: <http://www.memoryofnations.eu/witness/recording/id/263>

Rozhovor s Vlastou Pytlíkovou vedla Eva Palivodová, 5. 6. 2013 V Plzni. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/3362>

Rozhovor s Václavem Ptákem vedla Eva Palivodová, 12. 6. 2009 V Plzni. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/recording/id/1102>

Televizní dokument

Měnová reforma. Stabilizační ekonomické opatření, nebo „velká peněžní loupež“ na občanech? In: Historie.cs [televizní dokument]. ČT2, 29. 5. 2008, 21:00.

Rozhlasový pořad

TEJKAL, Karel, *Tisíc příběhů. Celoživotní svár prezidenta Antonína Zápotockého, ale i měnová reforma z roku 1953* [rozhlasový pořad]. Český rozhlas Dvojka, 5. 10. 2008, 17.30.

Internet

Archiv Českého rozhlasu. Dostupné z: <http://hledani.rozhlas.cz/iradio/>

Česká národní banka – Historie ČNB. Dostupné z: <http://www.historie.cnb.cz/cs/>

Digitální repozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>.

Ivysílání České televize. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/>.

Memory of nations (Paměť národa). Dostupné z: <http://www.memoryofnations.eu/>.

Papírová platidla Československa 1918–1993. České republiky a Slovenské republiky 1993–2008. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz>.

Portál o Plzni. Dostupné z: www.plzen.eu.

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. Digitalizovaný archiv časopisů. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/>.

Vojenský historický ústav. Dostupné z <http://www.vhu.cz/>.

7. SEZNAM ZKRATEK

AV ČR	Akademie věd České republiky
CAN	Centrální autobusové nádraží
CO	Civilní obrana
ČSAD	Československá státní automobilová doprava
ČSA	Československá armáda
ČKD	Českomoravská-Kolben-Daněk (strojírenský podnik)
ČSD	Československé státní dráhy
CZV	Celozávodní výbor
ET (ETD)	Elektrotrakce Doudlevice
JNV	Jednotný národní výbor
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KGB	Výbor státní bezpečnosti
KNV	Krajský národní výbor
KOD	Krajské oblastní divadlo
KSČ	Komunistická strana Československa
KS StB	Krajská správa Státní bezpečnosti
KS VB	Krajská správa Veřejné bezpečnosti
KV KSČ	Krajský výbor Komunistické strany Československa
LM	Lidové milice
MěV KSČ	Městský výbor Komunistické strany Československa
MNB	Ministerstvo národní bezpečnosti
MMF	Mezinárodní měnový fond
MNO	Ministerstvo národní obrany
MVO	Ministerstvo vnitřního obchodu
NDR	Německá demokratická republika
NF	Národní fronta
NS	Národní shromáždění
ORL	Otorhinolaryngologie (Ušní, nosní, krční)
OV	Okresní výbor
PTP	Pomocné technické prapory

PS	Pohraniční stráž
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
ROH	Revoluční odborové hnutí
SBČS	Státní banka Československá
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SSSR	Svaz světských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
UNRRA	Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu
ÚRO	Ústřední rad odborů
ÚV	Ústřední výbor
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VB	Veřejná bezpečnost
VS	Vnitřní stáž
VKR	Vojenská kontrarozvědka
ZVIL	Závody Vladimira Iljiče Lenina

8. PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – 1 Kčs 1953 (líc)

Zdroj:BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 136. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 2 – 1 Kčs 1953 (rub)

Zdroj:BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 136. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č 3 – 3 Kčs 1953 (líc)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 137. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 4 – 3 Kčs 1953 (rub)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 137. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 5 – 5 Kčs 1953 (lic)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 138. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 6 – 5 Kčs 1953 (rub)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 138. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 7 – 10 Kčs 1953 (líc)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 139. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 8 – 10 Kčs 1953 (rub)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 139. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 9 – 25 Kčs 1953 (líc)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 140. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 10 – 25 Kčs 1953 (rub)

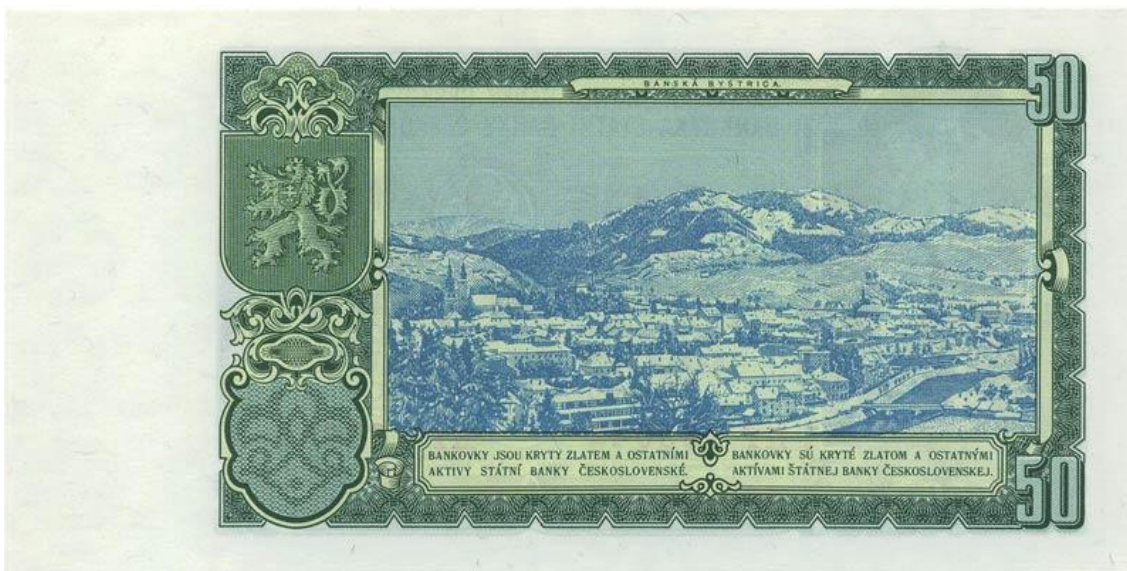
Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 140. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 11 – 50 Kčs 1953 (líc)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 141. Dostupné z: <http://www.papirovpplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 12 – 50 Kčs 1953 (rub)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 141. Dostupné z: <http://www.papirovpplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 13 – 100 Kčs 1953 (líc)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 142. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 14 – 100 Kčs 1953 (rub)

Zdroj: BAJER, Jan, HOLNA, Jiří, KOHOUT, Aleš, *Papírová platidla Československa 1919–1993. České a Slovenské republiky 1993–2000*, Praha 2010, s. 142. Dostupné z: <http://www.papirovaplatidla.cz/bankovky/statovky-a-bankovky>.

Příloha č. 15 – Radnice a okolí, kde došlo 1. června 1953 k demonstracím

Zdroj: Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, fond Okresní soud Plzeň-město, trestní spisy, sign. 1T 149/53.

Příloha č. 16 – Srocení demonstrantů před plzeňskou radnicí (1. června 1953)

Zdroj: Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, fond Okresní soud Plzeň-město, trestní spisy, sign. 1T 149/53.

Příloha č. 17 – Srocení demonstrantů na Dukelském náměstí 1 (1. června 1953)

Zdroj: Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, fond Okresní soud Plzeň-město, trestní spisy, sign. 1T 149/53.

Příloha č. 18 – Srocení demonstrantů na Dukelské náměstí 2 (1. června 1953)

Zdroj: Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, fond Okresní soud Plzeň-město, trestní spisy, sign. 1T 149/53.

Příloha č. 19 – Srocení demonstrantů na Dukelském náměstí 3 (1. června 1953)

Zdroj: Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, fond Okresní soud Plzeň-město, trestní spisy, sign. 1T 149/53.

Příloha č. 20 – Průčelí budovy na Dukelském náměstí, kde ještě předchozího dne stávala socha T. G. Masaryka

Zdroj: Státní okresní archiv Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, fond Okresní soud Plzeň-město, trestní spisy, sign. 1T 149/53.

9. RESUMÉ

The issue of monetary reform in Czechoslovakia in 1953 and the subsequent anti-communist uprising of Czechoslovak population which has provoked immediately after its implementation were chose as a topic of this thesis. The complex analysis of treatment of the theme of monetary reform and the subsequent uprising Czechoslovak citizens - especially in Pilsen were the aims of this thesis. The key events monetary reforms, including those that preceded its publication the work tried to capture. The reform process, preparations for transpositions, its creation, publication and of course the main consequences for the Czechoslovak Republic were explored. Pilsner worker's uprising which was analyzed in detail and also a study of several witnesses testimonies describing an anticommunist demonstration which took place on 1st June 1953 – due to participate in this event such people were usually arrested, later convicted and subsequently interned usually in uranium mines in Jáchymov or penal camps in northwestern Bohemia, where many of them spend several years – the significant part of thesis was devoted.

The work consisted of three chapters, which are divided into logically related chapters. The first chapter introduced the reader into the historical context. During the eight post-war years outlined the economic, social and political realities that brought Czechoslovakia into a state of crisis which escalated in late 1952–1953 and culminated by governmental measures in late May and early June 1953rd. The second chapter summarized the circumstances which the highest state officials had resulted to implementing a monetary reform of Czechoslovak crown and simultaneously analyzed the course of reform and its consequences which the Czechoslovak people savings were invalidated. Also there has been a slump in deposits and securities and an associated decline in living standards of the population of the country. The final third chapter chronologically analyzed the process of Pilsen rebellion – from its beginning to the violent repressions of rebellion by members and armed forces, which was complemented by the testimony of direct participants in the demonstrations and subsequent persecutions Pilseners.